

T.C.
BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

KIRGIZ TÜRKÇESİNDE KADIN KONULU ATASÖZLERİ

Rabia Kahraman

Zonguldak 2017

T.C.
BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

KIRGIZ TÜRKÇESİNDE KADIN KONULU ATASÖZLERİ

Hazırlayan
Rabia Kahraman

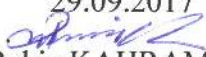
Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Gül Banu Duman

Zonguldak 2017

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım dönem projesinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

29.09.2017

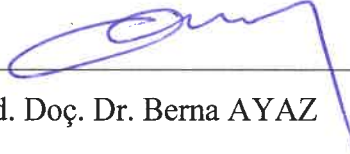

Rabia KAHRAMAN

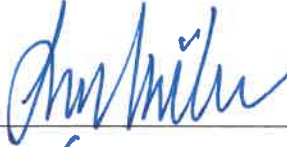
T.C.
BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında 136282110004 numaralı Rabia Kahraman'ın hazırladığı “Kırgız Türkçesinde Kadın Konulu Atasözleri” konulu ~~DOKTORA~~/YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 13/09/2017 Çarşamba günü saat 11:00'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda, tezinin onayına OYBİRLİĞİYLE/~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

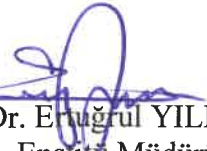
Başkan 
Yrd. Doç. Dr. Gül Banu DUMAN (Danışman)

Üye 
Yrd. Doç. Dr. Berna AYAZ

Üye 
Yrd. Doç. Dr. Selçuk Kürşad KOCA

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

27/09/2017


Doç. Dr. Ertağrul YILDIRIM
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İnsanlar iletişim kurmak için çağlar boyunca farklı şeylerden yararlanmıştır. İlk çağlarda bunu mağara duvarlarına resimler yaparak sağlarken daha sonraları sesleri tanıyıp konuşma eylemini gerçekleştirmişlerdir. İnsanı var eden en önemli özelliği konuşabilen bir varlık olmasıdır. Atasözleri de insanların bu anlaşma eylemi sonucu meydana gelmiştir. İsminden de anlaşılacağı üzere atasözü, ataların yani bir toplumun ecdadının yaşadıkları tecrübeleri, sonraki nesillere örnek olması için aktardığı sözlerdir.

Toplumun önemli bir parçası olan kadınlar, annelik vasfı nedeniyle aynı zamanda gelecek nesillerin şekillenmesinde en etkili role sahip bireylerdir. Kadının eğitimi, kadının toplumdaki statüsü gibi konular aslında doğrudan toplumun yapısını etkileyen unsurlardır. Sözlü edebiyat ürünü olan atasözleri incelenerek atasözünün yaratıcısı olan toplumla ilgili birçok kültürel ve sosyal olguya ulaşmak mümkündür. Bu çalışmada toplumun önemli bir parçası olan kadınların Kırgız atasözlerinden hareketle Kırgız toplumundaki yeri ve rolü tespit edilmeye çalışılmış, bunun yanında ele alınan atasözleri cümle yapısına göre de incelenmiştir. Kırgız atasözleri üzerine yapılmış yeteri kadar çalışmanın olmaması sebebiyle ve atasözleri üzerine yapılacak başka çalışmalara da yol göstermesi düşüncesiyle bu konu tercih edilmiştir.

Atasözleri bir milletin düşünce yapısını vermekle birlikte var olduğu toplumun dil olarak gelişimini ve zenginliğini de göstermektedir. Kırgız atasözlerinde kadın teması incelenirken aynı zamanda Kırgız Türkçesinin de kelime ve ifade gücü açısından ne kadar zengin olduğu görülmüştür. Bunda en çok etkili olan şey ise Kırgız sözlü edebiyatının uzun bir dönem sürmesidir.

Bir toplumun atasözleri incelenirken o toplumun kültür birikimine de aşına olmakta fayda vardır. Kırgız atasözleri incelenirken de gerek yazılı kaynaklardan gerekse sözlü kaynaklardan yararlanılarak atasözünü meydana getiren kültürel etkiler tespit edilmeye çalışılmış, atasözünü meydana getiren kültürel derinlik atasözlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Bu çalışmada insanların iletişim kurması sonucu oluşan aynı zamanda sözlü edebiyatın temelini oluşturan atasözlerinin Kırgız toplumunda kadını hangi dil ve üslupla nasıl yansıttığı da ele alınmıştır. Çalışma yapılmadan önce genel bir konu taraması yapılmıştır. Bu alanda örnek alınabilecek tezler tespit edilmiştir. Çalışmada Muhammed İbragimov'un "Kırgız Makal, Lakap Uçkul Sözdörü", Ülkü Çelik Şavk'ın "Kırgız Atasözleri" ile Ahmet Güngör ve Asel Cailova Güngör'ün "Türkçe Açıklamalı Kırgız Atasözleri" adlı kitapları taranmıştır. Bu kitaplardan tespit edilen toplam 868 atasözü Kırgız kadınının toplumsal statüsü doğrultusunda sınıflamalar yapılarak incelenmiştir. Sınıflaması yapılamayan atasözleri "diğerleri" başlığı altında verilmiştir.

Bir kadının doğuştan elde ettiği ve daha sonra toplum tarafından kazandığı statüleri Türkiye sahası atasözleri ile mukayeseli olarak incelenmiştir. Sonuç kısmında da elde edilen veriler hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Genel olarak Kırgız toplumunda kadının rolünün neler olduğu ve Kırgız Türkçesi ile kültürü arasındaki ilişki açıklanmıştır.

Ufkumu, inancımı, azmimi ve cesaretimi her zaman canlı tutup her anlamda benden desteğini esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Gül Banu DUMAN hocama; bana sözlü kaynaklık eden Raisa AKHMEDOVA, Altun MANAS ULUU ve Kalıskan AKMATALİEVA'ya; bana olan inançlarını hiç kaybetmeyen daima yanımda olan aileme ve bugünlere gelmeme vesile olan bütün hocalarıma teşekkür ediyorum.

ÖZET

Kurum : BEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim
Dalı
Tez Başlığı : Kırgız Türkçesinde Kadın Konulu Atasözleri
Tez Yazarı : Rabia Kahraman
Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Gül Banu Duman
Tez Türü, Yılı : Yüksek Lisans Tezi, 2017
Sayfa Adedi : 201

Atasözü, bir milletin kimliği gibidir. Meydana gelme süreci uzun zaman alan bu söz kalıpları ait olduğu milletin sosyo-psikolojik yapısı, gelenek ve görenekleri gibi birçok özelliğini barındırmaktadır. Bu çalışmada da aynı amaç etrafında Kırgız atasözlerinden hareketle Kırgız toplumunun Kırgız kadından beklentilerinin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma yapılırken sınıflama yönteminden yararlanılmıştır. Tespit edilen atasözleri şu şekilde üç aşamalı verilmiştir: Kiril alfabesi, Latin alfabesine aktarımı ve Türkiye Türkçesi açıklaması.

Tez, giriş kısmı hariç üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, genel olarak toplumsal cinsiyet kavramının açıklanması, bir cinsiyet olarak kadının varlığı ve Türk toplumundaki algılanışı, Kırgız Türkçesindeki kadın konulu atasözlerinin nasıl ve ne şekilde incelendiği, atasözünün tanımı ve işlevi hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Birinci kısımda, Kırgız adı ve tarihi, Kırgız Türkçesi, Kırgız edebiyatı ve genel olarak Kırgızistan'ın beşeri, coğrafi ve ekonomik yapısı hakkında bilgi verilmiştir. İkinci kısımda, atasözünün tanımı ve içeriği, işlevsel ve biçimsel özellikleri ile Kırgız atasözünün tanımı ve Kırgız Türkçesindeki kadın konulu atasözlerinde kullanılan cümle çeşitleri hakkında tespitler verilmiştir. Üçüncü kısımda ise Kırgız Türkçesindeki kadın konulu atasözlerinden hareketle Kırgız kadınının toplumsal statüleri doğrultusunda sınıflaması verilmiştir. Sonuç bölümünde çalışmada elde edilen sonuçlar üzerinde durulmuştur. Kaynakça bölümünde ise çalışmada kullanılan kaynaklara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atasözü, Kırgız Atasözleri, Atasözlerinde Kadın, Kırgız Türkçesi.

ABSTRACT

Institution : BEU, Institute of Social Sciences, Department of Turkish
Language and Literature
Title : Proverbs about Women in Kyrgyz Turkish
Author : Rabia Kahraman
Adviser : Asst. Prof. Gül Banu Duman
Type of Thesis, Year : MSc. Thesis, 2017
Page : 201

Proverbs are like the identity of a nation. These statements are constituted throughout time and reflect the various characteristics of a nation, such as its socio-political structure, customs and traditions. The aim of this study is to determine the expectations of women from the Kyrgyz community considering Kyrgyz proverbs. This study made use of the classification method. The selected proverbs were presented in three stages: the Cyrillic alphabet, the transfer to the Latin alphabet and the explanation in Turkish.

Besides the introduction, this thesis contains three sections. In the introduction, brief information was given about the concept of gender, womanhood, and the perception of gender and womanhood in Turkish society. In addition, this section describes how proverbs about women were analyzed in Kyrgyz Turkish and gives the definition and functions of proverbs. In the first section, information about the name and history of Kyrgyz, Kyrgyz Turkish, Kyrgyz literature and the basic human, geographic and economic features of Kirghizstan are presented. The second section includes information about the definition and content of proverbs, its functional and structural characteristics, the definition of Kyrgyz proverbs and the sentence types used in Kyrgyz proverbs about women. The third section contains information on the classification of Kyrgyz women within social status considering the Kyrgyz proverbs about women. The conclusion summarizes general information about the thesis. The references section includes the sources that were used in this thesis.

Key Words: Proverbs, Kyrgyz Proverbs, Women in Proverbs, Kyrgyz Turkish

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
TEZ ONAYI.....	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	xii
GİRİŞ	1
1. KIRGIZ TÜRKÇESİ.....	5
1.1. Kırgız Adı ve Tarihi	5
1.2. Kırgız Türkçesi.....	8
1.3. Kırgız Edebiyatı	9
1.4. Kırgızistan	10
2. ATASÖZÜ	13
2.1. Atasözünün Tanımı ve İçeriği.....	13
2.1.1. İşlevsel Özellikleri.....	15
2.1.2. Biçimsel Özellikleri.....	16
2.2. Kırgız Atasözü	17
2.2.1. Kırgız Türkçesindeki Kadın Konulu Atasözlerinin Cümle Yapılarına Göre İncelenmesi.....	19
2.2.1.1. Basit Cümle.....	19
2.2.1.2. Birleşik Cümle	20
2.2.1.2.1. Şartlı Birleşik Cümle.....	20
2.2.1.2.2. İç İç Birleşik Cümle	21
2.2.1.2.3. Ki’li Birleşik Cümle.....	22
2.2.1.2.4. Girişik Birleşik Cümle	22
2.2.1.3. Sıralı Cümle	23
2.2.1.3.1. Bağımlı Sıralı Cümle.....	24
2.2.1.3.2. Bağımsız Sıralı Cümle	25
2.2.1.4. Bağlı Cümle	26
2.2.1.5. Eksiltili Cümle	26

3. KIRGIZ ATASÖZLERİNDE KADIN.....	28
3.1. Karakteristik Açından Kırgız Kadını	47
3.1.1. Karakteristik Açından Kırgız Kadınının Olumlu Özellikleri	48
3.1.2. Karakteristik Açından Kırgız Kadınının Olumsuz Özellikleri	51
3.1.3. İyi-Kötü Karşılaştırılması	63
3.1.4. Kadın-Erkek Karşılaştırılması	66
3.1.5. Kadın Alma	72
3.1.6. Karı-Koca İlişkisi	75
3.1.7. Kadının Çocuk Doğurması	91
3.1.8. Bir Olaya, Duruma ve Canlı Cansız Varlıklara Benzetme/Karşılaştırma	92
3.1.9. Toplumsal Sınıflandırma	97
3.1.10. Toplumsal Eleştiri	98
3.1.11. Genel Bakış	100
3.2. Sosyal Hayatta Üstlendiği Görevler Doğrultusunda Kırgız Kadını	110
3.2.1. Kız Çocuğu	110
3.2.1.1. Kız Çocuğunun Karakteristik Açından Özellikleri.....	110
3.2.1.1.1. Kız Çocuğunun Karakteristik Açından Olumlu Özellikleri....	110
3.2.1.1.2. Kız Çocuğunun Karakteristik Açından Olumsuz Özellikleri.....	113
3.2.1.1.3. İyi-Kötü Karşılaştırılması.....	116
3.2.1.2. Kızın Ailedeki Yeri.....	117
3.2.1.3. Anne-Kız İlişkisi.....	120
3.2.1.4. Kız ve Erkek Çocuğunun Karşılaştırılması	125
3.2.1.5. Kızın Eğitimi.....	131
3.2.1.6. Kızın Eş Seçme Aşaması ve Evliliği	131
3.2.1.7. Bir Olaya, Duruma ve Canlı-Cansız Varlıklara Benzetme/Karşılaştırma	139
3.2.1.7.1. Kızla İlgili Olan Benzetme ve Karşılaştırmalar.....	148
3.2.1.8. Toplumsal Eleştiri.....	150
3.2.1.9. Toplumsal Sınıflandırma	151
3.2.1.10. Diğerleri	152
3.2.2. Abla, Baldız, Gelin, Yenge ve Elti	156
3.2.2.1. Abla.....	156
3.2.2.1.1. Abi-Abla Karşılaştırması	156
3.2.2.1.2. Abla-Kız Kardeş Karşılaştırması	157

3.2.2.2. Baldız	159
3.2.2.3. Gelin.....	160
3.2.2.3.1. Gelinin Karakteristik Açıdan Özellikleri	160
3.2.2.3.1.1. Gelinin Karakteristik Açıdan Olumlu Özellikleri	160
3.2.2.3.1.2. Gelinin Karakteristik Açıdan Olumsuz Özellikleri	161
3.2.2.3.1.3. İyi-Kötü, Becerikli-Beceriksiz	164
3.2.2.3.2. Gelinin Ailedeki Yeri	164
3.2.2.3.3. Gelin-Kaynana Çatışması.....	166
3.2.2.3.4. Diğerleri	168
3.2.2.4. Yenge	168
3.2.2.4.1. Yengenin Ailedeki Yeri	168
3.2.2.4.2. Yengenin Canlı-Cansız Varlıklara Benzetilmesi ve Karşılaştırılması	169
3.2.2.5. Elti.....	170
3.2.3. Anne	170
3.2.3.1. Annenin Karakteristik Açıdan Özellikleri	170
3.2.3.1.1. Annenin Karakteristik Açıdan Olumlu Özellikleri	170
3.2.3.1.2. Annenin Karakteristik Açıdan Olumsuz Özellikleri	171
3.2.3.2. Anneyle Babanın Karşılaştırılması	171
3.2.3.3. Anne ve Babanın Çocuklarıyla İlişkisi	179
3.2.3.4. Çocuğa Anne ve Baba Hakkında Verilen Öğütler.....	181
3.2.3.5. Bir Olaya, Duruma ve Canlı-Cansız Varlıklara Benzetme/Karşılaştırma	183
3.2.3.6. Aile ve Toplumda Anne –Baba	185
3.2.3.7. Üvey Anne	189
3.2.3.8. Diğerleri	190
SONUÇ	192
KAYNAKÇA.....	197
ÖZ GEÇMİŞ	201

KISALTMALAR

AÇ.	: Açıklama
Çev.	: Çeviren
s.	: Sayfa
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Diğerleri
y.y.	: Yer Yok



TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

А, а: A, a

Б, б: B, b

В, в: V, v

Г, г: G, g

Д, д: D, d

Е, е: E, e

Ё, ё: Yo, yo

Ж, ж: C, c

З, з: Z, z

И, и: İ, i

К, к: K, k

Л, л: L, l

Й, й: Y, y

М, м: M, m

Н, н: N, n

Њ, њ: Ñ, ñ

О, о: O, o

Ө, ө: Ö, ö

П, п: P, p

Р, р: R, r

С, с: S, s

Т, т: T, t

У, у: U, u

Ү, ү: Ü, ü

Ф, ф: F, f

Х, х: H, h

Ц, ц: Ts, ts

Ч, ч: Ç, ç

Ш, ш: Ş, ş

Щ, щ: Tş, tş

Ъ, ъ: İnceltme İşareti

Ь, ь: Ayırma İşareti

Ы, ы: I, ı

Э, э: E, e

Ю, ю: Yu, yu

Я, я: Ya, ya

GİRİŞ

Kadın, doğası gereği genellikle yapıcı ve birleştirici olarak görülmüştür. Bu sebeple geçmişten bugüne değin birçok alanda araştırma konusu olmuştur. Ancak kadın çoğu zaman erkek ile birlikte ele alınmıştır. Bunun sebebi ise kadın ve erkeğin birbirlerini her alanda etkilemesidir.

Cinsiyet üzerine yapılan çalışmalarda kadın önemli unsurlardan biri olmuştur. “Toplum ve toplumsal yaşam, kadın ve erkeğin kurucu ve zorunlu birlikteliğinden oluşur. ‘Kadın ve erkek’ cinsinden oluşan ‘insanla’ ilgili cinsiyet temelli çalışmalara bakıldığında ister akademik ister popüler olsun mevzunun ‘kadınlar’ üzerine odaklandığı görülür.” (Akbalık, 2014: 105). Kırgız kadını da Kırgız atasözlerinden hareketle bu mantık çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada Kırgız kadınının sadece fiziksel ve psikolojik yapısı değil toplumda nasıl ve ne şekilde yer aldığı da incelenmiştir. İşte bu noktada toplumsal cinsiyet kavramı devreye girmektedir. “Kadın ve erkek olmanın biyolojik farklarının dışında, kadın ve erkeğe toplumun ve kültürün yüklediği anlam ve beklentilerin tamamına toplumsal cinsiyet rolü denmektedir.” (Özkan ve Gündoğdu, 2011: 1136). Cinsiyetin bu toplumsal yönüyle Kırgız atasözlerinde kadının Kırgız toplumu içindeki konumu verilmiştir. Bununla birlikte Kırgız Türklerinin atasözlerinde kadını ifade ederken özellikle hangi sıfatları tercih ettikleri ve kültüre ait unsurları nasıl kullandıkları da tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kadın, toplumda kimliğini meydana getirirken bireysel ve çevresel faktörlerin etkisinde kalır. Aktaş (2013: 57), kimliğin kişisel yönlerinin, yeteneklerinin, inançlarının, duygularının ve hedeflerinin olduğunu, sosyal kimliğin ise çeşitli grup ve kategorilere aidiyetin veya üyeliğin bireyi ne ölçüde tanımladığını gösteren bir kavram olduğunu ifade etmiştir. Bu sebeple kadının kimliğini oluşturan faktörleri belirlemek için Kırgız atasözlerinde kadın hem bireysel hem de sosyal hayat içerisindeki konumu itibarıyla ele alınmıştır.

Bir cinsiyet sadece bir yönüyle toplumda var olmamaktadır. Dolayısıyla Kırgız atasözlerindeki mecazlı söyleyişlerin manasını tam anlamıyla kavramak için Kırgız kadınının sosyolojik açıdan gelişimini de görmek gerekmektedir.

Dil ve kültür ayrılmaz bir bütündür. Atasözleri de bir milletin dil ve ifade yönünden zenginliğini göstermektedir. Bununla birlikte Kırgız atasözlerinde kadın incelenirken Kırgız Türklerinin hem dili kullanma gücü hem de kültür ile kadını nasıl bir araya getirdikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Türk toplumları geçmişten bugüne değin toplum yapısı açısından değişimler yaşamıştır. “Tarihî süreç içerisinde, yaşadıkları coğrafi bölgenin koşullarına bağlı olarak Türkler, hayvanlarla ve bitkilerle içli dışlı olmuşlar ve bu ilişki değişen toplumsal yapıya paralel olarak çeşitlenmiştir. Türkler, semavi dinleri kabul etmeden önce ‘avcı toplum’ daha sonra ‘çoban toplum’ yapısında yaşamış ve buna bağlı olarak göçebe veya yarı göçebe kültür tipini meydana getirmiş, son olarak da yerleşik medeniyete geçip ‘çiftçi toplumu’ hâline gelmiştir.” (Türkmen, 2012: 96). Türk toplumundaki bu değişimler toplumda kadın ve erkeğin görev dağılımını da etkilemiştir.

Türk kadını, her dönemde güçlü ve dinamik bir yapıya sahip olmuştur. Ancak hem dinin hem de yaşama biçiminin etkisiyle kadının gücünü kullandığı yerler de değişmiştir. Örneğin; Aktaş (2013: 69-70), ataerkil düzen içinde baskıyla yüz yüze kalan kadının, kendi belirlenmişliğinin ve sınırlandırılmışlığının tam tersi olarak iş yaşamına katılan, eğitim imkânlarından yararlanabilen, ev içi ve ev dışı alanda hayatının denetimini elinde tutan başka bir kadın tanımının karşısına kendisini yerleştirdiğinde içinde bulunduğu topluma karşı kendini ‘öteki’ olarak görmeye başladığını ifade etmiştir. Bundan dolayı zaman içerisinde Türk toplumunun geçirmiş olduğu evreler neticesinde kadına olan yaklaşım ve kadının kendine olan bakışı da değişmiştir.

Eski Türk toplumunda kadının özellikle aile içindeki yaşantısı önemslenmiştir. Saçkesen (2007: 489), Eski Türk toplumunda ailenin önemli bir sosyal birlik olduğundan, ailenin temelini teşkil eden kadının, Türk destanlarında ve Türk felsefesinde yüce bir merteye temeli üzerine kurulduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte kadının erkeğin tek yoldaşı ve çocuklarının anası olması bakımından önemli görüldüğünü de ifade etmiştir. Bu bilgilerden hareketle kadının Türk toplumundaki yerinin ne derece önemsendiği görülmektedir.

Atasözleri nasihat verici, kısa ve özlü sözler olarak kabul edilir. Bu açıdan atasözleri bir milletin düşünce yapısını ortaya koyan sözlü edebiyat ürünüdür. Geçmişe ışık tutan bu anonim sözler gelecek nesillere de yol göstermektedir. Tuğluk (2012: 2), atasözlerinin bu işlevlerini yerine getirirken dilin tüm imkânlarını da kullandığını ifade etmiştir. Örneğin; mecaz-ı mürsel, teşbih, tezat, tevriye ve mübalağa gibi birçok söz sanatı atasözlerinde ifadeyi güçlendirmek için kullanılmıştır. Kaya (2004: 435), atasözlerinin kurulmasında söz sanatlarının dışında kelimelerdeki hece ve ses zenginliklerinin de önemli olup kelime kadrosunu özenle seçilmiş sözlerden oluştuğunu belirtmiştir. Bununla birlikte atasözlerinde şekil ve dili kullanma ile ifade arasında güçlü bir bağın olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada Kırgız atasözleri şekil ve cümle yapısı bakımından da incelenmiştir. Genellikle atasözlerinin nasihat içerikli olmasından dolayı şartlı cümle yapılarına rastlanılmıştır. Bağımsız cümle yapıları da sıkça kullanılmıştır. Cümle sonunda ses ve kelime tekrarlarına rastlanılmıştır. Bu ses ve şekil özellikleri anlatımı daha da güçlendirmiş ve akılda kalmasını sağlamıştır.

Atasözleri üzerine çeşitli konular hakkında araştırmalar yapılmıştır. Örneğin; hayvanlar, bitkiler, cinsiyet kavramı, meydana geldiği toplumun sosyopsikolojik yapısı, aile ve akrabalık bağları ile dilin kullanılma şekli gibi. Bu çalışma da Kırgız atasözlerinde “kadın” cinsiyeti üzerine yapılan bir incelemeyi içermektedir. Çalışma yapılırken Uğur GÜRSU’nun yapmış olduğu “Kazak Türkçesi’ndeki ve Türkiye Türkçesi’ndeki Atasözlerinin Karşılaştırılmalı Biçimde İncelenmesi” konulu doktora tezi örnek alınmıştır.

Kırgız kadınının incelemek için atasözleri tercih edilmiştir. Çünkü atasözlerinin bir milletin düşünce yapısını, kültürünü ve en önemlisi de meydana gelmiş olduğu toplumun geçmişten bugüne değin gelişimini vermesidir. Atasözlerinin bu işlevi ile birlikte de sonuç olarak Kırgız kadınının toplumda var olabileceği her statü taranarak sınıflamalara ulaşılmıştır. Ayrıca sınıflamadaki statüler kronolojik sıraya göre verilmiştir. Bu sınıflamalar neticesinde Kırgız kültürü ve kadına yükledikleri kültürel öğeler ortaya konmuştur.

İncelen kadın konulu Kırgız atasözlerinde Kırgız kadını ile ilgili 868 atasözü içinde 313 olumlu, 521 olumsuz ve 34 atasözünde ise hem olumlu hem olumsuz

örneğe rastlanmıştır. Olumsuz atasözleri örneklerinin çok sayıda olmasının sebebi, Kırgız kadınının kötü yanlarının gösterilip iyinin değerin verilme istenmesinden kaynaklanmaktadır.



1. KIRGIZ TÜRKÇESİ

1.1. Kırgız Adı ve Tarihi

Kırgız adı çok eski kaynaklara kadar dayanmaktadır. “Eski Çin, Yunan, Göktürk, Arap, Çağatay, Acem ve Moğol kaynaklarında geçen “Kırgız” boy adı ile ilgili pek çok tahlil ve değerlendirme yapılmış ancak kesin bir yargıya varılamamıştır.” (Buran ve Alkaya, 2006: 223). “Kırgız adına ilk defa M.Ö. 201 yılına ait Çin kaynaklarında rastlanır.” (Başdaş ve Kutlu, 2016: 11). Esin (1978: 8), Çin kaynaklarında Çinliler’in Kırgızlara “K’iu-she” dediğini ve Kıpçaklar olduğunu sandıklarını aynı zamanda Glauson’un da Oğuzlar sandığı, yine Çinliler’in “Wu-huan” dediğı boyların Kırgızlara “Ken-kuan” gibi okunan bir ad verdiğini ve asıl isimlerinin “Kırkun” olduğu sanılan eski Kırgızlar olduğunu ifade etmiştir. Görülmektedir ki Kırgız adı birçok kaynakta farklı şekillerde yer almaktadır.

Kırgız adının kökeni hakkında birçok farklı yorum yapılmıştır. İdil (2012: 7), Kırgız kelimesinin anlamı ile ilgili, halk arasındaki söylemlerden kırk sayısından ve kız kelimesinden geldiği, Kırgızların kırk boydan ve soyunun kırk kızdıan türediği, Oğuz boyu ile bağlantılı olduğu (Kırk Oğuzlar) ve “kır” kelimesinin Kırgız dilinde “dağ yamacı” anlamına gelmesiyle dağlarda yaşayan Oğuzları tanımlaması açısından Kırgız ismini aldığı yorumlarında bulunmaktadır. Adın yorumlanmasında Kırgız Türklerinin kültürü de etkili olmuştur.

Bunların dışında İdil, bazı araştırmacıların görüşlerini şu şekilde ifade etmişir: “Radlof Kırgız adının kırk ve yüz sayısından oluşarak kırk grup anlamını taşıdığını ne srmştr. Aristov Usunların gerçek adının Kırgız olduğunu ileri srmştr. Banzarov, Ligeti, Abramzon ise kırk sayısına eski ız okluk ekinin getirilmesiyle oluştuğunu ve kırk uruğ, kırk boy veya kırk kabile anlamını içerdiğini savunmuşlardır. Tatar tarihçilerinden Atlasov, Murat Remzi ve Rus bilgini Berezin, Macar bilgini Munkaşi ve G.şupka kırk sayısına “uuz” (Oğuz) adının eklenmesi ile oluşan “Kırguz” kelimesinin Kırgız biçimine dönüştüğünün, Oğuz Han destanındaki Kırgız’ın Oğuz Han’ın torunlarından biri olarak yer alması ile kanıtlanmış olduğunu öne srmşlerdir.” (2012: 7). Kimi ad yorumlarında geldikleri boy, kimilerinde ek ve kök tahlili etkili olmuştur.

Kırgız adının gelişimine bakıldıktan sonra Kırgız tarihinin de adı kadar geniş ve büyük bir geçmişinin olduğu bilinmektedir. “Türkler, Anayurt veya Atayurt olarak yaşadıkları Türkistan’dan (Orta Asya veya yeni tabiriyle Merkezi Asya) zaman zaman doğu ve güney doğuya Çin’e Hindistan’a zaman zaman da batıya doğru hareket hâlinde olmuşlardır.” (Erdem, 2005: 7). Bu sebeptir ki Kırgızlar hakkında birçok bilgiye Çin kaynaklarından ulaşılmaktadır. Kırgız adı gibi Kırgız tarihi ile ilgili bilgilere de bu kaynaklardan ulaşılmıştır.

Kırgız Türklerinin tarihi oldukça geniştir. “Çin kaynaklarından edinilen bilgilere göre en eski Türk kabilelerinden olan Kırgızlar, ilk devletlerini Ki-Ku, Kien- Kun veya Gen-gün, Gegun adıyla bugünkü Kırgızistan’ın doğusunda ve kuzeydoğusunda milattan önce II. yüzyılda kurmuşlardır. Bir süre sonra bu devletin yıkıldığı ve Kırgızların Hun İmparatorluğu yönetimine girdiği anlaşılmaktadır. Hunlar’ın zayıflaması üzerine Baykal gölünden Tibet’e kadar uzanan sahada Hakas Devleti’ni kuran Kırgızlar, VI. yüzyılın ikinci yarısında Göktürk Devleti’nin idaresi altına girdiler. Ancak Göktürklerin duraklama devrinde biraz serbestlik kazanınca müstakil hareket edip Çin’le ikili ilişkiler kurdularsa da bir süre sonra tekrar Göktürk Devleti’ne bağlandılar. Göktürk kitabelerinden edinilen bilgilere göre Yukarı Yenisey’de Kögmen dağlarının kuzeyinde oturan Kırgızlar Göktürk hâkimiyetini kolay kabul etmemiş, Göktürkleri epeyce uğraştırmışlardır. Kırgızlar, Göktürkler zamanında ticaret sayesinde zenginleştiler ve onların zayıflamasının ardından Uygurlar’ın hâkimiyetini benimsediler (758). Fakat Uygur Devleti’nin ağır vergi talebinden dolayı zor durumda kaldıklarından ayaklanarak Uygurlar’ın kuzeydeki topraklarını ele geçirdiler.” (Saray, 2002: 442-443). Kırgızlar tarihin belirli dönemlerinde özgür kalsalar da bazı çevresel ve siyasi sebepler sonucunda başka devletlerin hâkimiyeti altına girmek zorunda kalmışlardır.

Özgürlüklerine düşkün olan Kırgızların sınırları genişti. “9. yüzyılın ortasında, Kırgız Devletinin sınırları, doğuda Selenga nehrinden, kuzeyde Angara nehri, güneyde Gobi çölü, batıda ise Doğu Türkistan’a kadar uzanıyordu. Kırgız Kağanlığının merkezi, Tuva’da Upsu-Nur gölü kıyısında idi. Kırgızlar bu büyük ülkenin tümüne dağılmamış; fakat bozkırları terk ederek Tuva bölgesi ve Minusin vadisinde yerleşmeye başlamışlardır.” (İdil, 2012: 26). Bozkır yaşamının etkisinden dolayı yerleşim yerleri değişiklik göstermiştir.

Birçok devletin hüküm sürdüğü büyük bir coğrafyada yaşayan Kırgız Türkleri özellikle Çin'in saldırılarına tarihin belirli dönemlerinde maruz kalmışlardır. "Çin'e hâkim olan Liao sülalesi zamanında 920'lerde Çin orduları, Türk ülkelerini ve Moğolistan'ı işgal ederken bu saldırılardan Kırgızlar da etkilendi. Büyük bir kısmı daha batıya bugünkü Kırgızistan'a doğru çekildi. Karahanlılar'a bağlı olan Kırgızların ülkesi Karahıtaylar'ın istilasına uğradı. XIII. yüzyılın başlarında Cengiz Han tarafından kurulan imparatorluğun Çağatay ulusuna katıldılar. Bir ara Moğol hâkimiyetine karşı ayaklandılarsa da ayaklanma 1217'de kanlı bir şekilde bastırıldı. Ancak Oyratlar'la birlikte başlattıkları ikinci isyan sonunda yeniden bağımsızlıklarına kavuştular (1399). Fakat bu bağımsızlık da uzun sürmedi; Timur, Kırgızistan topraklarını kurduğu imparatorluğa dâhil etti." (Saray, 2002: 443). Kırgızlar için Çinden sonra Moğollar da bir tehlike hâline gelmiştir.

Günümüze yaklaştıkça Kırgızlar başka bir devletin uzun süren sosyolojik, kültürel ve siyasi baskısı altında kalmıştır. "Kırgızlar için asıl tehlike XIX. yüzyılda Rusların Hokand Hanlığı'nı istilasıyla başladı." (Saray, 2002: 443). Çünkü "Kırgız Türklerinin önderliğinde devam eden Hokand Hanlığı ne Osmanlı Devletinden ne de İngiltere'den yardım görmedi." (Gömeç, 2002: 51). "Ruslara karşı ayaklanan Hokandlılar yenildilerse de Kırgızların mücadelesi Altay bölgesinde devam etti. Kurbanca Datha adında bir kadın kahramanın önderliğinde yürütülen Altay isyanı yıllarca sürdü." (Saray, 2002: 443). Görülmektedir ki Kırgızlar tarihin her döneminde kendi birlik ve beraberliklerini korumak için savaşmışlardır.

Özgürlüklerine düşkün olan "Kırgızlar, Ruslara karşı yıllarca bağımsızlık mücadelesi verdiler. Nitekim Birinci Dünya Savaşı yıllarında (1916), diğer Türk halkları ile birlikte Rus Çarlığına karşı topyekûn ayaklandılar. Bu ayaklanma, Rus ordusu tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı. Ağır kayıplar veren Kırgızların bir bölümü Doğu Türkistan'a göçmek zorunda kalır. Birinci Dünya Savaşının sona erdiği 1918 yılında Türkistan Özerk Vilayetinin bir parçası olarak kurulan Kırgızistan, Sovyet işgali sonucu, diğer Türkistan Cumhuriyetleriyle birlikte Sovyet Birliğine bağlanırlar. 1926 yılında özerk cumhuriyet, 1936'da Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olur. Nihayet Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Kırgızlar da diğer Türk halkları gibi bağımsızlıklarına kavuşurlar.

Kırgızistan, 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etti.” (Başdaş ve Kutlu, 2016: 13). Günümüzde de bu bağımsızlık devam etmektedir.

1.2. Kırgız Türkçesi

Kırgız Türkçesi, genel itibariyle Kırgız Cumhuriyeti topraklarında yaşayan Kırgız halkı tarafından kullanılmaktadır. ¹ Kırgız Türkçesinin gelişimine bakıldığında Tavkul (2003: 26), Radloff’un Türk diyalekti tasnifi içinde Kırgız Türkçesini batı diyalekti içerisinde aldığını belirtmiştir. Aynı zamanda Buran ve Alkaya (2006: 225), Kırgız Türkçesinin kuzey, güneydoğu ve güneybatı olmak üzere üç ana ağıza ayrıldığını ve üç gelişim devresinin olduğunu ifade etmişlerdir. Bu devreler; Eski Kırgız Türkçesi (VII.-IX. yüzyıllar), Orta Kırgız Türkçesi (X.-XV. yüzyıllar), Yeni Kırgız Türkçesi (XV. yüzyıldan sonra) şeklindedir.

Kırgız Türkçesi belirli dönemlerde başka lehçelerle bağlantılı ilerlemiştir. Bu da bazı benzerlikleri beraberinde getirmiştir. “Türkçenin kuzeybatı grubuna dâhil olan Kırgızca Kazakçaya yakın bir dildir. Kıpçak lehçeleri arasında yer alır ve Aral-Hazar grubuna girer. Kırgızistan Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra açılan ve sayıları gittikçe artan okullarda Kazan ve Özbek Türkçesinin yerini alan Kırgız lehçesi kendi içinde Kuzey ve Güney Kırgızca diye iki gruba ayrılır.” (Saray, 2002: 444). Bu ayırım bölgenin coğrafi unsurlarının lehçede etkili olduğunu göstermektedir.

Kırgız Türkçesi temeli sağlam sözlü bir gelenekten beslenmektedir. “Kırgızlar konuşma dilini yani sözlü kültürünü uzun süre korumuştur. Bu yüzden Kırgız Türkçesi konuşma dilinde birçok evresini tamamlamıştır. 18. yüzyılda yazılı döneme geçen Kırgızlar çeşitli siyasi unsurlardan dolayı birkaç kez alfabe değiştirmişlerdir. 1923 yılında bazı işaretlerin ilâvesiyle Arap alfabesini alan Kırgızlar 1928’den sonra Latin, 1941’den itibaren de Kiril alfabesini kullanmaya başlamışlardır. Bağımsız Kırgızistan Cumhuriyetinin kurulmasından sonra diğer Türk Cumhuriyetleri gibi tekrar Latin alfabesinin kullanılması yolunda çalışmalar yapılmaktadır.” (Saray, 2002: 444). Kırgız Türkleri günümüzde de hâlen Kiril alfabesini kullanmaktadırlar.

¹ Çin’de yaşayan Fu-Yü Kırgızları da Kırgız Türkçesi kullanmaktadır.

“Kırgızların kullandığı Kırgız alfabesi 34 harften oluşmaktadır. Bunların 22’si ünsüz, 8’i ünlüleri temsil eder.” (Kasapoğlu Çengel, 2007: 485). “Kırgız yazı dilinde düz-dar (ı, i) ünlüler dışındaki a, e, o, ö, u, ü, seslerinin uzun şekilleri de bulunmaktadır. Uzun ünlüler yazıda ikiz ünlü (aa, ee, oo, öö, uu, üü) olarak gösterilirler: caan (yağış), eer (eyer), too (dağ), töö (deve), suu (su), süyüü (sevgi). Kırgızlar 1924 yılında Kazaklardan ayrılıp kendi alfabelerini kullanmaya başladıktan sonra, uzun ünlüler yazıya geçirildi.” (Başdaş ve Kutlu, 2016: 17-18).

1.3. Kırgız Edebiyatı

Kırgız edebiyatının temelini destanlar, halk hikâyeleri gibi sözlü kültür öğeleri oluşturmaktadır. Halk edebiyatı açısından zengin olan Kırgız edebiyatı güçlü bir üsluba da sahiptir. Saray (2002: 444-445) da aynı zamanda Kırgız edebiyatının kendisini özellikle kahramanlık destanları, halk türküleri, atasözleri, bilmece ve çeşitli hikâyelerle gösterdiğini ifade etmiştir. En uzun destan örneği olan Manas Destanı Kırgız Türkleri’ne aittir. Kırgız edebiyatının çıkış noktası burasıdır. “Türk destan edebiyatının en güzel örnekleri arasında yer alan Manas, Müslüman Kırgızlarla gayri Müslimler -özellikle de Kalmuklar- arasındaki mücadeleleri anlatır. İslamiyet’in Türk halkına söylediği ilk büyük destan olan ve eski Türk inanışından da izler taşıyan Manas zamanla Orta Asya Türklerinin ortak destanı olmuştur.” (Saray, 2002: 445). Edebiyatlarının her alanında da bu destanın izleri bulunmaktadır.

Kırgız edebiyatında önemli birçok şair yani ozan vardır. Saray, Kırgız edebiyatı hakkındaki bazı gelişmeleri şu şekilde belirtmiştir: “ ‘İrci’ veya ‘akin’ denilen halk ozanlarının büyük itibarı vardır. Bunların en meşhur temsilcileri Toğolok, Moldo takma adıyla bilinen Bayimbet Abdurrahman Olu, Toktogul Satılganov, İsak Saibekov ve T. Talkanbayev’dir.” (2002: 444-445).

Kırgızlar 18. yüzyılda yazılı edebiyata geçmişlerdir. “Kırgız yazılı edebiyatının ilk örnekleri, Orta Asya’daki diğer Türk boylarına göre geç bir dönem olan XX. yüzyılın ilk çeyreğinde kaleme alınmıştır. Kırgızca basılan ilk eser Kılıç Mamurkan’ın 1911 yılında yayımlanan Zelzele adlı kitabıdır. 1913’te Esenkah Arabay, Kırgızlar için bir alfabe düzenlemiştir. Aynı yıl Osman Saduk’un ve 1914’te Manap Sabdan’ın Kırgız Tarihi adlı eserleri neşredilmiştir.” (Saray, 2002: 445).

Yazılı döneme geçildikten sonra görülmektedir ki çeşitli yayımlanmış kitaplarla bu geçiş hızlandırılmıştır.

Kırgız edebiyatı iki döneme ayırmak istense bu Sovyet Rusyası öncesi ve sonrası olabilir. Çünkü Sovyet rejiminden önce özgür Kırgız edebiyatı mevcutken daha sonra Sovyet Rusyanın baskısı altında yazılmış Rusça eserler meydana gelmiştir. “Rus edebiyatı kendi iç dinamikleriyle dünya edebiyatında saygın bir yer kazanmış, bir ekol oluşturmuş ve çağdaş Kırgız edebiyatını önemli derecede etkilemiştir. Rus edebiyat biliminin genel prensiplerini Kırgız yazarlar, eleştirmenler ve edebiyat bilimciler benimsemiş ve çalışmalarında uygulamışlardır.” (Aşlar, 2014: 519). Bu benimseme hâlen etkisini göstermektedir.

Rus edebiyatının baskısı zamanla aşılmaya çalışılmıştır. 25 Aralık 1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte bu daha da kolaylaşmıştır. Bu zaman diliminden sonra Kırgız edebiyatı gittikçe ilerleme kaydetmiştir. Kırgız edebiyatını uluslararası alanda tanıtan ve Sovyet rejimi altında Kırgız kültürünü ve milletin düşüncelerini eserlerinde yansıtan Cengiz Aytmatov “Cemile”, “Gün Olur Asra Bedel”, “Beyaz Gemi” ve “Toprak Ana” gibi başlıca eserleriyle Kırgız edebiyatına yön vermiştir. Günümüzde de hâlen birçok eseri Kırgız edebiyatı üzerine yapılan çalışmalarda incelenmektedir.

Sonuç itibarıyla bakıldığında “Çağdaş Kırgız Edebiyatı halk edebiyatının uzantısı olarak ortaya çıkmamış, gelişimindeki temeller hiçbir zaman folklor olmamıştır.” (Cigitov, 2006: 18-19). Bu gelişim Kırgız edebiyatının yazılı edebiyata geçişiyle birlikte siyasi birçok sebepten dolayı Rus edebiyatının etkisiyle günümüzdeki hâlini almıştır. Durum böyle olsa da Çağdaş Kırgız edebiyatı, metinleri içerisinde Kırgız folkloruna ait birçok maddi ve manevi unsuru barındırmaktadır.

1.4. Kırgızistan

Kırgızistan birçok Türk boyunun yaşadığı geniş bir coğrafyada bulunmaktadır. “Kuzeyden Kazakistan, batıdan Özbekistan güneyden Tacikistan güneydoğu ve doğudan Çin'in Sincan-Uygur Özerk Bölgesi (Doğu Türkistan) ile çevrilidir. Resmi adı Kırgız Cumhuriyeti, resmi dili Kırgız Türkçesi olan ülkenin yüzölçümü 198.500 kilometrekaredir.” (Akkan, 2002: 441).

Coğrafi konumunun hem olumlu hem olumsuz yanları vardır. “Ülkenin güneyde verimli tarım arazilerine sahip olan Fergana vadisinin bir kısmını içine alması ve bunun yanı sıra Çin Halk Cumhuriyeti ile komşu olması ekonomik ve politik durumun tespitinde önemli hareket noktasını oluşturmaktadır.” (Beşirli, 2011: 314). Bu ekonomik ve politik durumlar Kırgızistan’ın duruşunu belirleyen unsurlar olmuştur.

Erdem (2005: 1-2), Orta Asyanın büyük bir bölümünü oluşturan ve eski çağlardan beri Türklerin anayurdu olarak bilinen bölgeye Türkistan denildiğini, Türkistan’ın tarih boyunca gerek coğrafi yapısından gerekse siyasi oluşumlarından dolayı Doğu ve Batı olarak iki kısma ayrıldığını ve Doğu Türkistan’da (Sincan Özerk Uygur Bölgesi), Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Afganistan’ın kuzey bölgelerinin bulunduğunu dile getirmiştir.

Fiziki yapısına bakıldığında “Kırgızistan yeryüzündeki hemen tamamı dağlık ülkelerden biridir. Büyük bölümü Tien Şan (Tanrı dağları) sistemine dâhil olan dağlar, aralarında yer alan tektonik depresyonlarla (çöküntü çukuru) birbirinden belirgin şekilde ayrılmış sıralar hâlinde uzanır. Güneyde ‘dünyanın çatısı’ denilen Pamir kütlesine ait dağlar bulunur. Bu dağların yükseltisi çoğu yerde 6000 metreyi aşar. Kırgızistan’ın en yüksek noktası Pobeda doruğudur (7439 metre). Dağların dorukları çok yerde buzullarla kaplıdır. Sadece batıda Fergana havzasının doğu ucu ile kuzeyde Bişkek’ten Kazakistan düzlüklerine doğru uzanan yöredeki yükseltisi 1000 metrenin altına düşen Kırgızistan için bu özelliklerinden ötürü ‘Asya’nın İsviçresi’ benzetmesi yapılır.” (Akkan, 2002: 441). Dağların bölgede fiziki olarak çokça etkili olduğu görülmektedir.

Kırgız nüfus özellikleri bazı dini ve etnik köken etkilerden dolayı çeşitlilik göstermektedir. “Nüfusun din esasındaki görüntüsü incelendiğinde %75’i Müslüman, %20’si Rus Ortodoks ve %5’i ise diğer inançlara sahip bireylerden oluşmaktadır. Kırgızistan toplumunu oluşturan Müslümanlar, Sünni ve Hanefi’dir. Bunun yanı sıra toplumun geleneksel yapısını koruması ve bu yapının sürdürülmesindeki uruu (boy) esasındaki teşkilatlanma, tarihsel anlamda belirleyici etkisini korumaktadır. Ülkede görülen bir diğer ayrışma ise Sovyetler Birliği dağılırken süreci yöneten iktidarın ülkeler içinde etnik azınlıklar bırakma siyasetinin bir sonucu olan çok etnikliktir. Bu durum etnik çatışma alanları açma

siyasetinin bir yansımasıdır.” (Beşirli, 2011: 317). Bununla birlikte Rus rejiminin Kırgızlar üzerinden çeşitli politikalar izlediği görülmüştür.

Kırgız halkı geçimlerini tarımsal ve hayvansal yönden sağlamaktadır. “Kırgızistan’ın ekonomisi başta hayvancılık olmak üzere tarıma dayanmaktadır. Faal nüfusun %84’ü tarım ve ormancılık alanlarında çalışmakta ve millî gelirin %40’ı tarım ve ormancılık sektöründen sağlanmaktadır. Tarım alanından sağlanan gelirin %66’sı hayvancılıktan sağlanmaktadır. Tarım ürünleri arasında buğday, arpa, mısır, tütün, pamuk ve patates önemli bir yer tutmaktadır.” (Buran ve Alkaya, 2006: 227). Bu bilgilere ek olarak Akkan (2002: 442), Ülke ekonomisinde elektrik enerjisinin de önemli bir payının olduğunu ve bu enerjinin %77’sinin akarsulardan elde edildiğini ifade etmiştir. Aynı zamanda üretilen bu enerjinin büyük bir bölümünün Özbekistan, Tacikistan ve Kazakistan’a satıldığını da belirtmiştir.

Kırgızistan, yer altı zenginlikleri bakımından da zengin bir ülkedir. Kömür, doğal gaz, ham petrol, uranyum, civa antimon, çinko, kalay, altın, demir, bakır, volfram ve tuz gibi önemli madenleri mevcuttur. Bunun dışında “Ülke ulaşımında demir ve kara yolu önemlidir. Ayrıca ülkede kış sporları, dağ yürüyüşü ve tırmanışları, avcılık, termal tesislerden sağlanan sağlık turizmi ve ipek yolu boyunca kültür türleri gibi oldukça zengin bir turizm potansiyeli vardır.” (Buran ve Alkaya, 2006: 227). Kırgızistan her yönüyle kendi kendine yetmeye çalışan bir yapıya sahiptir.

2. ATASÖZÜ

2.1. Atasözünün Tanımı ve İçeriği

Atasözleri, bir ulusun tecrübeleri sonucu söylenmiş kısa ve öz kalıp ifadelerdir. Bu kalıp ifadeler insanlar arasında iletişimi sağlayan dil ile birlikte meydana gelir ve oluşmuş olduğu dilin ifade gücünü de yansıtır. “Evrensel olarak son derece yaygın bir kültürel olgu olmakla beraber, atasözlerinin ilk olarak ortaya çıkışları yer ve zaman bakımından herhangi bir kesinlikten uzaktır.” (Çobanoğlu, 2004: 1). Aynı zamanda söyleyen kişinin belli olmaması açısından da atasözleri anonim olarak kabul edilmektedir.

Türklerin tarihine bakıldığında en eski metinlerden olan Orhun Abidelerinde ilk örneklerine rastlanıldığı ve burada atasözünün; sab, sav, mesel ve tabir şeklinde anıldığı görülmektedir. Aynı zamanda da “Atasözlerine 14. yüzyıl Kıpçak kaynaklarında sav/sab denilmiştir.” (Oğuz vd., 2012: 203). Ayrıca Dîvânü Lugâti’t-Türk, Atabetü’l Hakayık ve Oğuznâme gibi birçok edebî eserde örnekleri bulunmaktadır. Aksoy (1998: 14), Dîvânü Lugâti’t-Türk’te atasözünün, Arapça mesel, Türkçe sav sözcükleriyle anıldığını, Divan edebiyatında ve Osmanlıcada bu kavramın mesel ve darbimesel olarak da geçtiğini aynı zamanda darbimeselin, aslında “mesel getirmek, duruma uyan yaygın bir söz ya da bir atasözü söylemek” olduğunu ama atalarsözü anlamında da kullanıldığını ifade etmiştir. Ayrıca bu bilgilere ek olarak Artun (2010: 27), Orhun Yazıtları, Divanü Lügati’t-Türk ve Uygur dönemi yazılı metinlerinde yer alan atasözleri dışında 15. yüzyıldan itibaren sadece atasözlerinin bir araya getirildiği müstakil kitaplar ya da mecmua bölümlerinin de yazılmış olduğunu belirtmiştir.

Aynı zamanda Demir (2013: 39), atasözlerinin İrsal-i mesel olarak da bilindiğini belirtmiştir. Atasözünün kelime olarak geçmişine bakıldığında çok şekilde yer aldığı görülmektedir. Temelde isim olarak farklılıklar gösterse de mana olarak aynı şeyi karşılamaktadır.

“Zamanında ve yerinde kullanıldıklarında güçlü bir anlatım aracına dönüşen atasözleri için çeşitli tanımlar yapılmıştır. Yapılan tanımların çoğu ortak noktalarda birleşmektedir. Bu ortak noktalar atasözlerinin anonim olmaları, gözlem ve deneyimlere dayanmaları, ortaya çıktıkları toplumun özelliklerini yansıtmaları,

genel bir ifadede bulunmaları ve kalıplaşmış olmalarıdır.” (Tuğluk, 2012: 1). Bu alanda çalışmalar yapan çeşitli araştırmacıların tanımları da şu şekildedir:

“Geçmişte yaşanan olaylardan çıkarılan sonuçları öğüt ve hüküm şeklinde nakleden kısa ve özlü anonim sözlerdir.” (Sakaoğlu, 1997: 349).

“Atasözleri, bir ulusun ortak malıdır. Bir ulus, zengin, yaşama deneyiminden çıkardığı dersleri atasözü durumuna getirmiş; böylece insanlarını bilgilendirmek, uyarmak, eleştirmek istemiştir.” (Çotuksöken, 2004: 10).

“Her atasözü, toplumsal yaşantı içindeki bireyin uyması beklenen ya bir genel kural veya bir düstur niteliğindedir. Bu nedenle de atasözleri, milletlerin karakterlerini, hayat karşısında tavır ve zihniyetlerini ifade eden özlü sözlerdir.” (Çobanoğlu, 2004: 1).

“Atasözleri kısa, öz ve kalıplaşmış veciz ifadelerdir.” (Çelik Şavk, 2002: IX).

“Atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuşlardır. Ulusun ortak düşünce, kanı ve tutumunu belirtir, bize yol gösterirler.” (Aksoy, 1998: 15).

“Atasözleri, üretildiği topluma dair derin felsefeler, güzel buluşlar, parlak nükteler, ince alaylar ve sert taşlamalarla doludur. Bu nedenle her atasözü, kendi ulusunun damgasını taşır.” (Çevik, 2006: 24).

Yapılmış olan çeşitli tanım örneklerinden de belli olduğu gibi atasözlerinin konu yelpazesi oldukça geniştir. İnsanlara mâl edilmiş bu sözler yine insanların yaşayabileceği bütün durumları konu edinmiştir. Atasözlerinde konu sınırlaması yoktur. “ ‘Yiğitlik’, ‘mertlik’, ‘ağırbaşlılık’, ‘konukseverlik’, ‘aile’, ‘akrabalık’, ‘komşuluk’, ‘dostluk’, ‘görgü kuralları’, ‘sağlık ve ölüm’, ‘ekonomi’, ‘tarım ve hayvancılık’, ‘iklim ve takvim’, ‘hayvanlar’, ‘din’, ‘milliyet’ gibi konular daha çok yer almıştır.” (Oğuz vd., 2012: 206).

Atasözlerinin Türk Dünyasında önemli bir yeri vardır. “Dünyanın geniş bir kesimine dağılmış olarak yaşayan Altay, Azeri, Gagavuz, Hakas, Kazak, Kırgız, Kıbrıs, Özbek, Türkiye, Türkmen ve diğer Türk kavimlerine ait atasözleri, taşıdıkları mesajlar bir yana, Türk milletinin temel zihin yapısını gösteren birlik ve

bütünlüğü ifade etmeleri bakımından da ayrı bir ehemmiyete sahiptir.” (Çobanoğlu, 2004: 29). Atasözleri “Her milletin kültür yapısının geçmişten bu zamana geçişini sağlayan en önemli kültür taşıyıcılarıdır. Bu durum atasözlerinin kültürel ilişkiler neticesinde bir kültürden diğer kültüre geçtiğini gösterdiği gibi farklı milletler arasındaki düşünce ve tutumların da ortak nitelikler taşıdığı anlamına gelir.” (Koca ve Ruşid, 2017: 306). Dolayısıyla Türk Dünyasını da bu düşünceyle birleştirmektedir.

2.1.1. İşlevsel Özellikleri

Atasözlerinin birçok işlevi bulunmaktadır. Aksoy (1988: 17-19) atasözünün bu işlevlerini şu şekilde sıralamıştır:

1. Sosyal olayların nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak yansızca bildiren atasözleri vardır.
2. Doğa olaylarının nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem sonucu olarak belirten atasözleri vardır.
3. Toplumsal olayların nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak bildirirken bundan ders almamızı (açıkça söylemeyip dolayısıyla) hatırlatan atasözleri vardır.
4. Denemelere ya da mantığa dayanarak doğrudan doğruya ahlak dersi ve öğüt veren atasözleri vardır.
5. Birtakım gerçekler, felsefeler, bilgece düşünceler bildirerek (dolayısıyla) yol gösteren atasözleri vardır.
6. Töre ve gelenekleri bildiren atasözleri vardır.
7. Kimi inanışları bildiren atasözleri vardır.

Atasözünün bu işlevsel özelliklerine ek olarak Çobanoğlu (2004: 2), atasözlerinin toplum hayatında yaşayan birey için tıpkı bir yaşam kılavuzu niteliği taşıdığını da ifade etmiştir.

2.1.2. Biçimsel Özellikleri

“Atasözlerini normal konuşmalardaki bazı söz kalıplarından ayıran temel özellik, anlatımlarının kısa, kesin ve açık olmasıdır.” (Oğuz vd., 2012: 204).

“Kısa cümlelerden oluşan atasözleri, söylenişleriyle hafızalarda daha kolay yer etmiştir. Uzun cümlelerden oluşan atasözlerinin söyleniş zorlukları nedeniyle zaman içerisinde hafızalardan silindiği, bundan dolayı kısa cümlelerden oluşan atasözlerinin uzun cümlelerden oluşan atasözlerinden daha fazla olduğunu söylemek mümkündür.” (Tuğluk, 2012: 3).

Çobanoğlu (2004: 7), atasözleriyle atalarımızın iki kelimeyle uzun bir destan hacminde bilgi ve tecrübe aktardığını, şekilce küçük olmasına rağmen manaca derin anlamlar verdiklerini belirterek biçimsel açıdan atasözlerinin değerini ifade etmiştir.

Aksoy (1998: 15-17) ise atasözlerinin biçimsel özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

1. Atasözleri kalıplaşmış (klişe durumuna gelmiş) sözlerdir. Her atasözü, belli bir kalıp içinde, belli sözcüklerle söylenmiş olan donmuş bir biçimdir. Sözcükler değiştirilip yerlerine aynı anlamda da olsa başka sözcükler konulamayacağı gibi sözdiziminin biçimi de bozulamaz. Böyle değiştirmeler yapılsa ortaya çıkan söz, anlam değişmese dahi atalarsözü diye anılmaz.
2. Atasözleri kısa ve özlüdür. Az sözcükle çok şey anlatır.
3. Atasözlerinin çoğu bir, iki cümledir. Daha uzun olanları azdır.
4. En çok geniş zaman kipi, kimi vakit (öğüt olan atasözlerinde) emir kipi kullanılmıştır. Başka kiplerle kurulmuş atasözleri daha azdır. Bunlarda da fiili söylenmemiş olanlarda da ya geniş zaman ya emir anlamı gizlidir.

Karaağaç (2011: 28), atasözlerinin çoğunlukla iki bölümden oluştuğunu; ilk bölümde şart veya genel düşünce, ikinci bölümde ise ana fikrin belirtildiğini ve

atasözlerinin bir kısmında anlamın doğrudan değil, imgelik biçimde dolaylı olarak ifade edildiğini belirtmiştir.

Atasözleri içinde birçok anlamı barındıran kalıp ifadelerdir. Kalıp ifade denmesinin sebebi de içerisinde bulunan her bir kelimenin yerine başka herhangi bir kelimenin getirilememesidir. Aksi takdirde ifade bozukluğu oluşmaktadır ve atasözü özelliğini yitirmektedir. Bunun dışında her bir atasözü şiirsel bir anlam da içermektedir. Atasözlerinin kolayca akılda kalabilmesi için ses uyumlarına ihtiyaç duyulmuştur. Cümleler okunduğunda belirli bir kafiyenin olduğu hissedilir. Dolayısıyla atasözleri içerisinde çeşitli söz sanatlarını da barındırmaktadır. Özellikle mecaz, teşbih, aliterasyon, mübalâğa, tezat başta olmak üzere; tevriye, tenasüp, seci, kinaye, cinas, intak ve akis gibi söz sanatları da atasözlerinde anlatımı güçlendiren unsurlardandır.

2.2. Kırgız Atasözü

Türk atasözleri, Türk dünyasını; sosyo-psikolojik, dini inanç sistemleri, geçim kaynakları, gelenek ve görenekler gibi birçok özellik açısından birleştirmektedir. Bu sebeple Türk dünyasını tanımada atasözlerinin önemi oldukça büyüktür. Türk yaşam koşullarını, zihniyetlerini, kurallarını ve tarihsel süreçte geçirmiş oldukları düşünce akışını rahatlıkla bu kalıp ifadelerde görmek mümkündür. “Atasözlerinin, her ulusun dilinde bulunması; insanların, kendilerinden çok önce yaşamış kuşakların, yaşamın çeşitli yönlerine dair gözlemlerine, deneyimlerine ve düşüncelerine hep ihtiyaç duymalarının bir sonucudur.” (Çevik, 2006: 24). Öyle ki Kırgız toplumu içinde kuşaktan kuşağa aktarılan bu bilgiler çok kıymetlidir ve bazen kişinin toplumda kabul görmesini bile sağlamaktadır. “Her Kırgız yedi atasını sayabildiği gibi, her Kırgız kendisinin hangi uruuya ait olduğunu da bilir. Kırgız toplumunda mensup olunan boy kimliği, millet kimliğinden daha belirleyici olmaktadır.” (Beşirli, 2011: 330). Bu düşünceden yola çıkılarak Kırgız toplumunun milletine ve milletin meydana getirmiş olduğu değerlere ne kadar bağlı olduğu da anlaşılmaktadır.

Kırgızcada atasözü “makal” olarak bilinmektedir. “Makal, insanların uzun yıllardan beri gelen felsefi fikir sonuçlarını özetleyerek, onların hayat tecrübelerinin temelinden alınan, kafiyeleşmiş ve ahenkleşmiş bir veya birkaç cümlede düşüncüyü

tamamlayan, terbiye etme amacıyla kullanılan folklor eserleridir.” (Muratov vd., 2014: 85).

Otorbaev ve Turdugulov (2013: 9), Kırgız sözlü halk edebiyatında didaktik eserlerin değerli bir yeri olduğunu ve sebebinin de Kırgız halkının asırlardan beri hayat tecrübelerini, her türlü tahminlerini, iyi-kötü, doğru-yanlış her şey hakkındaki anlayışlarını, gençlere söylenen talim eğitiminin açık bir şekilde verilmesi olduğunu, bu didaktik eserlerin; makal, lakap, bulmaca, tekerleme gibi sözlü kültür öğelerinden oluştuğunu ve bu yüzden kıymetli olduğunu belirtmişlerdir.

Kırgızca da aynı zamanda atasözüne benzer şekilde kurulmuş olan “lakap”, “makal” ile karıştırılmaktadır. Otorbaev ve Turdugulov (2013: 20), lakabın makaldan farklı olduğunu ve lakap içinde bir alıntı yapıldığını ifade etmiş. Aynı zamanda bu alıntıda sadece herhangi bir düşüncenin söylenip sonuç çıkarılmadan saklı kaldığını ve ona “degender” (dediğimiz gibi), “bolboy” (olmayıp), “okşoboy” (benzemeyip) gibi sözlerin eklendiğini ayrıca “-gan”, “-day”, “-ıptur”, “-ıp”, “-ça”, “-bay” ve başka ekler gelerek oluşturulduğunu işaret etmiştir. Bununla beraber alıntıların yapısının hadiseli, belirli bir hayat gerçeklerine dayanan ve eğitim verme amacıyla söylenen imgesel, kısa düşünce sonuçlarını ifade ettiğini de belirtmiştir. Otorbaev ve Turdugulov (2013: 20) bu düşüncayı desteklemek için şu lakap örneklerini vermişlerdir:

“Сактыгынан өлбөй, суктугунан өлгөн сагызганчасынан.”

Saktıgınan ölböy, suktugunan ölgön sagızgançasınan.

Tedbirinden ölmeyip, aç gözlülüğünden ölen saksagan gibi.

“Өз агасын агалай албаган бирөөнүн агасын сагалайт болбой.”

Öz agasın agalay albagan biröönün agasın sagalayt bolboy.

Kendi ağabeyini ağabey kabul etmeyen başkasının ağabeyine göz diker.

Kırgız atasözlerine şekil itibarıyla bakıldığında birçoğu manzumdur. Çoğunlukla fiilimsilerin kullanıldığı ve birçok cümle çeşidini de içeren Kırgız atasözlerinde söz sanatlarının da sıkça kullanıldığı görülmektedir.

2.2.1. Kırgız Türkçesindeki Kadın Konulu Atasözlerinin Cümle Yapılarına Göre İncelenmesi

Atasözleri yapıları gereği kısa ve özlü sözlerdir. Anlatılmak istenen açık ve net bir şekilde verilmektedir. Duman (2016: 109), buna örnek olarak zorunlu olmadığı müddetçe fazladan hiçbir ögenin atasözünde yer almadığını, bu sebeple sadece özne ve yüklemden oluşan cümle yapısına atasözlerinde çok rastlanıldığını, yine kısa ve öz yapısına bağlı olarak atasözlerinde açıklayıcı öğelere rastlanılmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte atasözlerinin işlevi gereği akılda kalıcı bir yanının olması gerekir. Bu sebeple de çeşitli ses ve kelime tekrarları yapılmaktadır. Kırgız atasözlerinde de bu durum geçerlidir.

Kırgız atasözlerinin manzum olan yapılarında ilk olarak bir durum ya da olay verilmiştir. Daha sonra bu durum ve olayla bağlantı kurulması sebebiyle genellikle sıralı ve birleşik cümle yapılarına rastlanılmıştır. Aynı zamanda öğüt verici olmasından dolayı şartlı birleşik cümle yapılarına, fiilimsilerin de çoğunlukla kullanılmasından dolayı da girişik birleşik cümle yapılarına sıkça rastlanılmaktadır.

2.2.1.1. Basit Cümle

“Yapısında isim veya fiil cinsinden tek yüklem bulunan cümle basit cümledir.” (Karaağaç, 2011: 197). Kırgız atasözlerinde basit cümle için şu örnekler verilebilir:

“Suluu ayaldın suzu cakşı.” (Güzel kadının sessizi iyidir.) (İbragimov, 2008: 509).

“Cakşı ayal caman erdi er kılat.” (İyi hanım kötü eri er yapar.) (Güngör, 1998: 123).

“Çır ayaldın küyöösü erte kariyt.” (Kavgacı kadının kocası erken yaşlanır.) (İbragimov, 2008: 590).

“Cakşı katın – carım ırıs.” (İyi kadın yarım talihtir.) (İbragimov, 2008: 222).

2.2.1.2. Birleşik Cümle

Birleşik cümle olan “Bu yapı, bir ana cümle ve bu ana cümlelerin anlamını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümle ile kurulur.” (Karaağaç, 2011: 197). Fiilimsilerin bulunduğu cümleler yardımcı cümle kabul edilmektedir. Ancak bazı dil araştırmacıları bu şekilde kabul etmemektedir. “Yapısında isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiillerle oluşturulmuş kelime grupları bulunan cümleler, ayrı bir yargı bildirmediği için M. ERGİN, H. ZÜLFİKAR, L. KARAHAN ve M. KARAÖRS tarafından basit cümle olarak kabul edilmektedir.” (Biray, 2004: 68). Özellikle Karahan bu konu üzerinde çokça durmuş şu şekilde bir açıklama getirmiştir:

“Fiile dayalı sıfat-fiil, isim-fiil ve zarf-fiil gruplarında fiilin anlamı cümlede olduğu gibi özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf adı verilen öğelerle tamamlanır. Ancak bu gruplar yargı bildirmediikleri için cümle değildir.” (2010: 41).

Birleşik cümleler; şartlı birleşik cümle, iç içe birleşik cümle, ki’li birleşik cümle, girişik birleşik cümle olmak üzere dörde ayrılır. Bu ayrım hakkında çeşitli görüş farklılıkları bulunmaktadır. Ergin (1998: 413, 414-415) şartlı birleşik cümle, ki’li birleşik cümle, iç içe birleşik cümle ve Karaağaç (2011: 198-199) ise şartlı birleşik cümle, iç içe birleşik cümle ve ki’li birleşik cümle şeklinde ayırma bulunmuştur.

2.2.1.2.1. Şartlı Birleşik Cümle

“Bir yüklem, bir şart cümlesi ile tamamlandığı cümledir. Şart cümlesi tek başına yargı bildirmez. Bir başka cümleyi zaman, şart, sebep ve benzetme anlamlarıyla tamamlar.” (Karaağaç, 2011: 198). “Bu tür cümlelerde yardımcı cümlecik konumundaki şart cümlesi, Türk Dilinin genel yapısına uygun olarak, temel cümlecikten önce gelir.” (Gültekin, 2013: 1500). Kırgız atasözlerinde bu cümle çeşidine sıkça rastlanılmaktadır.

“Katınıñ caman **bolso**, konok ketet / Balañ caman bolso, baktıñ ketet.” (Hatunun yaman olsa konuk gider, oğlun yaman olsa şansın gider.) (Güngör, 1998: 224).

“Kadın alsañ darday, uul tuuyt narday.” (Kadın alırsan darağacı gibi, oğlun doğar deve gibi.) (İbragimov, 2008: 339).

“Katının cakşı **bolso**, kuttu bolosuñ.” (Karın iyi olursa, kutlu olursun.) (İbragimov, 2008: 342).

“Balañ paydaluu **bolso**, / Aştıgıñ aydaluu. / Katınıñ cakşı bolso, / Malıñ baylanuu.” (Çocuğun faydalı ise, ekinin ekilmiş. Karın iyi ise, hayvanın besiyeye konmuş.) (Çelik Şavk, 2002: 54).

“Kün kızarıp çıksa – elindi coo çapkanday küyün, / Kün kızarıp batsa – katınıñ uul tapkanday süyün.” (Güneş kızarak çıkarsa halkını düşman vurmuş gibi yan, güneş kızarak batarsa karın oğul doğurmuş gibi sevin.) (İbragimov, 2008: 365).

“Atıñ ceştüü **bolso** bedri kудay, katınıñ ceştüü **bolso** urdu kудay.” (Atın obur olursa verdi tanrı, kadının obur olursa vurdu tanrı.) (İbragimov, 2008: 102).

“Kız eneden ülgü albasa çorkok bolot, / Uul atadan ülgü albasa korkok bolot.” (Kız anneden örnek almazsa beceriksiz olur, oğul babadan örnek almazsa korkak olur.) (İbragimov, 2008: 409).

“Uul-kızıñ erke **bolso**, doomattı başkaga koybo.” (Oğlun kızın şımarıksa, iftirayı başkasına atma.) (İbragimov, 2008: 565).

2.2.1.2.2. İç İç Birleşik Cümle

“Bir veya birden fazla cümlelerin başka bir temel cümlelerin içine bir isim unsuru gibi girerek oluşturduğu birleşik cümleye iç içe birleşik cümle denir.” (Özçelik ve Erten, 2005: 221). İncelenen kadın konulu Kırgız atasözlerinde dep-zarf-fiili ve degen sıfat-fiili ile oluşan iç içe birleşik cümle örneklerine rastlanılmıştır. Aşağıdaki örneklerde şartlı birleşik cümle ile iç içe birleşik cümlelerin iç içe olduğu görülmektedir.

“Balanın tili ‘apa’ dep çıksa da, babanın tarbiyasın alat.” (Çocuk “anne” diyerek konuşmaya başlasa da, babanın terbiyesini alır.) (İbragimov, 2008: 140).

“Kızıñ caman bolso, ceti ataña ceteep, / ‘Attiginiñ ay’ dep ömürüñ ötöör.” (Kızın kötü olursa, yedi nesil babana ulaşır, “Ne yazık ki ah” diyerek ömrün geçer.) (İbragimov, 2008: 411).

“Ağasın çapsa balañız, atasın uram degeni, / Ecesin çapsa balañız, enesin uram degeni.” (Ağabeyini döverse çocuğunuz, babasını döverim dediği, ablasını döverse çocuğunuz annesini döverim dediği.) (Güngör, 1998: 27).

“Ceñeñ bildi degençe, cer cüzü uktu deseñçi.” (Yengem öğrendi diyeceğine, yeryüzü duydu desen.) (İbragimov, 2008: 266).

“Calkoo “kaçan tamak beret” – dep, katınının kaşında.” (Tembel “ne zaman yemek verecek” diye karısının önünde.) (İbragimov, 2008: 238).

2.2.1.2.3. Ki’li Birleşik Cümle

“Bir cümlelerin “ki” bağlama edatı ile bir temel cümleye bir öge olacak şekilde bağlanmasıyla oluşan birleşik cümleye ki’li birleşik cümle denir. Yan yargı sayısı ve fiilimsi grubu türü için bir sınırlama yoktur.” (Özçelik ve Erten, 2005: 222). Kırgız Türkçesinde ki’li birleşik cümle yapısı kullanılmadığından kadınla ilgili atasözlerinde de bu cümle yapısına rastlanmamıştır.

2.2.1.2.4. Girişik Birleşik Cümle

“Temel yargının dışında, hangi türden olursa olsun, en az bir fiilimsi grubunu yan yargı olarak alan birleşik cümleye girişik birleşik cümle denir.” (Özçelik ve Erten, 2005: 220). Kadın konulu Kırgız atasözlerinde genellikle zarf-fiil ve sıfat-fiil ile kurulmuş atasözlerine rastlanılmıştır. Kırgız atasözlerinden şu örnekler verilebilir:

Zarf-fiil ile kurulanlar:

Baldızdarı kel**gende**, küyöönün çeri cazılat.” (Baldızları gelince, güveyinin can sıkıntısı dağılır.) (Çelik Şavk, 2002: 54).

“Cakşı abısıña barg**ança**, caman sandığıñdı oodar.” (İyi eltisine gidince, kötü sandığını karıştırır.) (Güngör, 1998: 122).

“Ceñeme (ce eneme) işen**ip**, ersiz kaldım.” (Yengeme (veya anneme) güvenip kocasız kaldım.) (İbragimov, 2008: 601).

“Caman katın alg**ıça**, boydok cürgün ölgüçö.” (Kötü kadın alacağına, bekâr ol ölene kadar.) (İbragimov, 2008: 244).

Sıfat-fiil ile kurulanlar:

İçkilikke toyğon eñesin taanbayt.” (İçkiye doyan annesini tanımaz.) (Güngör, 1998: 203).

“Aldırğan enesinin koynun açat.” (Bir şeyi çalınan kişi, (onu aramak için) annesinin koynunu karıştırır.) (Çelik Şavk, 2002: 17).

“Kızga katılğan kedey bolot.” (Kıza dokunan fakir olur.) (İbragimov, 2008: 334).

“Bay bolbooçu-cigitke, ölöögön mal coluğat, / Kuu baş bolçu cigitke, tuubas katın coluğat.” (Zengin olmayacak yiğide, ölecek mal rast gelir, çocuksuz kalacak yiğide, kısır kadın rast gelir. (Güngör, 1998: 103).

2.2.1.3. Sıralı Cümle

“Sıralı cümleleri birleşik cümlelerin bir alt başlığı olarak ‘Türkiye Türkçesi’ adlı eserinde ele alan Fuat Bozkurt, sıralı cümleyi noktalama işaretleri ile birbirinden ayrılan bağımsız cümleler olarak değerlendirmekte, bağlaçlarla ayrılan cümleleri de bağlı cümleler başlığı altında incelemektedir.” (Kara, 2012: 2166).

“Söz dizimi üzerine çeşitli çalışmaları bulunan Leyla Karahan ise ‘Türkçede Söz Dizimi’ adlı eserinin ilk baskılarında cümle yapısını basit, birleşik, bağlı ve sıralı cümle olmak üzere dört grupta ele almakta, bağlaçlarla birbirine bağlanan cümleleri bağlı, virgül ya da noktalı virgül ile birbirinden ayrılan cümleleri ise sıralı cümle içinde değerlendirmektedir.” (Kara, 2012: 2167).

Türkiye Türkçesi imlasında cümleler virgül ve noktalı virgülle bağlanırken, Kırgız Türkçesinde ise cümleler arasına kısa çizgi koyulmak suretiyle de cümleler bağlanabilmektedir. Bu durum Türkiye Türkçesinden farklı bir kullanım olarak karşımıza çıkarmaktadır. Örnek olarak şu atasözü verilebilir:

“Katınım sokur – canım tınç.” (Karım kör canım rahat.) (İbragimov, 2008: 342).

Bu cümle çeşidi yapısal ve anlamsal açıdan bağımlı ve bağımsız sıralı cümle şeklinde ikiye ayrılır.

2.2.1.3.1. Bağımlı Sıralı Cümle

“Bir olay örgüsü içinde bulunan ve aynı özne veya nesneye bağlanan ve aralarında pek çok unsur ortaklığı bulunan cümle dizileridir. Unsurları eş görevli olan iki ayrı cümlenin tek unsur kullanılarak yan yana getirilmesi sonucu oluşan cümlelerdir.” (Delice, 2007: 168). Kırgız atasözlerinin şiirsel bir yanının olması temel olarak sıralı cümle yapısına zemin hazırlamaktadır. Anlatımda ahenkli bir kelime yerleşimi olmakla birlikte atasözlerinin çoğu iki cümleden oluşmaktadır. Bu iki cümlede bulunan ayrı durumlar çoğu zaman bir ögeyle birleştirilmiştir. Atasözlerinden şu örnekler verilebilir:

“Katındın camanı cakaga asılat, ittin camanı payçaga asılat.” (Kadının kötüsü yakaya asılır, köpeğin kötüsü paçaya asılır.) (İbragimov, 2008: 341).

Ortak Öge

“Kıştın kıştay, kızdın kızday ötkönü cakşı.” (Kışın kış gibi, kızın kız gibi geçmesi iyidir.) (İbragimov, 2008: 418).

Ortak Öge

Bu atasözünde, iki kez “cakşı” yüklemi tekrar edilmek istenmediğinden bu ortak yüklem bir kez kullanılarak kelime tekrarından kaçınıldığı görülmektedir.

“Cakşı katın tul emes, (Cakşı katın) tul bolso da çul emes.” (İyi kadın dul

Ortak Öge

değil, dul olsa da çul değil.) (İbragimov, 2008: 223).

“Cakşı kız êrden çıkpayt. / (Cakşı kız) erden çıksa da êlden

Ortak Öge

çıkpayt.” (İyi kız erden çıkmaz, erden çıkarsa da halktan çıkmaz). (Güngör, 1998: 128).

Bu iki atasözünde de hem öznesi hem de yüklemi ortak ögedir. Birinci atasözü örneğinde “cakşı katın” öznesi ikinci cümlede tekrar edilmemiştir. İkinci atasözü örneğinde de “iyi kız” öznesi ikinci cümlede tekrar edilmemiştir.

2.2.1.3.2. Bağımsız Sıralı Cümle

Ögeleri ortak olmayan sıralı cümleler, bağımsız sıralı cümlelerdir. Bu cümleler benzetme ve karşılaştırma unsurunun yoğunlukta olduğu cümlelerdir. Kadın hakkında verilen her bir mesajda canlı ve cansız varlıklarla ya da belli bir durum ile benzetme ve karşılaştırma yapılmıştır. Bundan dolayı bir atasözünde birbirinden bağımsız birçok cümle bulunmaktadır. Bu açıklama şu örnekler ile desteklenebilir:

“Caman katın üzülböş tasma, anday tasmanı beliñe aspa.” (Kötü kadın kopmaz kurdele, öyle kurdeleyi beline asma.) (İbragimov, 2008: 244).

İlk cümlede kötü kadın bir nesneye durum yönünden benzetilmiş ve ikinci cümle de ise bu durum için nasihatte bulunulmuştur.

“Katın içine kara başıl kişi catat, / Erdin içine eer-tokumu menen at batat.” (Kadının içine siyah kafalı insan yatar, kocanın içine eyer dokumu ile at sığar.) (İbragimov, 2008: 339).

“Katındın tapkanı eşik başında ilinüü, / Erdin tapkanı bolsogodo bilinüü.” (Kadının kazandığı eşik üstünde asılı, kocanın kazandığı girişte belli.) (İbragimov, 2008: 341).

Bu iki atasözü örneğinde kadın erkekle karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırma yapılırken çeşitli benzetmelerden yararlanılmıştır. İlk atasözü örneğinde kadının ve kocanı içine sığacak olan canlının büyüklüğü yönünden bir benzetme ilgisi vardır. İkinci atasözü örneğinde ise kadının kazandığı ile kocanın kazandığı karşılaştırılmış ve bu karşılaştırma bir durumla benzetme yapılarak verilmiştir.

“Caman at eesin cerge cıgat, caman katın erin cerdi karatat.” (Kötü at sahibini yere yıkar, kötü kadın kocasının başını eğdirir.) (İbragimov, 2008: 241).

Burada kötü kadının nasıl olduğunu belirtmek için bozkır kültüründe erkek ile bütünleşmiş olan at hayvanının kötü olması durumu karşılaştırılmıştır.

2.2.1.4. Bağlı Cümle

“Bağlı cümlelerde kendisini meydana getiren cümleler arasındaki ilişki, birleşik cümledeki ilişkiden farklıdır. Burada birleşik cümleyi teşkil etme bakımından, biri diğerine öge olma ilişkisi değil, birbirine bağlanma ilişkisi vardır.” (Gece, 1998: 335). Bu bağlanma bağlaçlar ile sağlanmaktadır. Kırgız Türkçesinde *menen*, *caki*, *arı... arı*, *meyli... meyli*, *balkim*, *cana*, *ce*, *andıktan*, gibi birçok bağlaç bulunmaktadır. İncelenen kadın konulu Kırgız atasözlerinde çoğunlukla “*menen*” ve “*ce*” bağlaçları kullanılmıştır ancak bağlı cümle yapısında örneğe rastlanılmamıştır.

2.2.1.5. Eksiltili Cümle

“Genellikle yüklemi, bazen de diğer öğeleri belirtilmeden kurulan cümlelerdir. Bunda amaç, anlamı daha etkili kılmak, dikkat çekmektir” (Özçelik ve Erten, 2005: 228). Özçelik ve Erten gibi G. Karaağaç da bu cümle yapısına eksiltili cümle adını vermektedir. Bunun dışında “kesik cümle” şeklinde de geçmektedir. Karahan, eksiltili cümle terimi yerine ‘kesik cümle’ tabirini kullanmaktadır. “Bazı cümlelerde yüklem, kelime veya kelime grubu olarak yer almaz. Böyle cümlelerin anlamı bağlamdan anlaşılır ve cümle dinleyenin, okuyanın muhayyilesinde tamamlanır. Bu cümleler kesik cümledir.” (2010: 15).

İncelenen kadın konulu Kırgız atasözlerinde eksiltili cümle yapısında genellikle benzetmeler ve karşılaştırmalar sonucu yapılan durum, bir neticeye bağlanmadan olduğu gibi verilmiştir. Ancak cümlenin gelişinden Türkiye Türkçesinde olduğu gibi cümlenin sonu kendini belli etmektedir. Örneğin;

“*Karıga-urmat, balaga-kızmat.*” (Kadına hürmet, çocuğa hizmet.) (Güngör, 1998: 219).

“*Koygo – bıçak, kızga – kuçak.*” (Koyuna bıçak, kıza kucak.) (İbragimov, 2008: 387).

“*Kızımdın kulagina altın sırğa.*” (Kızımın kulağına altın küpe (olsun.)) (İbragimov, 2008: 412).

“Keter kızıdın kereezi.” (Gidecek olan kızın vasiyeti (bellidir.)) (İbragimov, 2008: 355).

“Ecelüü kızga – eski ton.” (Ablalı kıza eski kürk (kalır.)) (İbragimov, 2008: 602).



3. KIRGIZ ATASÖZLERİNDE KADIN

Birey var olma çabasını hem toplumsal hem de özel yaşamında sürdürmektedir. Ailede başlayan bu çaba zamanla toplum içinde şekillenir. Birey ilk olarak cinsiyeti doğrultusunda sınırlanmış bir yaşam alanına sahiptir. Bu sınırlar biyolojik olarak belirlenir. Örneğin; kadının anne olmasıyla erkeğin baba olması cinsiyetin biyolojik sınırlarından biridir.

Kadın üzerinde bu sınırlamalar dışında çeşitli çevresel faktörler de etkili olmuştur. Bunlar; bireyin bağlı olduğu milletin gelenek ve görenekleri, ailesi, gelir düzeyi ve yaşadığı ülkenin fiziki ve beşeri yapısıdır. Bununla birlikte gelenekçi bir toplumda doğan kadın ve erkek ile modern bir toplumda doğan kadın ve erkek arasında da farklar mevcuttur.

Gelenekçi toplumsal yapıda ataerkil bir temel vardır. Ataerkil temelde kız çocuğu ve erkek çocuğunun uyması gereken temel kurallar mevcuttur. Bu kurallar doğrultusunda kız çocuğu annesini rol model alarak yemek yapmayı, ailedeki erkeklere saygıda kusur etmemeyi, el becerilerini geliştirmeyi ve iyi bir eşin nasıl olması gerektiğini öğrenir. Erkek ise babayı rol model alarak atalarına saygıda kusur etmemeyi, iyi bir oğul olarak ailesini yüceltmeyi ve aynı zamanda evlendiğinde ev içindeki düzeni sağlamayı öğrenmektedir.

Modern toplum yapısında ise kadın kendi kimliğini seçme ve oluşturma hakkına sahiptir. Kadın, ev hayatı ile olan sınırlarını bu toplumsal yapıda kırmaktadır. Erkeğe olan bağımlı yaşantı dışına çıkarak kendi arzu ve istekleriyle hayatına yön vermektedir. Bu noktada kadının konumu İslamiyet'ten önce ve sonra olmak üzere değişme göstermiştir.

Göçebe bir toplumdan gelen Türk milletinde kadın ev kadar dış dünyadaki birçok işte de erkeğin yanında görev almıştır. Ancak İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte yerleşik bir yaşama geçilmiş ve kadın ile erkek arasındaki iş bölümü değişmiştir.

“Erkekler dış dünya ile ilgili faaliyetleri üstlenmişlerdir. Kadınlara ev içi faaliyet ve aile ilişkilerini düzenleme gibi sınırlı görevler verilmiştir. Bu iş bölümü sonucunda kadınlar dış dünya ile ilgili faaliyetlerde görev alıp kendilerini

geliştirme, kanıtlama ve üretken olma şansından mahrum olmuşlardır. Annelik ve evlilik görevleri dışında hayatın bütün alanlarında ikinci derecede rol almışlardır veya bazı alanlarda hiç varlık gösterememişlerdir.” (Günay, 2000: 4) Kadın ve erkek bu toplumsal faktörlerle şekillenirken zamanla cinsiyetler arasında eşitsiz bir görev dağılımı oluşmuştur.

Kadın, varlığıyla etrafındaki birçok insanı güvende hissettirir. Bulunduğu en ufak bir grubu bile derleyip düzenleyici güce sahiptir. Ondaki bu gücün farkında olan milletlerden biri de Türklerdir. Türk kültüründe geçmişten bugüne dek kadının önemi sözlü ve yazılı eserlerin birçoğunda vurgulanmıştır. Kırgız kadınının da tam anlamıyla gelişimini görebilmek için ilk önce İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası eserlerdeki varlığına bakmak gerekir. Çünkü bir milletin atasözleri geçmişin aynasıdır ve geçmişten bağımsız değerlendirilmemelidir. Türk destanlarında kadının varlığı şu şekildedir:

“Altay Türklerinin yaratılış destanlarını incelerken, Verbitskiy’in topladığı efsanede bir “*Ak-Ene*,” yani Ak-Ana görmekteyiz. Tanrı Ülgen dünyayı yaratmağı düşünürken, su içinden birdenbire Ak-Ana görünüyor ve Ülgen’e akıl veriyor. Efsanenin metni, “Ak-Ana’nın buyruğu üzerine Tanrı böyle yaptı”, demektedir.” (Ögel, 2010: 570).

“Oğuz-Han gökten, bir nur içinde düşmüş olan çok güzel bir kızla evlenmiş ve ondanda üç oğlu olmuştu. Yine bir gün, avlanmak için dolaşırken, bir göl ortasındaki bir ada ya gelmiş ve orada da, bir ağaç koğuşunun ortasında çok güzel bir kızı oturur görmüştü.” (Ögel, 2010: 136).

Bunun dışında Orhun Abidelerinde de kadın hep kağanla birlikte anılmış ve değerli görülmüştür. Bu değer Tekin’in (2010: 53), Orhon Yazıtları üzerine yapmış olduğu çalışmasında Bilge Kağan Yazıtında geçen Türk halkının yok olmaması için Türk Tanrısı, kutsal yer ve su ruhlarının babası İlteriş Hakanı ve annesi İlbilge Hatun’u göğe çıkardıkları şeklindeki ifadede görülmektedir.

İslamiyet öncesi eserlerde bu şekilde toplumda varlığını sürdüren kadın İslamiyet sonrası eserlerden biri olan Dede Korkut’da da şu şekilde yer almaktadır:

Ergin (2011: 18), kadını Dede Korkut kitabının giriş kısmında dört tipe ayırmıştır. “Dede Korkut dilinde ozan der: Karılar dört turlüdür. Birisi solduran soptur. Birisi dolduran toptur. Birisi evin dayağıdır. Birisi ne kadar dersin bayağıdır.” Saçkesen (2007: 492) ise Er Tabıldı Destanında kadını üç tipte incelemiştir. Bunlar; İdeal Eş ve Anne Tipi, İdeal Sevgili Tipi ve Yardımcı Tiptir. Yakıcı (2007: 44) ise Dede Korkut üzerine yapmış olduğu bir çalışmasında kadından sanatçı tipi adı altında “kadın ozan” olarak bahsetmiş ve bu kadın ozanların da bazen alp-ozanlar kadar etkili olduklarını belirtmiştir. Bunların dışında yine İslamiyet sonrası Türk eserlerinden olan “Türk Dilleri Sözlüğü” anlamına gelen Divanü Lügati’t-Türk adlı eserde Akalın, kadından ve kadının güzelliğinden şu şekilde bahsedildiğini ifade etmiştir:

“Kâşgarlı Mahmud, Divanü Lügati’t-Türk’te kadınlara verilen *özük* unvanından söz ederken ‘ruhu altın gibi temiz olan kadın’ın *altun özük*, ‘vücudu inci gibi pürüzsüz kadını’n da *ertini özük* diye tanımlandığı belirtiyor. Kadının güzelliğinin maden ve taşlarla tanımlanması ilgi çekicidir. *Ertini* sözünün ‘emsalsiz inci’ anlamında kullanıldığı bilgisini veren Kâşgarlı Mahmud, kadının süslenmesini de *bezendi*, *bilezüklendi*, *bürüindi* gibi madde başı sözlerde çeşitli cümlelerle örneklendirmektedir.” (2008: 110).

Görülmektedir ki kadın eski sözlü ve yazılı kaynaklarda doğuştan ve toplum tarafından gelen statülerce ve fiziksel görünüş olarakta incelenmiştir.

Sözlü edebiyat türlerinden olan destanlardan ve yazıtlardan anlaşıldığı üzere Türk mitolojisinden bugüne değin kadın sosyal hayatın içinde var olmuştur. Ancak kadın tek başına sosyal hayatın içinde değildir. Kadın konulu Kırgız atasözlerinde kadın genellikle erkek bakış açısıyla verilmiştir.

Kırgız atasözlerinin sınıflaması yapılırken temel alınan şey toplumsal cinsiyet kavramı olmuştur. Toplumsal cinsiyet kavramı bireyin sosyo-psikolojik konumunu belirlemektedir. Bununla birlikte sınıflama şu şekilde oluşturulmuştur:

İlk önce genel olarak Kırgız kadını ele alınmıştır. Kırgız kadını; karakteristik yapı, karı-koca ilişkisi, erkekle karşılaştırılma, kadın alma, kadının çocuk doğurması ve bir olaya, duruma veya canlı-cansız varlıklara benzetme ve karşılaştırma gibi başlıklar altında sınıflanmıştır. Daha sonra sosyal hayatta

üstlendiği görevler doğrultusunda Kırgız kadını ele alınmıştır. Bu görevler; kız çocuğu, abla, baldız, gelin, yenge, elti, anne ve üvey annedir. Bunun dışında birkaç atasözünde kaynana statüsüne de rastlanılmıştır.

Kırgız kültüründe kadından beklenen davranış kalıplarının temelinde sözlü kültür ürünü olan destanlardaki kahraman, alp tipi kadının etkisi görülmektedir. Kırgız atasözlerinde kadının her zaman güçlü ve erkeğinin yanında duran bir eş olması ifade edilmiştir. Aynı zamanda iyi ve kötü kadın ayrımı kadının; eşine, ailesine, büyüklerine, akrabalarına ve halkına olan bağlılığına göre belirlenmiştir. Eşine, ailesine saygılı ve sevecen olan kadın iyi; fakat eşiyle kavga eden, huysuz ve tembel kadın kötü kabul edilmiştir. Genel anlamda Kırgız kadınının atasözlerindeki yerine bakıldığında hep erkek karşısında değerlendirildiği görülmektedir. Temelde benzetme ve karşılaştırma amaçlı kullanılan çoğu unsur erkek ve kadın ilişkisine dayanmaktadır. Örneğin;

“Caman at eesin cerge cıgat, caman katın erin cerdi karatat.” (Kötü at sahibini yere yıkar, kötü kadın kocasının başını eğdirir.) (İbragimov, 2008: 241).

Bu şekilde kurulmuş olan atasözlerine sıkça rastlanmaktadır. Burada hem kadının karakterinden hem de erkek karşısındaki konumundan bahsedilmiştir. Verilen mesaj “at”ın kötü olması durumuyla karşılaştırılarak pekiştirilmiştir.

Kırgız kültüründe kötü kadına sahip olma ve kadının kötü olduğu zaman düşebileceği olumsuz durumlar ile ilgili atasözlerinde çeşitli benzetmeler ve karşılaştırmalar yapılarak nasihatte bulunulmuştur. Kırgız erkeği kötü kadınla evlenmek yerine kadınsız kalmayı yeğlemektedir. Bu duruma ait şu atasözleri örnek verilebilir:

“Caman attı mingençe cöö cürgön artık, / Caman katın algança boydok cürgön artık.” (Kötü ata binene kadar yaya yürümek daha güzel, kötü kadın alıncaya kadar bekâr olmak daha iyi.) (İbragimov, 2008: 241).

“Caman katın algança – boydok cürgün ölgönçö, / Caman bıçak algança – tiştep cegin toygonço.” (Kötü kadın alacağına bekâr kal ölene kadar, kötü bıçak alacağına ısırarak ye doyana kadar.) (İbragimov, 2008: 244).

Kırgız kadınının kötü olduğu zaman neye, ne şekilde benzediğine, nasıl biri hâline geldiğine ve kötü kadına karşı nasıl davranılması gerektiğine dair şu örnekler verilebilir:

“Caman katın üzölbös tasma, anday tasmanı beliñe aspa.” (Kötü kadın kopmaz kurdele, öyle kurdeleyi beline asma.) (İbragimov, 2008: 244).

“Cakşı ayal üydün cayrañı, caman ayal üydün şaytanı.” (İyi kadın evinin sultanı, kötü kadın evinin şeytanıdır.) (Güngör, 1998: 124).

“Colborstun artınan cürsöñ cür, caman katındın artınan cürbö.”(Kaplanın arkasından yürürsen yürü, kötü kadının peşinden yürüme.) (İbragimov, 2008: 280).

Bununla birlikte birçok yerde kadın öz akrabalarına düşkün olmasıyla da eleştirilmiş ve kötü kadın kabul edilmiştir. Örneğın;

“Caman erkek tuugançıl, caman katın törkünçöl.” (Kötü erkek akrabasına düşkün, kötü kadın öz akrabasına düşkün.) (İbragimov, 2008: 243).

Kırgız kadınının iştahlı olması da pek hoş karşılanmamıştır. Bunu “obur” kelimesiyle ifade etmişlerdir. Örneğın;

“Er sorgogu üy tolturat, katın sorgogu üy kurutat.” (Erkeğın oburu evi doldurur, kadının oburu evi kurutur.) (İbragimov, 2008: 622).

“Surap bilüü ayıp emes, sorgok ayal zayıp emes.” (Sorarak öğrenmek ayıp değıl, obur kadın zayıf değıl.) (İbragimov, 2008: 510).

Kırgız kadınının kötü olması toplum için çok zarar verici bir durumdur. Kötü bir kadınla evlenmiş olan Kırgız erkeğı için hayat bir ömür eziyet ve üzüntüdür. Çünkü Kırgız kültüründe erkek kendini toplum içinde ispatlamak için iyi bir eşe de sahip olmalıdır. Eğer kötü bir kadına sahipse, evine eşı dostu gelmez ve bu sebeple toplum içindeki bağı kopar. Bu duruma şu atasözü örnek verilebilir:

“Cakşı bolso alğanıñ, carkılđağan kuşka okşoyt. / Caman bolso alğanıñ, aldıñdan ötkön sıızğa okşoyt. / Kañtardağı muzğa okşoyt, cakşı bolso katınıñ, / Kelip turat cakınıñ, tabıla beret akılıñ, / Kuusañ da ketpeyt cakınıñ, caman bolso katınıñ, / Kete beret akılıñ, çakırsañ kelbeyt cakınıñ.” (İyi olursa kadının, güzel masal

kuşuna benzer. Kötü olursa kadının önünden sıvışıp kaçır Kıştaki buza benzer. İyi olsa kadının, Gelir gider yakının her an olur akılın Kovalasan da gitmez yakının, kötü olursa kadının Uçup gider akılın, çağırsan gelmez yakının.) (Güngör, 1998: 124).

Burada görülmektedir ki kadın iyi ya da kötü olmasıyla bir milletin var olan bütün bağlarını etkilemektedir. Bu bağlardan biri de ailedir. Aile, toplumun en küçük yapısıdır ve aileyi anne statüsüyle kadın yönlendirmektedir. Gelecek nesillerin iyi ve sağlıklı yetişmesi annenin yani bir kadının elindedir. Bu hususlardır ki Kırgız atasözlerinde “kadın” teması çok özenle işlenmiş ve örneklerle somutlaştırılarak eleştirilmiştir. Yaşanmış olaylar neticesinde meydana gelen atasözleri de canlılığını bu şekilde korumuştur.

Kırgız kadınının bazı özellikleri atasözlerinde çeşitli canlı ve cansız varlıklarla benzetme ve karşılaştırma ilgisi kurularak verilmiştir. Bu benzetmelerde ve karşılaştırmalarda en çok göze çarpan bozkır kültürünün bir parçası olan “at” ile ilgili olanlardır.

“Kadın attır/ kısıraktır: Ataerkil ya da erkek egemen düşüncenin bir uzantısı olarak kadının, at ya da kısırakla ilişkilendirilmesi, hayvanların faydaları için beslenen ve hizmet için var olan varlıklar oldukları düşünülürse, kadının toplum içindeki rollerinin nasıl dikte edildiği ortaya çıkar. Aslında içerisinde olumlu çağrışımlar da barındıran ‘Kadın kısıraktır’ eğretilmesi içinde yaratılan gerçeklik, benzerlik kurulan her iki varlıktaki fiziksel benzerliktir... “ ‘At gibi kadın’ hasleti, kesinlikle Türk erkeğinin avrat ve pusat (silah) zihniyetinin devamıdır. Atın dayanıklılığı ve kullanışlılığı at ile kadın arasındaki özdeş imgelemin doğmasına yol açmıştır. Aynı şekilde atın asaleti ile kadının asaleti arasında da bir benzetme söz konusudur.” (Alagözlü, 2009: 44).

Ataerkil bir yapıya sahip olan Türklerde “at, avrat, silah” Türk erkeğinin koruyup kollaması gereken üç temel şeydir. Bu sebeptendir ki kadının at ile bazı özellikler açısından benzetilmesi olası bir durumdur. Atın Kırgız erkeği için ayrı bir önemi vardır. Erkeğin halk arasındaki gücünü temsil etmektedir. Ayrıca Belek (2008: 11) atın Kırgız erkeği ile bir bütün olduğunu Kırgızlar arasında söylene gelen “at adamdın kanatı” sözüyle de temellendirmiştir.

Kırgız atasözlerinden kadının at ile benzetildiği ve karşılaştırıldığı yönlerde şu örnekler verilebilir:

“Attın camanı tay menen oynoyt, / Katındın camanı bay menen oynoyt.”
(Atın kötüsü tay ile oynar, kadının kötüsü zenginle oynar.) (İbragimov, 2008: 24).

“At-mingendiki, ton kiyendiki, ayal-tiygendiki, er eldiki.” (At binenin kürk giyenin, kadın evlenenin, er halkın.) (Güngör, 1998: 64).

“At alsañ minip al, / Katın alsañ bilip al.” (At alırsan binerek al, kadın alırsan tanıyarak al.) (İbragimov, 2008: 83).

At hayvanı dışında köpek, eşek, deve, keçi, kaz, inek, koyun gibi hayvanlar ile de benzetme ve karşılaştırılma yapılmıştır. Hayvan dışında benzetmeler yapmak amacıyla yiyeceklerden tuz, biber, çay ve ekmek; doğal yaşamdan mevsimler, gül, ağaç (söğüt), yayla ve ot (tulan, yelkovan) çeşitleri; nesne olarak kapı, odun, bayrak, yüzük, ipekli kumaş, tandır, kılıç vb. yardımcı unsurlar kullanılmıştır.

Kadının, çoğu zaman erkeğin bir adım gerisinde görüldüğü gözlemlenmiştir. Buna rağmen kadından hem çok şey beklenilmiş hem de yaşam alanı ve davranışları kısıtlanmıştır. Bu kısıtlamaların yaşandığı yerlerden biride kadının evliliğidir. Kadın, evliliği hakkında pek söz sahibi olamamıştır. Bu sebeple hep “kız alma” ifadesi kullanılmıştır. Kırgız atasözlerinden şu örnek bu durum ile örtüşmektedir;

“Baydı tuup alat, / Baybiçeni satıp alat. (Koca doğurulur, kadın satın alınır.)
(Çelik Şavk, 2002: 61).

Örnekte de görüldüğü gibi kadın ve erkek arasındaki bu çizgi net bir şekilde ifade edilmiştir.

Orta Asya kültürünün temelinde kadın, erkek kadar önemli ve hürmet gören bir varlıktır. İslamiyet’in kabul edilmesiyle kadının toplum içindeki kendini gerçekleştirme alanı daralmıştır. Ancak bu düşünce İslamiyet’in kadına değer vermediği anlamına gelmemektedir. “Günümüzde genellikle kadın erkek eşitliğinde ortaya çıkan yasaklar İslamiyet’e bağlanmaktadır. Hâlbuki kadına bakıştaki olumsuz gelişmeler İslamiyet’in kabulünden sonra girdiğimiz Arap-Fars

kültür dairesinden bize aktarılan Arap-Fars ve Hint geleneklerinden kaynaklanmaktadır.” (Günay, 2000: 4). Kùltürler arası bu etkileşimler Türk kadınının dönemsel olarak toplumda var olma şeklinde değışikliklere zemin hazırlamıştır. Yine de cinsiyetin vermiş olduğu bir algı vardır. Bu algı, kadını geçmişte de günümüzde de erkekle var olabilme düşüncesine itmektedir.

Kırgız atasözlerinden hareketle kadın almanın bazı ölçütleri vardır. Bunlar; bayramda alınmaması, büyük ve şişman olması, çok seçici olunmaması ve zengin olması gibi. Bununla ilgili şu atasözleri örnek verilebilir:

“Aytta katın alba, karañgıda otun alba.” (Bayramda kadın alma, karanlıkta odun alma.) (İbragimov, 2008: 37).

“Katın algañça otun al.” (Kadın alacağına odun al.) (İbragimov, 2008: 339).

“Katın alsañ darday, uul tuuyt narday.” (Kadın alırsan darağacı gibi, oğlun doğar deve gibi.) (İbragimov, 2008: 339).

“Cardının kızı arzan dep, caysızdan katın alba.” (Fakirin kızı ucuz diye, yersizden kadın alma.) (İbragimov, 2008: 259).

Bu atasözünde kadın alınırken dikkat edilmesi gereken bir şey hakkında nasihatta bulunulmuştur. Zengin kızın alınması tercih edilmektedir ancak bu yüzden zengin ama kötü bir aileden de kız alınmaması gerektiğı dile getirilmiştir.

Yukarıdaki atasözleri örneklerinde olduğu gibi “kadın alma” ifadesi nesne ya da hayvan gibi canlı-cansız varlıklarla benzetme ilgisi kurularak verilmiştir. “Kadın alma” ifadesinin altında yatan eş seçimi önemli bir eylemdir. İnsan ömrünü geçireceğı kişiyi seçerken birçok şeye dikkat etmektedir. Burada da Kırgız erkeğinin gözünden eş seçiminin nasıl olması gerektiğı ifade edilmiştir.

Kırgız atasözlerinde karı-koca ilişkisine de ait birçok nasihat ve eleştiri bulunmaktadır. Kadın eş görevini üstlendikten sonra da toplum tarafından verilmiş olan davranış kalıplarına uygun hareket etmelidir. Aynı zamanda erkek içinde eş bir at ve silah kadar öneme sahiptir. Türk kültürünün genelinde olan bu anlayış Kırgız kültüründe de hâkimdir. Erkek toplumda kendini iyi bir eş ile de ispat

etmektedir. Bu sebeple karı-koca üzerine oldukça atasözü söylenmiştir. Kırgız atasözlerinin genelinde karı-koca ilişkisi şu şekilde verilmiştir:

“At sıylagan azamat cöo baspayt, er sıylagan katın eşikte kalbayt.” (Ata saygı gösteren yiğit yaya yürümez, kocaya saygı duyan kadın dışarıda kalmaz.) (İbragimov, 2008: 87).

“Bay menen baybiçe uruşsa, kul menen küñ kuymakta.” (Bey ile birinci kadın kavga ederse, kul ile köle için kaymaktır.) (Güngör, 1998: 104).

“Kakaarı bolboy kış bolboyt, katını bolboy er bolboyt.” (Ayaz olmadan kış olmaz, karısı olmadan er olmaz.) (İbragimov, 2008: 150).

Kadının varlığı erkek için bir güçtür. Kadın evin geçinmesinde eşine her zaman yardımcı olur.

“İslamiyet öncesi Türk topluluklarında kadınsız bir iş görülmezdi. Kadın erkeğin tamamlayıcısıydı. O sürekli erkeğin yanındaydı. Hakanın buyrukları yalnız ‘Hakan buyuruyor ki’ ifadesiyle başlamışsa geçerli kabul edilmezdi. Yabancı devletlerin elçilerinin kabulünde hatun da hakanla beraber olurdu. Tören ve şöenlerde kadın, hakanın solunda oturur siyasi ve idari konumlardaki görüşlerini beyan ederdi. Mesela büyük Hun İmparatorluğu adına Çin ile ilk barış antlaşmasını Mete Han'ın hatunu imzalamıştır.” (Saçkesen, 2007: 490).

Eski Türk kültüründe de görüldüğü üzere kadın eşinin sağ kolu gibidir. Bunun sonucunda bir Türk erkeğinin karısını kaybetmesi onun kolunun kanadının kırılması demektir. Bu durum için şu Kırgız atasözleri örnek verilebilir:

“Katını çok üy – cetim, kalıstığı çok biy – cetim.” (Kadınsız ev yetim, adaletsiz kral yetim.) (İbragimov, 2008: 342).

“Katınım öldü, kamçım sındı.” (Karım öldü, kamçım kırıldı.) (İbragimov, 2008: 342).

Atasözü örneklerinde de görüldüğü gibi kadın ne kadar bazı konularda geri plana atılmışsa da erkek için değerli ve kıymetlidir. Kadın iyi bir eş iyi bir anne olduğu müddetçe hor görülmez ve hep kıymetli olur. Bunun tam zıttı bir durumda

Kırgız erkeklerinin kadına karşı tahammülü çok azdır. Kötü kadın her yönden hor görülür ve eleştirilir. Kötü kadına sahip olma bahtsızlık kabul edilir. Kötü bir eşe sahip olmanın sonucunda evde huzursuzluklar ve kavga meydana gelir. Aynı zamanda kadının kıskanç olması da ayrıca bir huzursuzluk sebebidir. Bunun sonucunda, karı-koca arasındaki bazı olumsuzluklar da etrafındaki insanlara yansır. Karısıyla kavga eden adam karısının akrabalarına karşı ilgisiz ve soğuk davranır. Kırgız atasözlerinde bu duruma şu şekilde örnekler verilebilir:

“Katını menen uruşkan, kaynına salam berbeyt.” (Karısı ile kavga eden kaynına selam vermez.) (İbragimov, 2008: 342).

Bunun dışında karısıyla sürekli kavga eden bir erkeğin durumunu anlatan atasözü olarak şu örnek verilebilir:

“Katını dolu bolso, zamandın tınçtıgınan ne payda?” (Kadını huzur vermezse, zamanın selametinden ne fayda?) (Güngör, 1998: 224).

Genel anlamda Kırgız atasözlerinden hareketle bakıldığında karı-koca ilişkisi kadının hâl ve vaziyetine göre şekillenmektedir.

Kadın evlendikten sonra ailesinin ve eşinin kadından beklediği ilk şey bir çocuk dünyaya getirmesidir. Türk kültüründe evlat soyun devamını sağlamasından dolayı olmazsa olmazlardandır. Özellikle bir erkek çocuğun olması hem kadının toplumdaki statüsü için hem de erkeğin topluma kendini ispatlaması için önemli bir unsurdur. Bu durum için Kırgız atasözlerinden şu örnek verilebilir:

“Kün kızarıp çıksa – elindi coo çapkanday küyün, / Kün kızarıp batsa – katınıñ uul tapkanday süyün.” (Güneş kızarak çıkarsa halkını düşman vurmuş gibi yan, güneş kızarak batarsa karın oğul doğurmuş gibi sevin.) (İbragimov, 2008: 365).

Bunun dışında kadının erkek çocuk doğurmaması onun suçu olarak görülür. Örneğin;

“Uul tuusa özünön köröt, kız tuusa katınınan köröt.” (Oğul doğurursa kendinden bilir, kız doğurursa karısından bilir.) (İbragimov, 2008: 565).

Kadın, evlendikten sonra gelin statüsüne kavuşur. Ancak bir çocuk doğurduktan sonra ailenin gerçek kızı gibi önemsenmeye başlar. Kırgız atasözlerinde bu davranış şu şekilde örneklenmiştir:

“Bêê tuumayınça, baytal atı kalbayt, / Katın törömöyünçö kelin atı kalbayt.”
(Yılkı doğurmayınca, baytal adı kalmaz, kadın doğurmayınca, gelin adı kalmaz.)
(Güngör, 1998: 110).

Bunun dışında kadının çocuk doğuramaması yani kısır olması erkek için üzücü bir durumdur. “Kadının çocuksuz olması hoş karşılanmaz. Bir kadının kız doğurması istenmeyen erkek doğurması ise istenilen ve övünülen bir durumdur. Kadın her zaman kocasının çıkarıp attığı çarık gibi terk edilebilir bir durumdadır.”
(Küçük, 2003: 220).

Kadının kısır olması durumuna Manas Destanı’nda da rastlanmaktadır. İnan, Manas Destanı üzerine yapmış olduğu çalışmasında destanda adı geçen Cakıp (Yakup) Bey’in günlerden bir gün çocuğu olmadığı için yakındığını ve bu sırada yanına eşinin gelip derdinin ne olduğunu sormasıyla Cakıp Bey’in şu şekilde cevapladığını belirtmiştir:

“Seninle evlendiğim, tam on dört yıl oldu. Sen belini sağlam bağlamadın, bir çocuk doğurmadın. Mezarlı yerleri, yatırları ziyaret edip elmalı, kutlu yerlerde yuvarlanmadın, kutlu pınarda gecelerce kalıp çocuk istemedin. Çocuksuz kadın dul kadın, kısır kadın, odun olmaktan başka bir faydası olmıyan meyvesiz ağaçtır”
(1992: 6).

Sonuç olarak kadının hem kısır olmaması hem de erkek çocuk dünyaya getirmesi gerekli görülmüştür. Ve bu durum Kırgız milletin sözli kültürünü meydana getiren Manas Destanı’nda da aynı şekilde geçmiştir.

Genel olarak Kırgız kadınının dışında kadının, toplumdaki var olma aşamaları da Kırgız atasözlerine konu olmuştur. Kadın ilk olarak kız çocuğu statüsüyle topluma karışır. Kız çocuğu Kırgız toplumunda bazen erkekten değerli görülmüş bazense erkeğin gerisinde tutulmuştur. Ancak atasözlerinin çoğunda erkek çocuk yani oğul ön plandadır. Kızın karakteristik açıdan özellikleri verilirken erkek çocukla ilgili şu şekilde karşılaştırmalar yapılmıştır:

“Kız bala üydün körkü, uul bala eldin körkü.” (Kız çocuğu evin güzelliği, erkek çocuk halkın güzelliğidir.) (İbragimov, 2008: 407).

“Törköndün (kızdın) töründö bolgonço, uuldun ulagasında bol.” (Kız evinin baş köşesinde oturmaktansa, oğul evinin kapısında oturmak iyidir.) (Güngör, 1998: 314).

Bu durumun tam zıttı da mevcuttur. Her zaman erkek çocuğunun öneminden bahsedilmemiştir. Kız bazı konularda şu şekilde yüceltilmiştir:

“Adepsiz tuulgan uuluñdan, akılduu tuulgan kız cakşı.” (Ahlaksız doğan oğluna göre, akıllı doğan kız daha iyi.) (İbragimov, 2008: 22).

“Cetesiz ceti uuluñ boolgonço, estüü bir kızın bolsun.” (Soysuz yedi oğlun olacağına, akıllı bir kızın olsun.) (İbragimov, 2008: 271).

Kız ile ilgili Kırgız atasözlerinde bunların yanı sıra kızın evliliği, büyüülmesi, ailedeki yeri, anne ve babaya olan etkisi, özellikle anne-kız ilişkisi üzerine durulmuştur. Kız çocuğunun evlenmesiyle ilgili de belli başlı bazı düşünceler mevcuttur. Bunlar; evlenmekte geç kalan kızın koca seçmemesi, kızın babanın şaniyla evlenmesi, kızın evlenmesinde yengenin, halkın ve komşunun görüşlerinin etkili olması, yetim kızın isteyeninin çok olması, kız becerikli ise evlenmesinin kolay olması, kızın kocaya erken gitmek istemesinin hoş karşılanmaması, geleneksiz kız verilmemesi ve kız verilirken çok fazla bahanenin bulunmaması gibi. Bu ifadelere şu atasözü örnekleri verilebilir:

“Kara-dalı, er tandabayt, / Ölöör adam, cer tandabayt.” (Evde kalmış kız, koca seçmez, ölecek insan, yer seçmez.) (Çelik Şavk, 2002: 134).

“El maktabagan kız ersiz kalat.” (Halkın övmediği kız kocasız kalır.) (İbragimov, 2008: 608).

“Ata dañkı menen kız ötöt, mata dañkı menen böz ötöt.” (Baba şaniyla kızı evlendirilir, dokunmuş pamuklu kumaş şaniyla bez satılır.) (İbragimov, 2008: 89).

“Aşıkkın kız êrge cetpeyt, / Erge cetse, etek ceñi cerge cetpeyt.” (Acele eden kız ere yetmez, ere yetse bile, etek yeni yere yetmez.) (Güngör, 1998: 57).

“Baardık cigit kız tandayt, baktıluu cigit uz tandayt.” (Her yiğit kız seçer, bahtlı yiğit dikiş diken kız seçer.) (İbragimov, 2008: 119).

“Dayar aşka salamçı köp, cetim kızga cuuçu köp.” (Hazır yemeğe selam veren çok, yetim kıza görücü çoktur.) (İbragimov, 2008: 199).

“Enesi maktagan kızdı alba, ceñesi maktagan kızdı kalba.” (Annesnin övdüğü kız alba, yengesinin övdüğü kız kaçırma.) (İbragimov, 2008: 617).

“Koñşu cakşı bolso, sokur kız er tabat.” (Komşu iyi olursa kör kız koca bulur.) (İbragimov, 2008: 385).

“Ölgön menen kız bergenge namıs kılba.” (Cenaze ile kız vermede gurur yapma.) (İbragimov, 2008: 472).

“Kalıñsız kız bolso da, kaadasız bolboyt.” (Başlıksız kız olsa da, adetsiz olmaz.) (İbragimov, 2008: 321).

Yukarıdaki atasözü örneklerine bakıldığında Kırgız toplumunda kızın evlenmesine her yönden önem verildiği görülmektedir. Bu sebeple Kırgız atasözlerinde evlilik öncesinde ve sonrasında oluşabilecek her durum için bir nasihat ve uyarı bulunmaktadır.

Kızın evliliğinde etkili olan unsurlar esasında ailenin halk içindeki durumu ve yengenin görüşleridir. Kızın bu aşamalardan sonra evlenmesinde gelenek ve görenekler de önemlidir.

Her toplumda olduğu gibi Kırgız toplumunda da kız evlendikten sonra aileden çıkmış olur. Kırgız atasözlerinde bu ifade şu şekilde örneklenmiştir:

“Çıkkın kız çiyden tışkarı.” (Evli kız, kesip koparılan bir parçadır.) (Güngör, 1998: 171).

Kız çocuğunu büyütmek çok zorlu bir iştir. “Kız daha beşikte iken çeyizi hazırlanmaya başlanır. Kızı olan bahtlıdır ama kız çocuğunun sorunları ve sorumlulukları çok ve çeşitlidir. Kızlar giyime ve süse düşkündür. Öyle ki bir evde iki kız olursa her biri bir taraftan aileyi sıkıştırır.” (Küçük, 2003: 219-220). Bu konuyla ilgili Kırgız atasözlerinden şu örnekler verilebilir:

“Calgız kız – calama tuz, eki kız –ermek kız, üç kız ata-enege küç kız.” (Tek kız yalama tuz, iki kız eğlence kız, üç kız anne babaya güç kızdır.) (İbragimov, 2008: 237).

“Uuluñ çoñ bolso cigittigiñdi alat, / Kızıñ çoñ bolso caştığıñdı alat.” (Oğlun büyürse yiğitliğini alır, kızın büyürse gençliğini alır.) (İbragimov, 2008: 566).

“Kız balası kıızıktırat, uul balası uukturat.” (Kız çocuğu merak ettirir, oğlan çocuğu zehirletir.) (Güngör, 1998: 237).

Bunun dışında kız çocuğunun ailedeki değeri de Kırgız atasözlerinde şu şekilde ifade edilmiştir:

“Kızı bardın ırakatı bar.” (Kızı olanın rahatı var.) (İbragimov, 2008: 411).

“Kızduu-kırañ aşat.” (Kızı olan ev; bütün engelleri aşar.) (Güngör, 1998: 238).

Erkek ya da kız çocuğu ayrımı yapmadan önce bilinmelidir ki çocuk ailenin üstlenmiş olduğu büyük bir sorumluluktur. Aile, çocuğunu yetiştirirken birçok unsura bağlı kalmaktadır. Bu unsurların en başında kendi ailelerinden aldıkları terbiye ve gelenek göreneklere olan bağlılıkları gelmektedir. Bu doğrultuda anne ve baba bir zincirin halkasını oluşturur ve dolayısıyla çocuklarıyla gelecekteki bir halkayı tamamlamış olur. Bu ifade bir milleti millet yapan bilincin aile temeline dayandığını da göstermektedir. Kırgız toplumuna ait olan ve bu toplumun geçmişten bugüne değin yaşamış olduğu tecrübeleri yansıtan atasözlerinde de ailenin bir millet için önemi belirtilmiştir. Aile içi ilişkilerde en çok göze çarpan anne-kız ilişkisidir. Bu ilişkiye şu atasözleri örnek verilebilir:

“Kız eneden ülgü albasa çorkok bolot, / Uul atadan ülgü albasa korkok bolot.” (Kız anneden örnek almazsa beceriksiz olur, oğul babadan örnek almazsa korkak olur.) (İbragimov, 2008: 409).

“Otko cakın işi küyöt, enege cakın kız külöt.” (Ateşe yakın oturan kişi yanar, anneye yakın kız güler.) (Güngör, 1998: 274).

“Bala cakşısı atanın dañkı, / Kız cakşısı enenin dañkı.” (Çocuğun iyisi babanın ünü, kızın iyisi annenin ünü.) (Çelik Şavk, 2002: 51).

Yukarıdaki atasözü örneklerinde görüldüğü gibi anne ve kız çocuğu ayrılmaz bir parçadır. Anne, kız çocuğunun kendini bir kadın olarak yetiştirmesinde örnek aldığı ilk kişidir.

Kız kavramı aynı zamanda Kırgız atasözlerinde kültüre ait unsurlardan biri olan “kımız” millî içeceği ile benzetme ilgisi kurularak atasözlerinde yer almıştır. Bununla ilgili şu atasözleri örnek olarak verilebilir:

“Kızdı suraganga ber, kımızdı içkenge ber.” (Kızı isteyene ver, kımızı içene ver.) (İbragimov, 2008: 410).

“Kımızduu üydö ayakçı, kızduu üydö kıyakçı.” (Kımızı var evde ikramcı, kızı var evde görücü.) (Güngör, 1998: 235).

Bir içecek olarak kımız, yukarıdaki örneklerde olduğu gibi sunulma şekli ve tercih edilmesi ile kızın evliliği arasında benzetme ilgisi kurularak kullanılmıştır.

Doğa, insanın kendini keşfetmesinde yardımcı olan unsurlardan biridir. Bu yüzden insanı ilgilendiren her konuda doğaya ait izler bulmak mümkündür. Kırgız atasözlerinde de bu durum mevcuttur. Kadın ve kadının sosyal statüleriyle ilgili olan Kırgız atasözlerinin çoğunda doğa unsurları çeşitli yönlerden benzetme ve karşılaştırma yoluyla kullanılmıştır. Kız çocuğu ile ilgili Kırgız atasözlerinde de bu benzetmelere ve karşılaştırmalara sıkça rastlanılmıştır. Örneğin bitkiler ve mevsimler şu şekilde yer almıştır:

“Cazganbagan kızdan tüñül, cazday bolgon kıştan tüñül.” (Çekinmeyen kızdan vazgeç, ilkbahar gibi olan kıştan vazgeç.) (İbragimov, 2008: 213).

“Cayloonun körkü tulañdır, kızdın körkü ulandır.” (Yaylanın güzelliği tulan otudur, kızın güzelliği delikanlıdır.) (İbragimov, 2008: 216).

Doğanın canlı parçalarından biri olan hayvanlarda kız kavramıyla birlikte sıkça kullanılmıştır. Örneğin;

“Attın körkü - calında, kızdın körkü - çaçında.” (Atın görkemi yelesindedir, kızın güzelliği saçındadır.) (İbragimov, 2008: 100).

“Atan töö mas bolso, taylak töö menen dos bolot, / Ana katın mas bolso, beş kökül menen uruşat.” (Atan deve sarhoş olursa, taylak deveyle arkadaş olur, hanım annen sarhoş olursa, küçük kızla kavga eder.) (Güngör, 1998: 66).

“Naz kızga caraşat, kaz kölgö caraşat.” (Naz kıza yakışır, kaz göle yakışır.) (İbragimov, 2008: 441).

En çok bahsedilen hayvanlardan biri attır. Çünkü bozkır kültürünün ayrılmaz parçalarından biridir. Erkek ile bir bütün olmuş bu hayvan, karşı cinsi de ilgilendirmektedir.

Kadının diğer sosyal statülerinden olan abla, gelin, gelin-kaynana, yenge, anne de kız kavramında olduğu gibi toplumda önem arz eden yönleriyle Kırgız atasözlerinde yer almaktadır. Abla ile ilgili tespit edilen unsurlar abi ve abla karşılaştırılması ile abla-kardeş ilişkisi şeklindedir. Bununla ilgili şu atasözleri örnek verilebilir:

“Akeñ menen aytışpa, altı şapalak ceysiñ, / Ecen menen oynoşpo, kamır turuş ceysiñ.” (Abin ile tartışma, altı şapalak yersin, ablan ile şakalaşma, hamur mayası yersin.) (İbragimov, 2008: 42).

“Eneni körüp kız ösöt, eceni körüp siñdi ösöt.” (Anneye bakarak kız yetişir, ablaya bakarak kız kardeş yetişir.) (İbragimov, 2008: 617).

Her toplumda evlilik önemli bir kurumdur. Evlilikten sonra meydana gelen yeni aile hem kız tarafını hem de erkek tarafını etkilemektedir. Birbirlerini hiç tanımayan ve bazen kültürleri ile yaşam şartları bile farklı olan iki aile çocukları için bir araya gelmektedir. Bu yüzden aileye girecek olan damat ve gelin özenle seçilmektedir. Gelinin yeni gelmiş olduğu ailede uyması gereken belirli kurallar vardır. Bu kurallara uygun davranmayan gelin kötü ve geçimsiz kabul edilir. İki aileyi de bir arada tutup toparlayan bir etkiye sahip olan gelin için Kırgız atasözlerinde nasihatlerde bulunulmuştur. Kimi yerde ailedeki yerinden kimi yerde karakterinden bahsedilmiştir. Bunun dışında gelin-kaynana ilişkisi de doğrudan olmasa da dolaylı yünden atasözlerinde yerini almıştır. Gelinin bu özelliklerine Kırgız atasözlerinden şu örnekler verilebilir:

“Kelin cakşısı – keremet, kelin camanı – ketpes kesik.” (Gelinin iyisi keremet, gelinin kötüsü gitmez kesiktir.) (İbragimov, 2008: 349).

“İşmer kelindi beşik canında köp, calkoonu eşik canında kör.” (Becerikli gelini beşiğin yanında gör, tembeli eşik yanında gör.) (İbragimov, 2008: 308).

“Kaygı cokto kaynene ölgön kaygı eken.” (Kaygı yokluğunda kaynananın ölmesi kaygı imiş.) (Çelik Şavk, 2002: 139).

“Kızım saga aytayın, kelinim sen uk.” (Kızım sana söyleyeyim, gelinim sen dinle.) (İbragimov, 2008: 412).

Türkiye Türkçesi: “Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla.” (Çobanoğlu, 2004: 349).

Yukarıdaki atasözü örneklerinde de görüldüğü gibi gelin hem karakteristik açıdan hem de ailedeki yeri açısından Kırgız atasözlerinde yer almaktadır.

Kadının evlendikten sonra kazandığı statülerden birisi de yengedir. Kadın, gelin olduktan sonra bu statüyle de aile içinde bir yere sahiptir. Kırgız aile yapısında yenge kız için önemlidir. Genellikle ailedeki bekâr kızların evlenmesine aracı olan yengedir. Kız ve yenge ile ilgili atasözlerinde bu konu üzerinde çokça nasihatte bulunulmuştur. Örneğin;

“Otko cakın şiş küyöt, ceñege cakın kız küyöt.” (Ateşe yakın şiş yanar, yengeye yakın kız yanar.) (İbragimov, 2008: 458).

“Ceñeme (ce eneme) işenip, ersiz kaldım.” (Yengeme (veya anneme) güvenip, kocasız kaldım.) (İbragimov, 2008: 601).

Yengenin ailedeki kızlar için eş bulmada önemli bir unsur olduğu yukarıdaki örneklerde görülmektedir.

Bunun dışında kadının yine evlendikten sonra kazanmış olduğu statülerden biri elti olmaktır. Eltiden yenge kadar iyi bahsedilmemiştir. Hatta elti ve yengenin geçimsizliğinden bahseden bir atasözü örneği de şu şekilde yer almaktadır:

“Abısıñ, ceñe ep bolbos, öpkö, karın et bolbos.” (Elti, yenge mutlu olmaz, akciğer, karın et olmaz.) (İbragimov, 2008: 11).

Kadının sahip olduğu bir diğer statü ise baldız olmasıdır. Baldız, kız kardeşin evlenmesi ile birlikte enişte tarafından verilen bir statüdür. Kırgız atasözlerinde baldız enişte ile birlikte geçmektedir. Özellikle enişterin baldızlara çok düşkün olması ve onları sevmesi hakkında atasözleri mevcuttur. Örneğin;

“Baldızdarı kelgende, küyöönün çeri cazılat.” (Baldızları gelince, güveyinin can sıkıntısı dağılır.) (Çelik Şavk, 2002: 54).

Örnekte de görüldüğü üzere baldızların gelmesi enişterini memnun etmektedir. Türkiye Türkçesinde kullanılan “Baldız baldan tatlıdır” ifadesinde de belirtildiği gibi genel anlamda kadının baldız statüsüne karşı olumlu bir bakış açısının olduğu görülmektedir.

Son olarak kadının yine evlendikten sonra kazanmış olduğu ve toplum tarafından önemli bir statüsü olan annelik Kırgız atasözlerinde belirli şekillerde yer almıştır. Anne kavramı baba kavramıyla birlikte ele alınmıştır. Çünkü anne ve baba birbirlerinden bağımsız değildir. Bazı atasözlerinde anne ve baba karşılaştırılmış bazıları ise çocukların davranış şekline göre birlikte ele alınmıştır. Bunların dışında Kırgız toplumunda anne ve babanın nasıl var olduğuna dair atasözleri de mevcuttur. Bu sınıflamalara şu atasözleri örnek verilebilir:

“Caş-küçü menen, karı-keñeşi menen.” (Genç gücüyle; anne-baba nasihatı ile.) (Güngör, 1998: 150).

“Atalaştan altoo bolgonço, / Eneleşten eköo bol.” (Baba tarafından altı (kardeş) olmaktansa, ana tarafından iki (kardeş) ol.) (Çelik Şavk, 2002: 34).

“Ata-ênege balanın ala turğanı cok.” (Ata, anneden çocuğun alacağı yoktur.) (Güngör, 1998: 65).

“Açtıktan ölsöñ da, ata-eneñdi taştaba.” (Açlıktan ölsen de, anne ve babanı bırakma.) (İbragimov, 2008: 106).

“El, ene; cer, ata.” (Ülke, anne; yer, baba.) (Çelik Şavk, 2002: 119).

Aileyi bir arada tutan kişi annedir. Anne, hem toplumun gelişip ilerlemesinde hem de sağlıklı nesillerin oluşmasında etkilidir. Bu sebeple anne, her toplumda olduğu gibi Kırgız toplumunda da belirli bir öneme sahiptir. Yukarıdaki atasözlerinde görüldüğü gibi anne ülke kabul edilmiştir. Bir milletin temelini oluşturduğu burada görülmektedir. Aynı zamanda baba ile annenin ortak özelliklerinden de bahsedilmiştir. Çocuklara anne-baba hakkında nasihat edilmiştir. Anne ve babanın önemi vurgulanmıştır. Bunun dışında öz annenin ölmesi ya da eşinden ayrılmasıyla birlikte babanın tekrar başka bir kadınla evlenmesi sonucunda kadının kazanmış olduğu üvey annelik statüsü vardır. Kırgız atasözlerinde genellikle üvey annelik hakkında olumsuz olarak bahsedilmiştir. Örneğin;

“gy enenin erkeletkeninen, öz eneñdin muştaganı cakşı.” (vey annenin sevmesinden, öz annenin dövmesi daha iyidir.) (İbragimov, 2008: 461).

Kırgız atasözlerinde kadının toplum içindeki konumunu her açıdan görmek mümkündür. İncelenen atasözlerinden hareketle kadının sahip olduğu statülerin hem toplumda hem de ailedeki yerine göre değişiklik gösterdiği görülmektedir. Bu genel sınıflamalar dışında erkeğin kadına davranışı, kadının tabiatı vb. konularda da toplumsal eleştirilerde bulunulmuştur. Örneğin;

“t caman-zn maktayt, başka caman-balasın maktayt, / Ayakkı caman-ayalın maktayt.” (Kötü adam kendini ver, önceki kötü adam çocuğunu ver, Son gelen kötü adam kadınını ver.) (Güngör, 1998: 283).

“Balam, katınıñdı başkara albaysıñ, eldi kantıp bařkarasıñ.” (Oğlum, karını ynetemiyorsun, halkı nasıl yönetirsin?) (İbragimov, 2008: 139).

“Aşkanada ayal kp bolso aş bışpayt.” (Yemekhanede kadın çoksa yemek pişmez.) (İbragimov, 2008: 112).

Atasözü örneklerine bakıldığında kadının bu noktada da erkekle ilişkilendirildiği görülmektedir. Kadın her anlamda erkekle birlikte var olmaktadır. şöyle ki erkeğin üstün olması kadının geri planda durması ne dini ne de toplumsal unsurların meydana getirmiş olduğu bir anlayıştır. İki cinsiyette biyolojik ve fiziksel özellikleri açısından toplum tarafından değerlendirilmektedir.

İnsan, yaşamak ve yaşamını devam ettirebilmek için iletişim kurmak zorundadır. Bu iletişim cinsiyetler arasında da zamanla özel bir ilişki bağıni oluşturmıştır. Bu “kadın-erkek” ilişkisi denilen bir kavramı beraberinde getirmiştir. “Her toplum kendi tarihi, siyasi, kültürel, sosyo-ekonomik altyapısı ile kendine mahsus ‘kadınlık’ ve ‘erkeklik’ algısı oluşturur. Bu kadınlık ve erkekliğe atfedilen roller doğumdan itibaren ilk sosyalleşme ortamı olan ailede, ardından okulda akabinde iş, çevre, siyasi ve teknik kurumlar gibi ortamlarda öğrenilir. Kadın kimlikleri kadar erkek kimlikleri de kurgulanır.” (Akbalık, 2014: 106) Kırgız toplumunda da bu kadın erkek ilişkisi Kırgız atasözlerinden hareketle kadın temel alınarak tespit edilmeye çalışıldı.

Kadın hakkında Kırgız atasözlerinde birçok şey bulmak mümkündür. Kadına genelden özele kadar tüm yaşam alanlarında iyi ve kötü anlamda atasözlerinde yer vermişlerdir. Ancak “Atasözleri ile kadının her türlü özelliğini ince teferruatına kadar belirlemeye çalışan Türk toplumu nedense erkek hususunda bu titizliği göstermemiştir.” (Küçük, 2003: 223). Dolayısıyla Kırgız kadını Kırgız atasözlerinde erkek bakış açısıyla yer almıştır.

Sonuç itibarıyla ulaşılmak istenen Kırgız kadınının toplumdaki yeri ve önemidir. Kırgız atasözlerinden edinilen bilgilerle kadının bütünsel olarak algılanışı ve toplumda kazanmış olduğu statüler gereği yapması ya da yapmaması gereken davranışları incelenmiş ve bazı durumlar tespit edilmiştir.

3.1. Karakteristik Açıdan Kırgız Kadını

Kırgız atasözlerinde, kadın toplumdaki bütün yönleriyle ele alınmıştır. Atasözleri incelendiğinde ilk olarak Kırgız kadınının karakteristik özellikleri dikkati çekmektedir. Kırgız kadınının karakteristik yönü olumlu ve olumsuz olarak iki grupta incelenmiştir. Olumlu olarak Kırgız kadınından beklenen becerikli, akıllı, şefkatli, güler yüzlü olup iyi bir kadın ve eş olmasıdır. Ancak bu özelliklerin aksine bir huy edindiğinde olumsuz yönde eleştirilmiştir. Kısmen nasihat kısmen de eleştiri içerikli olan bu atasözlerinde en çok iyi ya da kötü kadın, akıllı ya da akılsız kadın karşılaştırılmaları yapılmıştır. Olumsuz olarak ise çok fazlaca benzetme bulunmaktadır. Kırgız kadını için akılsız, dedikoducu, beceriksiz, kötü vb. birçok olumsuz sıfatlar kullanılmıştır.

Kırgız kadınının karakteristik özellikleri verilirken çeşitli yardımcı unsurlar kullanılmıştır. Bunlar; evlilik, erkek ve kadın ilişkisi, hayvanların yaşamıyla ilgili bazı benzetmeler, zıt anlamlı kelimeler vb. özelliklerden faydalanılmıştır. Bu unsurların kullanılmasındaki amaç soyut olan ifadelerin somutlaştırılmak istenmesidir. Bu şekilde verilmek istenen mesaj daha kolay karşıya ulaşacaktır.

3.1.1. Karakteristik Açından Kırgız Kadınının Olumlu Özellikleri

Kırgız kadını olumlu açıdan atasözlerinde çok yer almamaktadır. Olumlu ifadeler şunlardır: İyi, şefkatli, güzel, becerikli, akıllı, fedakâr, neşeli ve mutlu. Karakteristik açıdan iyi kadın olmanın hem aile için hem de erkek için nasıl sonuçlar doğuracağı hakkında nasihatlerde bulunulmuştur. Bu düşünceler çeşitli benzetmeler ve karşılaştırmalarla birlikte desteklenmiştir. Örneğin; “Cakşı katın – carım ırıs.” (İyi kadın yarım talihtir.), “Külük mingendin közü tınç, / Çeber katın algandın köönü tınç.” (Koşu atı binenin gözleri rahat, eli usta kadın alanın gönlü rahat). Örneklerde de görüldüğü gibi kadının iyi olması erkek için iyi baht kabul edilmiş ve aynı zamanda becerikli olmasında ne kadar önemli olduğu koşu atına sahip olan birinin hal ve vaziyetiyle karşılaştırılarak verilmek istenmiştir.

1. Жакшы болсо катының табыла берет акылың,

Kuusañ da ketpeyt jakynyñ.

Cakşı bolso katınıñ tabıla beret akılıñ,

Kuusañ da ketpeyt cakınıñ.

İyi olursa karın hep bulunur aklın,

Kovalasan da gitmez yakınların.

2. Жакшы катын - жарым ырыс.

Cakşı katın – carım ırıs.

İyi kadın yarım talihtir.

3. Жакшы катын - үйдүн көркү, жакшы чапан - тойдун көркү.

Cakşı katın – üydün körkü, cakşı çapan – toydun körkü.

İyi kadın evin güzelliği, iyi kaftan düğünün güzelliği.

4. Жакшы катын тул эмес, тул болсо да чул эмес.

Cakşı katın tul emes, tul bolso da çul emes.

İyi kadın dul değil, dul olsa da çul değil.

5. Жаргылчактуу катын - жакшы катын, электүү катын - эрке катын.

Cargılçaktuu katın – cakşı katın, elektüü katın – erke katın.

El değirmenli kadın iyi kadın, elekli kadın şımarık kadın.

6. Жароокер катын жатканча таяк жейт.

Carooker katın catkança tayak ceyt.

Şefkatli kadın yatana kadar dayak yer.

7. Жорго минген жолдо мас, катыны сулуу күндө мас.

Corgo mingen coldo mas, katını suluu kündö mas.

At binen yolda sarhoş, karısı güzel her gün sarhoş.

8. Ишмер катын малай катын, бекерчи катын айдай катын.

İşmer katın malay katın, bekerçi katın ayday katın.

Becerikli kadın köle (ırgat) kadın, tembel kadın ay gibi kadın.

9. Күлүк мингендин көзү тынч,

Чебер катын алгандын көөнү тынч.

Külük mingendin közü tınç,

Çeber katın algandın köönü tınç.

Koşu atı binenin gözleri rahat,

Eli usta kadın alanın gönlü rahat.

10. Сокулуу катын - зор катын.

Sokuluu katın – zor katın.

Dibekli (havanlı) kadın ihtişamlı kadındır.

11. Сокулуу катын зор катын, сокусуз катын кор катын.

Sokuluu katın zor katın, sokusuz katın kor katın.

Dibekli (havanlı) kadın ihtişamlı kadın, dibeksiz kadın hor kadın.

12. Тиричиликтин берекети жакшы катын менен,

Maarakede daңkың чыгат жакшы атың менен.

Tiriçilikтин bereketi cakşı katın menen,

Maarakede dañkыñ чыгат cakşı atыñ menen.

Yaşamın bereketi iyi kadın ile,

Kutlamada adın çıkar (ünlü olursun) iyi atın ile.

13. Жакшы аял алгандын тою үйүндө.

Cakşı ayal algandın toyu üyündө.

İyi kadın alanın düğünü evinde.

14. Жакшы аял жакын кошот, талыкпай окуу акыл кошот.

Cakşı ayal cakın koşot, talıkpay okuu akıl koşot.

İyi kadın yakını birleştirir, bıkmadan okumak akıl katar.

15. Жакшы таз башын жашырбайт, жакшы аял ашын жашырбайт.

Cakşı taz başın caşırbayt, cakşı ayal aşın caşırbayt.

İyi olan kel başını saklamaz, iyi kadın yemeğini saklamaz.

16. Качан болсо да аял боорукер келет.

Kaçan bolso da ayal booruker kelet.

Ne zaman olursa olsun kadın daha fedakârdır.

17. Шайыр аялдан шылдыңчыл уул туулат.

Şayır ayaldan şıldıñçıl uul tuulat.

Neşeli (şakacı) kadından şakacı oğul doğar.

18. Сулуу аялдын сузу жакшы.

Suluu ayaldın suzu cakşı.

Güzel kadının sessizi iyidir.

19. Жакшы аял - акмакты адам, жаманды жакшы, бактысызды бактылуу кылат.

Cakşı ayal – akmaaktı adam, camandı cakşı, baktısızdı baktıluu kılát.

İyi kadın ahmağı adam, kötüyü iyi, mutsuzu mutlu eder.

3.1.2. Karakteristik Açıdan Kırgız Kadınının Olumsuz Özellikleri

Kullanılan olumsuz ifadeler şunlardır: Akılsız, rahat, dedikoducu, kötü, sert, kısır, çok konuşan, huysuz, budala, tembel, obur, kavgacı, düşman, şımarık, suratsız, böbürlenen, kurnaz, beceriksiz, oynaşan, utanmaz, edepsiz, acımasız, yalancı, belalı, kavgacı, yapışan. Kırgız kadını tanımlarken olumsuz ifadelerden sıkça yararlanılmıştır. Çünkü Kırgız kültüründe kadın önemli bir cinsiyettir. Neslin devamını sağlamaktadır. Bu yüzden tam olarak iyi ve kötü kadın tanımı gelecek nesillere aktarılmak istenmiştir. Bu kısımda sıkça şartlı cümle yapılarına rastlanılmıştır. Canlı-cansız varlıklarla benzetme ve karşılaştırmaya da yer verilmiştir. Örneğin; “Cer kapısa buruşkak bolot, er karısa katını uruşçaak bolot.” (Toprak yaşlanırsa buruşuk olur, koca yaşlanırsa karısı kavgacı olur.). Bu atasözü örneğinde cansız bir varlık olan doğa unsuru toprakla benzetme yapılmış hem de şartlı cümle yapısı kullanılmıştır.

1. Акылдуу катындын садагасы пул,

Акылсыз катындын айдакчысы кул.

Akılduu katındın sadagası pul,

Akılsız katındın aydakçısı kul.

Akıllı kadının sadakası para,

Akılsız kadının çırpıcısı köledir.

2. Алжаке эркекке - жалжаке катын туш келет.
Alcake erkekke - calcake katın tuş kelet.
Rahat erkeğe, fazla serbest kadın rast gelir
3. Асыранды баланы айылчы катын билдирет.
Asırandı balanı ayılçı katın bildiret.
Evlatlık olan çocuğu dedikoducu kadın bildirir.
4. Эшек отко токтобой, бокко токтойт,
жаман катын ырахатта токтобой, жабырда токтойт.
Eşek otko toktoboy, bokko toktoyt,
Caman katın ırahatta toktoboy, cabırda toktoyt.
Eşek ota durmadan, boka durur,
Kötü kadın rahatlıkta durmadan, zorbalıkta durur.
5. Бузулаар үйдөн ырк кетет,
Атасынан адилдик кетет,
Баласынан намыс кетет,
Катыны айынчы, келини ууру болот.
“Buzulaar üydön ırk ketet,
Atasınan adildik ketet,
Balasınan namıs ketet,
Katını ayınçı, kelini uuru bolot.
Dağılacak evden ferah gider,
Babasından adalet gider,
Çocuğundan namus gider,
Kadını küfürbaz, gelini hırsız olur.” (Çelik Şavk, 2002: 80).
6. Аттын жаманы тай менен ойнойт,
Катындын жаманы бай менен ойнойт.

Attın camanı tay menen oynoyt,
Katındın camanı bay menen oynoyt.
Atın kötüsü tay ile oynar,
Kadının kötüsü zenginle oynar.

7. Жаман болсо катының - кете берет акылың,
Чакырсаң (кээде жалынсаң) келбейт жакының.
Caman bolso katınıñ – kete beret akılın,
Çakırsañ (keede calınsañ) kelbeyt cakınıñ.
Kötü olursa karın hep gider aklın,
Davet etsen (bazen yalvarsan) gelmez yakınların.
8. Жакшы болсо алганың, жаркылдаган кушка окшойт.
Жаман болсо алганың, алдыңдан өткөн сызга окшойт.
Каңтардагы музга окшойт, жакшы болсо катының,
Келип турат жакының, табыла берет акылың,
Куусаң да кетпейт жакының, жаман болсо катының,
Кете берет акылың, чакырсаң келбейт жакының.
“Cakşı bolso alğaniñ, çarkılдаған kuşka okşoyt.
Caman bolso alğaniñ, aldınıñdan ötkön sizğa okşoyt.
Kañtardağı muzğa okşoyt, cakşı bolso katınıñ,
Kelip turat cakınıñ, tabıla beret akılıñ,
Kuusañ da ketpeyt cakınıñ, caman bolso katınıñ,
Kete beret akılıñ, çakırsañ kelbeyt cakınıñ.
İyi olursa kadının, güzel masal kuşuna benzer.
Kötü olursa kadının önünden sıvışıp kaçар.
Kıştaki buza benzer. İyi olsa kadının,
Gelir gider yakının her an olur akılın,

Kovalasan da gitmez yakının, kötü olursa kadının,

Uçup gider akılın, çağırırsan gelmez yakının.” (Güngör, 1998: 124)

9. Ача казык ²жерге кирбес, бүтөй катын эрге тийбес.

Aça kazık cerge kirbes, bütöy katın erge tiybes.

Çatallı kazık yere girmez, sert kadın kocaya varmaz.

10. Шакылдаган катынды кыз бергенде көрөбүз.

Şakıldagan katındı kız bergende körörbüz.

Çok konuşan kadını kız verdiğiinde göreceğiz.

11. Бакылдаган (кээде бапылдаган) текени суу кечкенде көрөбүз, шакылдаган келинди (же такылдаган катынды) үй чечкенде көрөбүз, менменсинген жигитти жоо келгенде көрөбүз, чеченсинген жигитти доо келгенде көрөбүз.

Bakıldagan (keede bapıldagan) tekeni suu keçkende körörbüz, şakıldagan kelindi (ce takıldagan katındı) üy çeçkende körörbüz, menmensingen cigitti coo kelgende körörbüz, çeçensingen cigitti doo kelgende körörbüz.

Bas bas bağıran (bazen çok konuşan) tekeyi suyu geçerken göreceğiz, çok konuşan gelini (veya takırdayan kadını) ev çözdüğünde göreceğiz, övünen yiğidi düşman geldiğinde göreceğiz, söz ustası yiğidi dava geldiğinde göreceğiz.

12. Бакылдаган текени суу кечкенде көрөмүн,

Такылдаган катынды үй чечкенде көрөмүн.

Bakıldagan tekeni suu keçkende körörmün,

Takıldagan katındı üy çeçkende körörmün.

Bas bas bağıran tekeyi suyu geçerken göreceğim,

Takırdayan (gevezelik yapan) kadını ev çözdüğünde göreceğim.

² Ача Kazık: Çiftçilerin ineği yere bağladığı demir gibi bir alet.

13. Бейжай катын беш күндүк, безең жолдош бир күндүк.
Beysay kadın beş күндүк, bezeñ coldoş bir күндүк.
Huysuz kadın beş günlük, gitmeye niyeti olan koca bir günlüktür.
14. Бек байлагын атыңды, жайына кое бербегин эси жок эсер катынды.
Bek baylagın atıñdı, sayına кое berbegin esi cok eser katındı.
Sıkı bağla atını, rahat bırakma akı yok budala kadını.
15. Жалгыз аттуу жарышчаак, жаман катын урушчаак.
Calgız attuu carışçaak, saman kadın uruşçaak
Tek atlı yarışmacı, kötü kadın kavgacı.
16. Жалкоо катын короого кой келгенде ишин баштайт.
Calkoo kadın koroogo koy kelgende işin baştayt.
Tembel kadın ağıla koyunlar geldiğinde işine başlar.
17. Жаман ат ээсин жерге жыгат, жаман катын эрин жерди каратат.
Saman at eesin cerge cıgat, saman kadın erin cerdi karatat.
Kötü at sahibini yere yıkar, kötü kadın kocasının başını eğdirir.
18. Жаман атты мингенче жөө жүргөн артык,
Жаман катын алганча бойдок жүргөн артык.
Saman attı mingençe cöö cürgön artık,
Saman kadın algança boydok cürgön artık.
Kötü ata binene kadar yaya yürümek daha güzel,
Kötü kadın alıncaya kadar bekâr olmak daha iyi.
19. Жаман катын алганча - бойдок жүргүн өлгөнчө,
Жаман бычак алганча - тиштеп жегин тойгончо.
Saman kadın algança – boydok cürgün ölgönçö,
Saman bıçak algança – tiştep cegin toygonço.
Kötü kadın alacağına bekâr kal ölene kadar,
Kötü bıçak alacağına ısırarak ye doyana kadar.

20. Жаман катын алгыча, бойдок жүргүн өлгүчө.

Caman kadın algıça, boydok cürgün ölgüçö.

Kötü kadın alacağına, bekâr ol ölene kadar.

21. Жаман ээрден жайдагым артык, жаман катындан бойдогум артык.

Caman eerden caydagım artık, caman katından boydogum artık.

Kötü eyerden eyersiz atım daha iyi, kötü kadından bekârlığım daha iyi.

22. Жаман болсо катының, ичтен жеген митедей.

Caman bolso katının, içten cegen mitedey.

Kötü olursa karın, içten yiyeen parazit gibidir.

23. Жаман инек музоочул, жаман катын төркүнчүл.

Caman inek muzooçul, caman kadın törkünçül.

Kötü inek buzağına düşkün, kötü kadın akraba seçer.

24. Жаман ит ыркырап буттан алат, жаман катын аркырап беттен алат.

Caman it ırkırap buttan alat, caman kadın arkırap betten alat.

Kötü köpek hırlayıp ayaktan alır, kötü kadın gürleyerek yüzüne vurur.

25. Жаман катын - күндө уруш.

Caman kadın – kündö uruş.

Kötü kadın hergün kavga.

26. Жаман катын белгиси, жапкан наны карала,

Beş êčkisi tuusa êle, bel kırçoodon sarala.

“Caman kadın belgisi, capkan nanı karala,

Beş êčkisi tuusa êle, bel kırçoodon sarala.

Kötü kadının işareti, pişirmiş ekmeği simsiyah,

Beş keçisi doğarsa, belinden eteğine kadar sapsarı.” (Güngör, 1998: 140).

27. Жаман катын үзүлбөс тасма, андай тасманы белиңе аспа.

Caman kadın üzülbös tasma, anday tasmanı beliñe aspa.

Kötü kadın kopmaz kurdele, öyle kurdeleyi beline asma.

28. Жаман катын мактанат, жарга тартып аттанат.

Caman kadın maktanat, carga tartıp attanat.

Kötü kadın övünür, uçuruma atlamaya meyilli.

29. Жаман катын сым камчы, кол байлаган ар камчы.

Caman kadın sım kamçı, kol baylagan ar kamçı.

Kötü kadın tel kamçı, eli tutsaklık eden her kamçı.

30. Жаман катын терисин жыйбай иттен көрөт,

Башын жуубай биттен көрөт.

Caman kadın terisin sıybay itten köröt,

Başın cuubay bitten köröt.

Kötü kadın derilerini toplamayıp köpekten bilir,

Kafasını yıkamayıp bitten bilir.

31. Жаман катындын амалы кырк эшекке жүк.

Caman katının amalı kırk eşekke cük.

Kötü kadının hilesi kırk tane eşeğe yüküdür.

32. Жаман эркек тууганчыл, жаман катын төркүнчүл.

Caman erkek tuugançıl, caman kadın törkünçül.

Kötü erkek akrabasına düşkün, kötü kadın akraba seçer.

33. “Жебейм, жебейм” деп, жемекей катын түгөтөт,

“Ичпейм, ичпейм” деп, ичмекей катын түгөтөт.

“Cebeym, cebeym” dep, cemekey kadın tügötöt,

“İçpeym, içpeym” dep, içmekey kadın tügötöt.

“Yemem, yemem” diyerek, obur kadın tüketir,

“İçmem, içmem” diyerek, yiyen ve içen kadın tüketir.

- 34.** Эр соргогу үй толтурат, катын соргогу үй курутат.
Er sorgogu üy tolturat, katın sorgogu üy kurutat.
Erkeğin oburu evi doldurur, kadının oburu evi kurutur.
- 35.** Атың жештүү болсо берди кудай, катының жештүү болсо урду кудай.
Atıñ ceştüü bolso bedri kuday, katınıñ ceştüü bolso urdu kuday.
Atın obur olursa verdi tanrı, kadının obur olursa vurdu tanrı.
- 36.** Жер карыса бурушкак болот, эр карыса катыны урушчаак болот.
Cer karısa buruşkak bolot, er karısa katını uruşçaak bolot.
Toprak yaşlanırsa buruşuk olur, koca yaşlanırsa karısı kavgacı olur.
- 37.** Жолборстун артынан жүрсөң жүр, жаман катындын артынан жүрбө.
Colborstun artınan cürsöñ cür, caman katındın artınan cürbö.
Kaplanın arkasından yürüsen yürü, kötü kadının peşinden yürüme.
- 38.** Катын эрке болсо, эрине теке болот.
Katın erke bolso, erine teke bolot.
Kadın şımarık olursa, kocasına teke olur.
- 39.** Катындан башка душман жок, койнуңда жатып билинбейт.
Katından başka duşman cok, koynuñda catıp bilinbeyt.
Kadından başka düşman yok, koynunda yatarak bilinmez.
- 40.** Катындын дулдугунан эрдин бойдогу жаман.
Katındın duldugunan erdin boydogu caman.
Kadının dulundan erin bekârı kötüdür.

- 41.** Катындын жаманы жакага асылат, иттин жаманы пайчага асылат.

Katındın camanı cakaga asılat, ittin camanı payçaga asılat.

Kadının kötüsü yakaya asılır, köpeğin kötüsü paçaya asılır.

- 42.** Көп ойногон катындын бир ажалы чөптөн.

Köp oynogon katındın bir acalı çöptön.

Çok oynayan kadının bir eceli ottan.

- 43.** Кыз маалында - баары жакшы, жаман катын кайдан чыгат.

Kız maalında – baarı cakşı, caman katın kaydan çıkāt.

Kız iken hepsi iyi, kötü kadın nereden çıkar.

- 44.** Кыз экенде - кызыл кыз, жаман катын кайдан чыкты?

Kız ekende – kızıl kız, caman katın kaydan çıktı?

Kızken iyi kızdı, kötü kadın nereden çıktı?

- 45.** Менменсинген катындын бешик берсин сазайын (азабын).

Menmensingen katındın beşik bersin sazayın (azabın).

Böbürlenен kadının beşik hakkında gelsin (azabını).

- AÇ.** Ben ben diyen kadının hakkından çocuk sahibi olamama gelsin.

“Beşik versin” derken çocuksuz kalması ifade edilmiştir. Kırgızlar böbürlenен kişilere “ben ben” anlamında olan “menmen” kelimesini kullanmaktadırlar.

- 46.** Мүйүздүү өгүздө эт жок, кытмыр катында бет жок.

Müyüzdüü ögüzdö et çok, kıtmır katında bet çok.

Boynuzlu öküzde et yok, kurnaz kadında yüz yok.

- 47.** Обу жок катын оорсок уй саайт.

Obu çok katın oorsok uy saayt.

Beceriksiz kadın buzağıyı yanaştırmadan sağılabilen ineği sağlar.

- 48.** Ойношчул катын ыйлап ишендирет.
Oynoşçul kadın ıylap işendiret.
Oynaşmayı seven kadın ağlayarak inandırır.
- 49.** Ойношчул катындан шылдыңчыл уул туулат.
Oynoşçul katından şıldıñçıl uul tuulat.
Oynaşmayı seven kadından alaycı oğul doğar.
- 50.** Ойношчул катынды көзүнөн тааны.
Oynoşçul katındı közünön taanı.
Oynaşmayı seven kadını gözlerinden tanı.
- 51.** Өтпөс бычак алгыча, тиштеп жеген жакшы,
Жаман катын алгыча, бойдок жүргөн жакшы.
Ötpös bıçak algıça, tiştep cegen cakşı,
Caman kadın algıça, boydok cürgön cakşı.
Kesmez bıçak alacağına, ısırarak yemek daha iyi,
Kötü kadın alacağına, bekâr olmak daha iyi.
- 52.** Эрке токол катындай, эски токум батындай.
Erke tokol katınday, eski tokum batınday.
Evde kalmış şımarık kadın gibi, eski eyer örtüsünün kiri gibi.
- 53.** Эки катын аламын деп, не балаага калыпмын.
Eki kadın alamın dep, ne balaaga kalıpmın.
İki kadın alacağım diye ne belaya kalmışım.
- 54.** Эки катын алганча, эки каптал чай керек, эки семиз бээ керек.
Eki kadın algança, eki kaptal çay gerek, eki semiz bee gerek.
İki kadın alacağına, iki dağ yamacı çay lazım, iki tane şişman kısrak lazım.

55. Эркек үндүү аялдын уяты жок, катын үндүү эркектин кубаты жок.

Erkek ündüü ayaldın uyatı çok, kadın ündüü erkektin kubatı çok.

Erkek sesli kadın utanmazdır, kadın sesli erkek güçsüzdür.

56. Эркин жүргөн катын - мурунтугу бош кунаажын.

Erkin cürgön kadın – muruntugu boş kunaacın.

Rahat olan kadın, burunluğu gevşek danadır.

57. Адеби жок жигит - жүгөнү жок атка окшош,

Adebi жок аял кабаанак итке окшош.

Adebi çok cigit – cügönü çok atka okşoş,

Adebi çok ayal kabaanak itke okşoş.

Edepsiz yiğit başlıksız ata benzer,

Edepsiz kadın vahşi (saldırgan) köpeğe benzer.

58. Ажаан аялың болгуча, ажаан итиң болсун.

Acaan ayalıñ bolguça, acaan itiñ bolsun.

Acımasız karın olacağına, acımasız köpeğin olsun.

59. Аялдын анткору ³ улуу болбой кичүү болот, ага болбой жеңе болот.

Ayaldın antkoru uluu bolboy kiçüü bolot, aga bolboy ceñe bolot.

Kadının yalancısı büyük olmayıp küçük olur, abi olmayıp yenge olur.

60. Бейжай аял белгисиз ыйлайт.

Beysay ayal belgisiz ıylayt.

Belalı kadın belirsiz ağlar.

³Burada “antkor” kelimesi “yalancı” anlamına geliyor. Ancak “antkor” kelimesi Kırgızcada sıklıkla sürekli yemin eden insanlar için de kullanılmaktadır.

- 61.** Бейтаалай эрдин башына, бэйжай аял жолугат.
Beytaalay erdin başına, beycaay ayal colugat.
Bahtsız erkeğin başına, belalı kadın rastlar.
- 62.** Жаман атты жал басат, жаман аялды чач басат.
Caman attı cal basat, caman ayaldı çaç basat.
Kötü atı yele basar, kötü kadını saç (kıl) basar.
- 63.** Жаман жигит той бузат, жаман аял үй бузат.
Caman cigit toy buzat, caman ayal üy buzat.
Kötü yiğit düğün bozar, kötü kadın ev (aile) bozar.
- 64.** Жаман эрге тийгиче, жайдагым жакшы,
Жаман аял алгыча, бойдогум жакшы.
Caman erge tiygiche, caydagım cakşı,
Caman ayal algıça, boydogum cakşı.
Kötü kocaya varacağına, eyersiz atım daha iyidir,
Kötü kadınla evleneceğine, bekâr olmam daha iyidir.
- 65.** Сурап билүү айып эмес, соргок аял зайып эмес.
Surap bilüü ayıp emes, sorgok ayal zayıp emes.
Sorarak öğrenmek ayıp değil, obur kadın zayıf değil.
- 66.** Чыр аялдын күйөөсү эрте карыйт.
Çır ayaldın küyöösü erte kariyt.
Kavgacı kadının kocası erken yaşlanır.
- 67.** Жаман аял белгиси казаны калат жуулбай кабы калат буулбай.
“Caman ayal belgisi, kazanı kalat cuulbay, kabı kalat buulbay.
Kötü kadının işareti; tenceresi kalır yıkanmadan, torbası kalır bağlanmadan.” (Güngör, 1998:138).

68. Балдардын буламыгын жеп койду деп, акмак аялын күнөөлөйт.

Baldardın bulamıgın cep koydu dep, akmak ayalın күнөөлөйт.

Çocukların mamasını yedi diye, ahmak karısını suçlar.

69. Жабышкан катындан кач, качкан катынды куу.

Çabışkan katından kaç, kaçkan katındı kuu.

Yarışan kadından kaç, kaçan kadını kovala.

70. Атың жаман болсо сатып кутуласың,

Dosuң жаман болсо качып кутуласың

Катының жаман болсо кандай кутуласың.

Atıñ caman bolso satıp kutulasıñ,

Dosuñ caman bolso kaçıp kutulasıñ,

Katınıñ caman bolso kanday kutulasın.

Atın kötü olursa satarak kurtulursun,

Dostun kötü olursa kaçarak kurtulursun

Karın kötü olursa nasıl kurtulursun.

3.1.3. İyi-Kötü Karşılaştırılması

İyi ve kötü karşılaştırması yapılarak genel anlamdaki olumlu ve olumsuz kadın karakteri verilmeye çalışılmış. Zıt ifadelerden faydalanılarak verilen mesaj daha rahat bir şekilde karşıya ulaştırılmak istenmiştir.

1. Жакшы болсо катының келип турат жакының,

Жаман болсо катының качып турат жакының.

Çakşı bolso katınıñ kelip turat çakınıñ,

Caman bolso katınıñ kaçıp turat çakınıñ.

İyi olursa karın gelir yakının,

Kötü olursa karın kaçıp durur yakının.

2. Жакшы зайып - жарым ырыс, жаман катын - күнүгө уруш.

Cakşı zayıp – carım ırıs, caman katın – künügö uruş.

İyi eş yarım talih, kötü kadın her gün kavga.

3. Жакшы катын - капкалуу шаар, жаман катын - ичи толтура заар.

Cakşı katın – kapkaluu şaar, caman katın – içi toltura zaar.

İyi kadın kapılı şehir, kötü kadın içi dolu zehirdir.

4. Жакшы катын - катын, жаман катын - отун.

Cakşı katın – katın, caman katın – otun.

İyi kadın kadındır, kötü kadın odundur.

5. Жакшы катын саар туруп чачын тарайт,

Жаман катын убакча кууп көлүгүнө карайт.

Cakşı katın saar turup çaçın tarayt,

Caman katın ubakça kuup kölügünö karayt.

İyi kadın erken kalkıp saçlarını tarar,

Kötü kadın zamanla kovalayarak iş hayvanına bakar.

6. Жакшы катын эрге дөөлөт, жаман катын эрге сөлөт.

Cakşı katın erge döölöt, caman katın erge sölöt.

İyi kadın kocaya zenginlik, kötü kadın kocaya sıkıntı.

7. Жакшы катындын наамы эрин жаркыратат,

Жаман катындын наамы эрин жер каратат.

Cakşı katındın naamı erin çarkıratat,

Caman katındın naamı erin çer karatat.

İyi kadının adı kocasını parlatır,

Kötü kadının adı kocasını yere baktırır.

8. Аял жакшысы - ырысы мол, аял жаманы - кайгысы зор.

Ayal cakşısı – ırısı mol, ayal camanı – kaygısı zor.

Kadının iyisi kısmeti çok, kadının kötüsü kaygısı büyük.

9. Жакшы аял - дөөлөт, жаман аял - мээнет.⁴

Cakşı ayal – döölöt, caman ayal – meenet.

İyi kadın zenginlik, kötü kadın sıkıntı.

10. Жакшы аял - ырыс, жаман аял - уруш.

Cakşı ayal – ırıs, caman ayal – uruş.

İyi kadın kısmet, kötü kadın kavga.

11. Жакшы аял жаман эрди жакшы кылат,

Жаман аял жакшы эрди жер кылат.

Cakşı ayal caman erdi cakşı kılát,

Caman ayal cakşı erdi cer kılát.

İyi kadın kötü erkeği iyi eder,

Kötü kadın iyi erkeği yer eder.

12. Жакшы аял жаман эрди эр кылат.

“Cakşı ayal caman erdi er kılát.

İyi hanım kötü eri er yapar.” (Güngör, 1998: 123)

13. Жакшы аял бир айыл элди агартат, жаман аял өз башын эптеп агартат.

Cakşı ayal bir ayıl eldi agartat, caman ayal öz başın eptep agartat.

İyi kadın bir köyün halkını temiz eder, kötü kadın öz başını zar zor temizler.

14. Жакшы аял - үй ээси, жаман аял - жол ээси.

Cakşı ayal – üy eesi, caman ayal – col eesi.

İyi kadın ev sahibi, kötü kadın yol sahibi.

⁴Mihnet, emek anlamına da geliyor.

15. Жакшы аял үйдүн жайраңы, жаман аял үйдүн шайтаны.

“Cakşı ayal üydün cayrañı, caman ayal üydün şaytanı.

İyi kadın evinin sultanı, kötü kadın evinin şeytanıdır.” (Güngör, 1998: 124)

16. Жакшы катын-ырыс жаман катын-уруш.

“Cakşı katın-ırıs caman katın-uruş.

İyi kadın rızk, kötü kadın kavga.” (Güngör, 1998: 127)

17. Жакшы катын-капкалуу шаар, жаман катын-ичи толгон заар.

“Cakşı katın-kapkaluu şaar, caman katın-içi tolgon zaar.

İyi kadın şehir dolu servet, kötü kadın içi dolu zehir zemberek.” (Güngör, 1998: 127).

18. Жакшы катын тул эмес, тул болсо да чул эмес.

Cakşı katın tul emes, tul bolso da çul emes.

İyi kadın dul değil, dul olsa da çul değil.

3.1.4. Kadın-Erkek Karşılaştırılması

Kırgız erkeğinin kadından beklentisi yüksektir. Bu sınıflamada yer alan atasözlerinin çoğunda bu beklenti hissedilmektedir. Ancak iki cinsiyetin de karşılıklı olarak iyi ve kötü yanları verilerek her iki cinsiyete de nasihatle bulunulmuştur. Örneğin; “Adamdın camanı küyüp catkan ottu üyloyt, / Katındın camanı ottu öçürüp kaşın küüloyt. (Adamın kötüsü yanan ateşi üfler, kadının kötüsü ateşi söndürüp kaşına düzen verir.).

1. Абазкер (ырчы) жакшы кан жакшы, катын жакшы эр жакшы.

Abazker (ırçı) cakşı kan cakşı, katın cakşı er cakşı.

Şarkıcı iyiye soy iyidir, kadın iyiye er iyidir.

2. Вазир жакшы кан жакшы, аял жакшы эр жакшы.

“Vazir cakşı kan cakşı, ayal cakşı êr cakşı.

Vezir iyi padişah iyi, kadın iyi kocası iyi.” (Güngör, 1998: 327).

3. Катын жакшы-эр жакшы.

“Katın cakşı-er cakşı.

Hatun iyi, er iyi.” (Güngör, 1998: 223).

4. Адамдын жаманы күйүп жаткан отту үйлөйт,

Катындын жаманы отту өчүрүп кашын күүлөйт.

Adamdın camanı küyüp catkan ottu üylöyt,

Katındın camanı ottu öçürüp kaşın küülöyt.

Adamın kötüsü yanan ateşi üfler,

Kadının kötüsü ateşi söndürüp kaşına düzen verir.

5. Бир катындын куулугу-кырк эрдин куулугунан ашат.

Bir katındın kuulugu kırk erdin kuulugunan aşat.

Bir kadının kurnazlığı kırk erin kurnazlığını geçer.

АÇ. Yıldız (1995: 904), Manas Destanı üzerine yapmış olduğu çalışmasında kadının kurnazlığını, Ay Çörök ile Kıyas arasında geçen bir konuşmayla ifade etmiştir. Ay Çörök Semeteyi öldürüp altı aylık hamileyken kendisine nikâh kıymaya çalışan Kıyas’a karşı koyar. Bunun üzerine oğlunun ona hiç zarar vermediğini ve bu yüzden onu öldürmemesi gerektiğini söyler. Eğer öldürürse intikamını elbet alacağını belirtir. Burada Ay Çörök’ün Kıyas’ı hem kandırmaya hem de tehdit etmeye çalıştığı görülmektedir. Aynı zamanda alp tipi kadının da örneği burada verilmiştir. Sonuç olarak kadının kıvrak zekâsı erkeğe karşı bir savunma şeklidir. Bu savunma şekliyle kadınlar mümkün olmayan bir şeyi (bu örnekte olduğu gibi) mümkün hâle getirmektedir.

6. Катын жаманы⁵ эр коруйт, эр жаманы жер коруйт.

Katın camanı er koruyt, er camanı cer koruyt.

Kadının yamanı (cesuru) kocayı korur, kocanın yamanı (cesuru) toprağı korur.

7. Катын ичине кара башыл киши жатат,

Эрдин ичине ээр-токуму менен ат батат.

Katın içine kara başıl kişi catat,

Erdin içine eer-tokumu menen at batat.

Kadının içine siyah kafalı insan yatar,

Kocanın içine eyer dokumu ile at sığar.

8. Катын ишин билет, эркек кушун билет.

Katın işin bilet, erkek kuşun bilet.

Kadın işini bilir, erkek kuşunu bilir.

АÇ. Bu atasözünde “erkek kuşunu bilir” cümlesinde kuştan kasıt kartaldır. Kırgız kültüründe kartalın evcilleştirilip avlanmada kullanılması çok eski bir gelenektir. Günümüz Kırgız hayatında da çeşitli amaçlar için kartal hala kullanılmaktadır.

9. Эр карып эшек түшөбөйт, катын карып пакта (камыр) түшөбөйт.

Er karıp eşek tüşöböyt, katın karıp pakta (kamır) tüşöböyt.

Erkek yaşlandığında rüyasında eşek bile göremez kadın yaşlandığında rüyasında hamur bile göremez.

10. Эр карыса өзүнө билинет, катын карыса башкага билинет.

Er karısa özünö bilinet, katın karısa başkaga bilinet.

Erkek yaşlanırsa kendisine malum olur, kadın yaşlanırsa başkasına malum olur.

⁵ “Caman” kelimesi ilk olarak “kötü” anlamına karşılık gelmektedir. Ancak Kırgız Türkçesinde Türkiye Türkçesindeki “yaman” kelimesinin anlamında da kullanılmaktadır.

11. Эр карыса койгонун билбейт, катын карыса тойгонун билбейт.
Er karısa koygonun bilbeyt, katın karısa toygonun bilbeyt.
Erkek yaşlanırsa koyduğunu bilmez, kadın yaşlanırsa doyduğunu bilmez.
12. Эркек бий азууга салат, катын бий амал менен алат.
Erkek biy azuuga salat, katın biy amal menen alat.
Erkeğin halk hâkimi olanı hareket ettirir, kadının halk hâkimi olanı kurnazlıkla alır.
13. Эркектен ийменген катын элине сыйлуу.
Erkekten iymengen katın eline sıyluu.
Erkekten çekinen kadın halkı için saygındır.
14. Эркектин жаманы - катындын экинчи кудайы.
Erkektin camanı – katındın ekinçi kudayı.
Erkeğin kötüsü kadının ikinci tanrısı.
15. Эркектин лөгү сөзгө көнөт, катындын лөгү сүзүп ийет.
Erkektin löğü sözgö könöt, katındın löğü süzüp iyet.
Erkeğin güçlüsü söze uyar, kadının güçlüsü toslayıverir.
16. Эрте турган жигиттин бир ырысы артык,
Эрте турган катындын (кээде аялдын) бир иши (же жумушу) артык.
Erte turgan cigittin bir ırısı artık,
Erte turgan katındın (keede ayaldın) bir işi (ce cumuşu) artık.
Erken kalkan yiğidin bir kısmeti daha fazla,
Erken kalkan kadının (bazen bayanın) bir işi (veya görevi) daha fazla.
- Türkiye Türkçesi:** “Erken kalkan yol (alır); er evlenen döl alır.”
(Pala, 2010: 106).

AÇ. Anlam olarak bakıldığında Pala (2010: 106) bu atasözünü, her işin kendisine ait uygun bir zamanının olduğunu ve zamanında yapılan işlerin sonucunun verimli olacağı şeklinde yorumlamıştır. Yukarıdaki Kırgız atasözü örneğinde de kadının ve erkeğin işlerini zamanında yapmaları durumunda kismetlerinin bol olacağı belirtilmiştir.

17. Алтын баштуу аялдан, бака баштуу эркек артык.

Aytın baştuu ayaldan, baka baştuu erkek artık.

Altın kafalı kadından, kurbağa kafalı erkek daha iyidir.

18. Аял кетем деп коркутат, эркек өлөм деп коркутат.

Ayal ketem dep korkutat, erkek ölüm dep korkutat.

Kadın gideceğim diye korkutur, erkek öleceğim diye korkutur.

19. Жаман аял кетем деп коркутат,

Жаманы эркек өлөм деп коркутат.

“Caman ayal ketem dep korkutat,

Caman êrkek ölüm dep korkutat.

Kötü kadın giderim diye korkutur,

Kötü erkek ölürüm diye korkutur.” (Güngör, 1998: 139).

20. Аял үндүү эркектин кубаты жок, эркек үндүү аялдын уяты жок.

Ayal ündüü erkektin kubatı çok, erkek ündüü ayaldın uyatı çok.

Kadın sesli erkeğin kuvveti yok, erkek sesli kadın utanmaz.

21. Аял сергегинен жумуш бүтөт, эркек сергегинен ырыс түтөт.

Ayal sergeginen cumuş bütöt, erkek sergeginen ırıs tütöt.

Kadının kuvvetlisinden iş biter, erkeğin kuvvetlisinden kismet artar.

22. Аялдан ийне табылбайт, эркектен бычак табылбайт.

Ayaldan iyne tabılбайt, erkekten bıçak tabılбайt.

Kadından iğne bulunmaz, erkekten bıçak bulunmaz.

23. Аялдын сулуулугу – ажарында, эркектин сулуулугу - акылында.

Ayaldın suluulugu – acarında, erkektin suluulugu – akılında.

Kadının güzelliği görünüşünde, erkeğin güzelliği aklındadır.

24. Кетмен эрдин колунда, чөмөч аялдын колунда.

Ketmen erdin kolunda, çömöç ayaldın kolunda.

Çapa erkeğin elinde, kepçe kadının elinde.

25. Үйдү кырк эркек толтуралбайт, бир аял толлурат.

Üydü kırk erkek tolturalbayt, bir ayal tollurat.

Evi kırk tane erkek dolduramaz, bir kadın doldurur.

АÇ. Türkiye Türkçesindeki “Yuvayı dişi kuş yapar” ifadesi halk arasında uzun yıllar boyunca söylene gelmiştir. Yukarıdaki Kırgız atasözü örneğinde de bu ifadeye benzer bir şekilde kadının birleştirici özelliği vurgulanmıştır. Aynı zamanda kadının evin neşesi, sohbeti ve eş dost, akraba gibi etrafında bulunan insanlarla evi arasındaki güzel bağı kuran kişi olduğu açıkça görülmektedir.

26. Эр картайса эрки кетет, аял картайса көркү кетет.

Er kartaysa erki ketet, ayal kartaysa körkü ketet.

Erkek yaşlanırsa iktidarı (erki) gider, kadın yaşlanırsa güzelliği gider.

27. Эр төркүнү эшиктен кайтат, аял төркүнү төрдөн кайтат.

Er törkünü eşikten kaytat, ayal törkünü tördön kaytat.

Erkeğin akrabası eşikten döner, kadının akrabası başköşeden döner.

28. Эркек опкогу үй толтурат, аял опкогу үй түгөтөт.

Erkek opkogu üy tolturat, ayal opkogu üy tügötöt.

Erkeğin oburu evi doldurur, kadının oburu evi bitirir.

29. Эркекке жүрөк, аялга жөлөк керек.

Erkekke cürök, ayalga cölök gerek.

Erkeğe yürek, kadına destek lazım.

30. Эркектин кой сойгону, аялдын сайма сайганы менен тең.

Erkektin koy soygonu, ayaldın sayma sayganı menen teñ.

Erkeğin koyun kesmesi, kadının nakış işlemesi ile aynıdır.

31. Эрдин азыткысы катын.

Erdin azıtkısı kadın.

Erkeği baştan çıkaran kadındır.

32. Аял - эрдин жарым өмүрү.

Ayal – erdin carım ömrü.

Kadın erkeğin yarım ömrüdür.

33. Эрди эр кылган да катын, эрди жер кылган да катын.

Erdi er kılğan da kadın, erdi cer kılğan da kadın.

Eri er yapan da kadın, eri yer yapan da kadındır.

Türkiye Türkçesi: “Kadın vardır vezir eder; kadın vardır rezil eder.” (Pala, 2010: 182).

34. Аял жерден чыккан жок, аял эркектен жаралган.

Ayal cerden çıkkан cok, ayal erkekten caralğan.

Kadın yerden çıkmadı, kadın erkekten yaratıldı.

35. Эркек көктөн түшкөн жок, ал аялдан таралган.

Erkek köktön түşkön cok, al ayaldan taralğan.

Erkek gökten inmedi, o kadından yayıldı.

36. Суз эрден жус аял жакшы.

Suz erden cus ayal cakşı.

Sessiz erkeğe göre konuşkan kadın daha iyidir.

3.1.5. Kadın Alma

Kadın sosyal statüsü doğrultusunda hep bir yere ait olmuştur. Kadının bu ait olma sürecinde çoğu zaman seçme şansı olmamıştır. Çünkü toplumun ona vermiş olduğu hazır görevler vardır. Örneğin; bir kız çocuğu, anne ve babasına hizmet

etmekle görevlidir. İyi bir kadın nasıl olunur annesinden öğrenmek zorundadır. Daha sonra ait olduğu yer eşinin yanı olur. Burada seçen kişi kadından ziyade erkek olduğu için Kırgız atasözlerinin genelinde erkeğe hitap edilişte “kadın al ya da alma” ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadenin altında ataerkil toplum anlayışının da yattığı söylenebilir. Ayaz (2013: 56), bununla ilgili olarak ataerkil yapıdan önce ilkel topluluklarda anaerkil anlayışın olduğunu ve erkeğin neredeyse yok sayıldığını ifade etmiştir. Buna rağmen Türk toplumunun genelinde geleneksel olarak yapılan evliliklerde kadın “alınan” erkek ise “alan” olmuştur.

1. Айланайын молдоке, катын алып берсең, канаке.

Aylanayın moldoke, kadın alıp berseñ, kanake.

Kurban olduğum hocacığım, bana kadın alsan, nerede.

2. Айт күнү катын алба,

Жамгыр күнү ат чаппа.

“Ayt күнү kadın alba,

Camgır күнү ат çappa.

Bayram günü, kadın alma (eş),

Yağmurlu gün at koşturma.” (Çelik Şavk, 2002: 44).

3. Айтта катын алба, жаанда ат алба.

Aytta kadın alba, caanda at alba.

Bayramda kadın alma, yağmurda at alma.

4. Айтта катын алба, караңгыда отун алба.

Aytta kadın alba, karañgıda otun alba.

Bayramda kadın alma, karanlıkta odun alma.

5. Балталууга отун жокпу, байталдууга катын жокпу.

Baltaluuga otun cокpu, baytalduuga kadın cокpu.

Baltalıya odun mu yok, kısraklıya kadın mı yok?

6. Байталдууга катын жокпу.

“Baytalduuğa katın cокpu.

Baytalı olana kadın yok mu?” (Güngör, 1998: 109)

7. Бир акмак атасы өлгөндө көбөт, бир акмак катын алганда көбөт.

Bir akmak atası ölgöndö köböt, bir akmak katın alganda köböt.

Bir ahmak babası öldüğünde kibirli olur, bir ahmak kadın aldığıında kibirli olur.

8. Жаман уул атасы өлгөндө бир көбөт, катын алганда бир көбөт.

Caman uul atası ölgöndö bir köböt, katın alganda bir köböt.

Kötü oğul babası öldüğünde bir kibirlenir, kadın aldığıında bir kibirlenir.

9. Катын албай кайын ал, жакшы көргөн досундун

(тамырдын) атын албай, тайын ал.

Katın albay kayın al, cakşı körgön dosuñdun

(tamırdın) atın albay, tayın al.

Kadın almayıp kayın al, sevdiğin arkadaşının

(kökenin) atını almayıp tayını al.

10. Катын алганча отун ал.

Katın algança otun al.

Kadın alacağına odun al.

11. Катын алсаң дардай, уул тууйт нардай.

Katın alsañ darday, uul tuuyt narday.

Kadın alırsan darağacı gibi, oğlun doğar deve gibi.

12. Катын алсаң отун ал, бир кучагын ашык ал.

Katın alsañ otun al, bir kuçagın aşık al.

Kadın alırsan odun al, kucağına fazla al.

13. Катын тандаган катынсыз калат, отун тандаган отунсуз калат.

Katın tandagan katınsız kalat, otun tandagan otunsuz kalat.

Kadın seçen kadınsız kalır, odun seçen odunsuz kalır.

14. Төбө алсаң дөңдөн ал, катын алсаң байдан ал, жер алсаң сайдан ал.

Töbö alsañ döndön al, katın alsañ baydan al, cer alsañ saydan al.

Tepe alacaksan tümsekten al, kadın alırsan zenginden al, toprak alırsan nehir yatağından al.

15. Эки эл тарап болсо, эптүү жигит катын алат.

Eki el tarap bolso, eptüü cigit katın alat.

İki halk taraf olursa, becerikli yiğit kadın alır.

16. Катын алдың - дал ортоңо отун алдың.

Katın aldın – dal ortoño otun aldın.

Kadın aldın, tam ortaya odun aldın.

17. Алты пулум бар, жубан аламын.

Kырк пулум бар, кыз аламын.

Altı pulum bar, cuban alamin.

Kırk pulum bar, kız alamin.

Altı param var, sevimli hanım alırım.

Kırk param var, kız alırım.

3.1.6. Karı-Koca İlişkisi

Kadın ve erkek ayrılmaz bir parçadır. Bu kısımdaki sınıflamada karı-koca ilişkisinde kadın ve erkeğin hangi durumlarda nasıl bir konumda olacağı verilmek istenmiştir. Kadın için koca bir destek olarak görülmüştür. Kadın iyi ise koca iyi kadın kötüyse koca da kötü olmaktadır. Ayrıca kadın ne kadar güzel olursa olsun huyu güzel olmadıkça kocası tarafından hoş görülmez.

1. Азазил азгырганда катын эрин чанат.

Azazil azgırganda katın erin çanat.

Şeytan baştan çıkardığında kadın kocasını küçük görür.

2. Алдыраганда эри катынына эңилет.

Aldıraganda eri katınına eñilet.

Şaşaladığında kocası karısına eğilir.

3. Катының сулуу болгон соң, аркырап беттен алган соң, сулуулугу не пайда!

Katınıñ sulu bolgon soñ, arkırap betten algan soñ, suluulugu ne payda!

Karın güzel olduktan sonra, böğürerek yüzüne vurduktan sonra, güzelliği ne fayda!

4. Ат качаган болган соң, аштан, тойдон калган соң,

Күлүктүгү не пайда! катының сулуу болгон соң,

Аркырап беттен алган соң, сулуулугу не пайда!

“At kaçağan bolğan soñ, aştan, toydon kalğan soñ,

Külüktüğü ne payda! katınıñ suluu bolğan soñ,

Arkırap betten alğan soñ, suluuluğu ne payda!

Azman atın var ise aş düğünden kaldıktan sonra,

Külük olmasından ne fayda kadının güzel olduktan sonra,

Kabahat edip suçunu bilmezse, güzelliğinden ne fayda.” (Güngör, 1998: 61).

5. Ат сыйлаган азамат жөө баспайт, эр сыйлаган катын эшикте калбайт.

At sıylagan azamat cöo baspayt, er sıylagan katın eşikte kalbayt.

Ata saygı gösteren yiğit yaya yürümez, kocaya saygı duyan kadın dışarıda kalmaz.

6. Куу баш болчу жигитке туубас катын жолугат.
Kuu baş bolçu cigitke tuubas katın colugat.
Çocuksuz kalacak delikanlıya kısır kadın rast gelir.
7. Бай болбоочу-жигитке, өлөөгөн мал жолугат,
Куу баш болчу жигитке, туубас катын жолугат.
“Bay bolbooçu-cigitke, ölöögön mal coluğat,
Kuu baş bolçu cigitke, tuubas katın coluğat.
Zengin olmayacak yiğide, ölecek mal rast gelir,
Çocuksuz kalacak yiğide, kısır kadın rast gelir.” (Güngör, 1998: 103).
8. Куу баш болчу жигитке, туубас катын жолугат.
“Kuu baş bolçu cigitke, tuubas katın colugat.
Ömür boyu çocuksuz olan yiğide kısır kadın rast gelir.” (Güngör, 1998: 255).
9. Алган эри жарашса, кара катын ак болот,
Баккан ээси жарашса, кара күчүк сак болот.
Algan eri caraşsa, kara katın ak bolot,
Bakkan eesi caraşsa, kara küçük sak bolot.
Aldığı koca yakışırса, esmer kadın beyazlaşır.
Beslediği sahibi yakışsa, siyah köpek yavrusu dikkatli olur.
10. Бала калса эл табат, катын калса эр табат.
Bala kalsa el tabat, katın kalsa er tabat.
Çocuk kalırsa halk bulur, kadın kalırsa koca bulur.
11. Какаары болбой кыш болбойт, катыны болбой эр болбойт.
Kakaarı bolboy kış bolboyt, katını bolboy er bolboyt.
Ayaz olmadan kış olmaz, karısı olmadan er olmaz.

- 12.** Бети бетиме тийген тууганыма баркым жок,
Эти этиме тийген катыныма баркым жок.
Beti betime tiygen tuuganıma barkım cok,
Eti etime tiygen katinıma barkım cok.
Yüzü yüzüme dokunan akrabama değerim yok,
Vücudu vücuduma dokunan karıma değerim yok.
- 13.** Жалкоо “качан тамак берет” - деп, катынынын кашында.
Calkoo “kaçan tamak берет” – dep, katinının kaşında.
Tembel “ne zaman yemek verecek” diye karısının önünde.
- 14.** Жерге эмгектин өгөйү жок, катынга эрдин өгөйү жок.
Cerge emgektin ögöyü cok, katinga erdin ögöyü cok.
Toprağa emeğin (emek verenin) üveyi yoktur, kadına (kadın için de) kocanın üveyi yoktur.
- 15.** Жоо аяган - жаралуу, эри өлгөн катын - каралуу.
Coo ayagan – caraluu, eri ölgön katin – karaluu.
Düşmana acıyan yaralı, kocası ölen kadın yasta.
- 16.** Жыртайган катынга чапак эр, чапак эрге жыртайган катын.
Cırtaygan katinga çapak er, çapak erge cırtaygan katin.
Münasebetsizce gülümseyip duran kadına kavgacı koca, kavgacı kocaya münasebetsizce gülümseyip duran kadın.
- 17.** Кажыгар күйөө - кайынсаак, төжүгүр катын-төркүнсөөк.
Kacıgar küyöö – kayınsaak, töcügür katin- törkünsöök.
Gevşek koca hanımının akrabasına yapışır, evde oturmayan kadın öz akrabalarına düşkün.
- 18.** Кардын какаары бар, эрден чыгаар катындын такоолу бар.
Kardın kakaarı bar, erden çıgaar katındın takoolu bar.
Karın ayazı var, kocadan ayrılacak kadının desteği var.

19. Катын калса эр табат, эр калса жер табат.

Katın kalsa er tabat, er kalsa cer tabat.

Kadın kalırsa koca bulur, koca kalırsa yer bulur.

20. Катын кесир күткөндө эрине зыяны тиет.

Katın kesir күткөндө erine zıyanı tiet.

Kadın felaket beklediğinde (kibir barındırdığında) kocasına zararı dokunur.

21. Катын эрге карайт, эр жерге карайт.

Katın erge karayt, er cerge karayt.

Karı kocaya bakar, koca yere bakar.

22. Катын эрден табат, эр пирден табат.

Katın erden tabat, er pirden tabat.

Kadın kocadan bulur, koca pirden bulur.

23. Катын эрден чыкса да, элден чыкпайт.

Katın erden çıksa da, elden çıkpайt.

Kadın kocadan boşansa da, halktan ayrılmaz.

24. Катынды мээнет чырмаса - каяша айтат эрине,

Жардыны мээнет чырмаса - аштыгы чыкпайт жерине.

Katındı meenet çırmasa – kayaşa aytat erine,

Cardını meenet çırmasa – aştığı çıkpайt cerine.

Kadını emek sararsa kocasına karşılık verir,

Fakiri emek sararsa ekini çıkmaz toprağına.

25. Катындын жакшысы эрин багат, дыйкандын жакшысы жерин багат.

Katındın cakşısı erin bagat, dıykandın cakşısı cerin bagat.

Kadının iyisi kocasını besler, çiftçinin iyisi toprağını besler.

26. Катындын жакшысы эрине күйөт, эрдин жакшысы элине күйөт.

Katındın cakşısı erine küyöt, erdin cakşısı eline küyöt.

Karının iyisi kocasına yanar, erin iyisi halkına yanar.

27. Катындын кесири - эрге, эрдик - элге.

Katındın kesiri – erge, erdiki – elge.

Kadının saygısızlığı kocaya, kocanınki de halka.

28. Катындын тапканы эшик башында илинүү,

Эрдин тапканы босогодо билинүү.

Katındın tapkanı eşik başında ilinüü,

Erdin tapkanı bolsogodo bilinüü.

Kadının kazandığı eşik üstünde asılı,

Kocanın kazandığı girişte belli.

29. Катындын тууганы келсе күндө күрүч, эрдин тууганы келсе күндө уруш.

Katındın tuuganı kelse күндө күрүч, erdin tuuganı kelse күндө уруш.

Karının akrabası gelirse her gün pilav, kocanın akrabası gelirse her gün kavga.

30. Катыны жакшы болсо, эли бактылуу болот.

Katını cakşı bolso, eli baktıлуу bolot.

Karısı iyi olursa halkı mutlu olur.

31. Катыны жакшы жигиттин кайда жүрсө көөнү ток.

Katını cakşı cıgittin kayda cürsö köönü tok.

Karısı iyi yiğidin nerede olursa olsun gönlü tok.

32. Катыны жакшы кор болбойт.

Katını cakşı kor bolboyt.

Karısı iyi olan hor olmaz.

33. Катыны жамандын kazanы сынык, эркеги жамандын бычагы ийри.

Katını camandın kazanı sınık, erkegi camandın bıçağı iyri.

Karısı kötünün kazanı kırık, erkeği kötünün bıçağı eğri.

34. Катыны жок караңгы үйгө теминет, акылы жок арам сөзгө семирет.

Katını çok karañğı üygö teminet, akılı çok aram sözgö semiret.

Karısı olmayan karanlık eve bakar, akli olmayan haram söze şişmanlar.

35. Кайгысы жок кара сууга семирет,

Катыны жок кыздуу үйгө (кээде караңгы үйгө) теминет.

Kaygısı çok kara suuga semiret,

Katını çok kızduu üygö (keede karañğı üygö) teminet.

Kaygısı olmayan (sade sudan bile kilo alır) siyah suya şişmanlar.

Karısı olmayan kızlı eve (bazen karanlık eve) bakar.

36. Санаасы жок сары сууга семирет, катыны жок кыздуу үйгө теминет.

Sanaası çok sarı suuga semiret, katını çok kızduu üygö teminet.

Kaygısı olmayan sarı (sade) suya şişmanlar, karısı olmayan kızlı eve bakar.

37. Катыны жок үй - жетим, калыстыгы жок бий - жетим.

Katını çok üy – cetim, kalıstıgı çok biy – cetim.

Kadınsız ev yetim, adaletsiz kral yetim.

38. Катыны жок чайдан кач, кайыры жок байдан кач.

Katını çok çaydan kaç, kayırı çok baydan kaç.

Karısı yok çaydan kaç, hayrı yok zenginden kaç.

39. Катыны жоктун алтыны жок.

Katını cокtun altını cок.

Karısı olmayanın altını yok.

40. Катыны жоктун кадыры жок, эри жоктун эби жок.

Katını cокtun kadırı cок, eri cокtun ebi cок.

Karısı olmayanın kıymeti yok, kocası olmayanın sınırı yok.

41. Катыны кытмыр болсо эри кар болот.

Katını kıtmır bolso eri kar bolot.

Karısı hilekâr olursa kocası hor görülen olur.

42. Катыны менен урушкан, кайнына салам бербейт.

Katını menen uruşkan, kaynına salam berbeyt.

Karısı ile kavga eden kaynına selam vermez.

43. Катының бышык болбосо, сен тыкан бол.

Katının bışık bolboso, sen tıkan bol.

Karın tutumlu değilse, sen derli toplu ol.

44. Катының бышык болсо, укмуштуу болосуң.

Katının bışık bolso, ukmuştuu bolosuñ.

Karın tutumlu olursa, harika olursun.

45. Катыны долу болсо, замандын тынчтыгынан не пайда?

“Katını dolu bolso, zamandın tınçtıgınan ne payda?

Kadını huzur vermezse, zamanın selametinden ne fayda?” (Güngör, 1998:224).

46. Катының жакшы болсо, куттуу болосуң.

Katının cakşı bolso, kuttu bolosuñ.

Karın iyi olursa, kutlu olursun.

47. Катының жаман болсо мейманың кетер,
Уулуң жаман болсо ыйманың кетер.
Katının saman bolso meymanıñ keter,
Uuluñ saman bolso ıymanıñ keter.
Karın kötü olursa misafirin gider.
Oğlun kötü olursa imanin gider.
48. Катының жаман болсо конок кетет,
Балаң жаман болсо бактын кетет.
“Katınıñ saman bolso, konok ketet,
Balañ saman bolso, baktıñ ketet.
Hatunun yaman olsa konuk gider,
Oğlun yaman olsa şansın gider.” (Güngör, 1998: 224)
49. Катының урушчаак болсо, элиң тынч болбосо койсун.
Katının uruşçaak bolso, elin tınç bolboso koysun.
Karın kavgacı olursa, halkın huzur içinde olmazsa olmasın.
50. Катыным өлдү, камчым сынды.
Katınım öldü, kamçım sindi.
Karım öldü, kamçım kırıldı.
51. Катыным сокур - жаным тынч.
Katınım sokur – canım tınç.
Karım kör canım rahat.
52. Кашкулак семиз - карта⁶ жок,
Катыны жакшы жигиттин кайда болсо көөнү ток.
Kaşkulak semiz – karta cok,
Katını cakşı cigittin kayda bolso köönü tok.

⁶ Karta: Atın kalın bağırsağıdır ve lezzetli bir parçadır.

Porsuk şişman ama kartası yok,
Karısı iyi yiğidin nerede olursa gönlü tok.

53. Кечиндеси катынынын кеби ырас,

Күндүзү энесинин кеби ырас.

Кеçиндеси катının кеби ıрас,

Kündüzü enesinin кеbi ıрас.

Geceleyin karısının sözü doğru,

Gündüz annesinin sözü doğru.

54. Көп эрге тийгендин жакасы чыт, көп катын алгандын жакасы бит.

Köp erge tiygendin cakası çıt, köp katın algandın cakası bit.

Çok kocaya varanın yakası basma (kumaş), çok kadın alanın yakası bitli.

55. Көсөө түндө сүйүнөт, катыны сулуу күндө сүйүнөт.

Kösöö tündö süyünöt, katını suluu kündö süyünöt.

Sakalsız gece sevinir, karısı güzel her gün sevinir.

56. Койлуу катын куйрук жейт, эрдүү катын таяк жейт.

Koyluu katın kuyruk ceýt, erdüü katın tayak ceýt.

Koyunlu kadın kuyruk yağı yer, kocalı kadın dayak yer.

57. Орто жашта катының өлбөсүн, орто жолдо атың өлбөсүн.

Orto çaşta katınıñ ölbösün, orto coldo atıñ ölbösün.

Orta yaşta karın ölmesin, orta yolda atın ölmesin.

58. Эр айлaсы-бир, катын айлaсы-миң.

“Er aylası-bir, katın aylası-miñ.

Er çaresi bir, kadın çaresi bin çeşittir.” (Güngör, 1998: 188).

- 59.** Эр кайда болсо, катын ошол жерде.
Er kayda bolso, katın oşol cerde.
Koca neredede olursa, kadın oradadır.
- 60.** Эр кайраттуу болсо, катын уяттуу болот.
Er kayrattuu bolso, katın uyattuu bolot.
Koca cesur olursa, karı utangaç olur.
- 61.** Эр күнүлөсө үй түзүлөт, катын күнүлөсө үй бузулат.
Er күнүлөсө үй түзүлөт, katın күнүлөсө үй buzulat.
Koca kıskanırsa ev kurulur, kadın kıskanırsa ev bozulur.
- 62.** Эр көңүлчөөгү - зар, катын көңүлчөөгү - кар.
Er көңүлчөөгү – zar, katın көңүлчөөгү – kar.
Kocanın çok iyi kalplisi altın, kadının iyi kalplisi hor görülendir.
- 63.** Эр сыйлаган катын эшикке олтурбайт.
Er sıylagan katın eşikke olturbayt.
Kocasına saygı duyan kadın dışarıda oturmaz.
- 64.** Эр төркүнү эшикте олтурат, катын төркүнү төрдө олтурат.
Er törkünü eşikte olturat, katın törkünü tördө olturat.
Kocanın akrabaları dışarıda oturur, karının akrabası başköşede oturur.
- 65.** Эрди-катын - бир үйдүн аты менен күнү.
Erdi-katın – bir üydün atı menen күнү.
Karı-koca bir evin adı ile güneşi.
- 66.** Эрди- катындын ынтымагы - капкалуу калаанын берекеси.
Erdi- katındın ıntımagı – kapkaluu kalaanın berekesi.
Karı kocanın ağız tadı, kapılı şehrin bereketidir.

67. Эрди-катын - эриш-аркак.

Erdi-katın – eriş-arkak.

Koca ve kadın ahenklidir.

68. Эрди-катын бир төшөктө жатып, эки башка түш көрөт.

Erdi-katın bir tösöktö catıp, eki başka tüş köröt.

Koca ve kadın bir yatakta yatıp, iki farklı rüya görür.

69. Эрди-катын бирин-бири туура түшүнүшпөй,

Кечиришпей туруп, сылаша алышпаит.

Erdi-katın birin-biri tuura tüşünüşpöy,

Keçirişpey turup, sıylaşa alışpayt.

Karı koca birbirini doğru anlamadan,

Affetmeden saygı duyamazlar.

70. Эрди-катын урушат, эси кеткен болушат.

Erdi-katın uruşat, esi ketken boluşat.

Karı koca kavga eder, şaşırmış olurlar.

71. Эри тырыштын катыны пырыш.

Eri tırıştın katını pırış.

Kocası hareketlinin karısı buruşuk.

72. Эри өлгөндө катынга төркүнү жакын.

Eri ölgöndö katınga törkünü cakın.

Kocası öldüğünde kadına öz akrabaları yakın.

73. Эри өлүп эрге тийген катын келинчек болот.

“Eri ölüp erge tiygen katın kelinçek bolot.

Kocası ölünce kocaya varan kadın küçük gelin olur.” (Çelik Şavk 2002: 122).

74. Эри сүйбөс катынга эндик-упа не пайда? Шылдыр чачпак не керек?

Eri süybös katınga endik-upa ne payda? Şıldır çaçpak ne kerek?

Kocası sevmez kadına allık pudranın ne gereği var? Şırıltılı saç örgüsüyle beraber örülen saç ne gerek var?

75. Эри сүйбөс катынга эндик-упа не пайда?

“Eri süybös katınga eldik-upa ne payda?

Kocasının sevmediği kadına allıktan ne fayda?” (Güngör, 1998: 193).

76. Эрлүү катын таяк жейт.

Erlüü katın tayak ceýt.

Kocalı kadın dayak yer.

77. Эрсиз катын - жүгөнсүз ат,

Эрте жазда куймак жеген, кеч күздө ээрдин тиштейт.

Ersiz katın – cügönsüz at.

Erte cazda kuymak cegen, keç küzdö eerdin tişteyt.

Kocasız kadın keyfince giden at,

İlkbaharda kaygana⁷ yiyen, sonbaharda dudağını ısırır.

78. Адал ишти айлыңдан аяба, арам ишти аялыңдан ая.

Adal işti aylıñdan ayaba, aram işti ayalıñdan aya.

Helal işi köyünden esirgeme, haram işi karından esirge.

79. Аял жакшы - эр жакшы, вазир жакшы - хан жакшы.

Ayal cakşı – er cakşı, bazir cakşı – han cakşı.

Kadın iyiyse koca iyidir, vezir iyiyse han iyidir.

⁷ Kaygana: Yumurta ve undan yapılan bir yemektir.

80. Аял жакшысын - эри сүйөт, эр жакшысын - эли сүйөт.

Ayal cakşısın – eri süyöt, er cakşısın – eli süyöt.

Kadının iyisini kocası sever, erin iyisini halkı sever.

81. Аялың мыкты болсо - бактың, аялың кыйды болсо - каттың.

Ayalıñ mıktı bolso – baktıñ, ayalıñ kıydı bolso – kattıñ.

Karın çok iyi olursa bahtındır, karın sinsi olursa katılaştın demektir.

82. Вазир жакшы - кан жакшы, аял жакшы - эр жакшы.

Vazır cakşı – kan cakşı, ayal cakşı – er cakşı.

Vezir iyi han iyidir, kadın iyi koca iyidir.

83. Күйөөсү молдо болсо, аялы ушакчы.

Küyöösü moldo bolso, ayalı uşakçı.

Kocası molla ise, karısı dedikoducudur.

84. Молдо сел десе ишенет, аялы селде десе ишенет.

Moldo sel dese işenet, ayalı selde dese işenet.

Molla sel dese inanır, karısı sarık dese inanır.

85. Оозу чалпоо жигиттин бир ажалы элинен,

Aягы суюк аялдын бир ажалы эринен.

Oozu çalpoo cigittin bir acalı elinen,

Ayagı suyuuk ayaldın bir acalı erinen.

Ağzı haylaz (yaramaz) yiğidin bir eceli halkından,

Hafif meşrep kadının bir eceli kocasından.

86. Өңүмдү көргөн тууганыма баркым жок,

Этимди көргөн аялыма баркым жок.

Öñümdü körgön tuuganıma barkım çok,

Etimdi körgön ayalıma barkım çok.

Yüzümü gören akrabama değerim yok,

Vücudumu gören karıma değerim yok.

87. Эти этиме тийген катыныма баркым жок.

Eti etime tiygen katınıma barkım çok.

Teni tenime dokunan karıma kıymetim yok.

88. Өтө жаман - өзүн мактайт,

Башкы жаман - баласын мактайт,

Аяккы жаман - аялын мактайт.

Ötö caman - özün maktayt,

Başkı caman - balasın maktayt,

Ayakkı caman - ayalın makayt.

Aşırı kötü, kendisini över,

Asıl kötü, oğlunu över,

Sonuncu kötü, karısını över.

89. Эрге жаккан аял элге да жагат.

Erge cakkan ayal elge da cagat.

Kocası beğenen kadın halk tarafından da beğenilir.

90. Эрди жарыткан да аялы, арыткан да аялы.

Erdi carıtkan da ayalı, arıtkan da ayalı.

Kocayı hâlinden memnun eden de kadın, yoran da kadın.

91. Эрди эр кылуучу да аял, эрди жер кылуучу да аял.

Erdi er kılucu da ayal, erdi cer kılucu da ayal.

Erkeği er yapan da, yer yapan da kadındır.

92. Алган эри жарашса, кара катын ак болат.

“Algan eri caraşsa, kara katın ak bolat.

Evlenen yiğit yakışsa, siyah kadın ak olur.” (Güngör, 1998: 35).

93. Бай менен байбиче урушса кул менен күң куймакта.
“Bay menen baybiçe uruşsa, kul menen küñ kuymakta.
Bey ile birinci kadın kavgā ederse, kul ile köle için kaymaktır.”
(Güngör, 1998: 104).
94. Кадырман болсо зайыбың картайса да кызга тен.
“Kadıрман bolso zayıbıñ, kartaysa da kızğa teñ.
Saygılı olursa kadının, ihtiyarlarsa da kız gibi.” (Güngör, 1998: 211).
95. Бауды туур алат,
Баубичени сатып алат.
“Baydı tuup alat,
Baybiçeni satıp alat.
Koca doğurulur,
Kadın satın alınır.” (Çelik Şavk 2002: 61).
96. Катының жакшы болсо, малың байлануу.
Katınıñ cakşı bolso, malıñ baylanuu.
Karın iyiyse, malın bağıdır.
97. Балаң пайдалуу болсо,
Аштыгың айдалуу.
Катының жакшы болсо,
Малың байлануу.
“Balañ paydaluu bolso,
Aştıgıñ aydaluu.
Katınıñ cakşı bolso,
Malıñ baylanuu.
Çocuğun faydalı ise,
Ekinin ekilmiş.
Karın iyi ise,
Hayvanın besiye konmuş.” (Çelik Şavk, 2002: 54).

98. Бала калса мал (ел) табат,
Катын калса бай (ер) табат,
Чымын жаңын чыркырап,
Кайда барып жай табат.
“Bala kalsa mal (el) tabat,
Katın kalsa bay (er) tabat,
Çımın cañın çırkыrap,
Kayda barıp cay tabat.
Çocuk kalsa mal (ülke) bulur,
Kadın kalsa zengin (koca) bulur,
Sinek canını yaksa da
Nereye gitse yer bulur.” (Çelik Şavk, 2002: 52).

99. Мен да бир эркекке катын болуп жүргөнмүн,
Этегимдин жыргыгын эптеп-септеп бүргөмүн.
Men da bir erkeкке katın bolup cürgönmün,
Eteğimdin cыrtыгын epte-septe bürgömün.
Bende bir erkeğe kadın olmuştum,
Eteğimin yırtыгын öyle-böyle dikmiştim.

3.1.7. Kadının Çocuk Doğurması

Annelik kadının evlenip çocuk doğurması ile elde ettiği bir statüdür. Kırgız kültüründe kadının çocuk doğurması özellikle erkek çocuğu doğurması kadın için önemli bir statü kaynağıdır. “Günümüzde ülkemizin kimi kesimlerinde oğul doğurmayan kadınlar ‘uğursuz’ olarak isimlendirilerek aile içi ve toplumsal bir dışlama ile karşılaşmaktadırlar. Aile içerisinde bulunan bireylerce diğer gelinlere göre daha az ilgi gösterilmekte, dışlanmakta ve hatta üzerine erkek çocuk doğurması için ‘kuma’ getirildiği durumlarda olmaktadır. İçerisinde bulunduğu toplum açısından kadının Allah tarafından cezalandırıldığı düşünülmekte ve bu sebeple hoş gözle bakılmamaktadır.” (Koca ve Uğurlu, 2010: 2) Bu sınıflamada da Kırgız kültürüne ait benzer bir durumu ifade eden atasözlerine rastlanılmıştır. Bu atasözlerinde gelinin çocuk doğurana kadar elkızı sayıldığı görülmektedir.

1. Айлаш катын – муңдаш.

Aylaş katın – mundaş.

Aynı ayda gebe kalan kadınlar sırdaş.

2. Бээ туумайынча, байтал аты калбайт,

Катын төрөмөйүнчө, келин аты калбайт.

“Bêê tuumayınça, baytal atı kalbayt,

Katın törömöyünçö, kelin atı kalbayt.

Yılkı doğurmayınca, baytal adı kalmaz,

Kadın doğurmayınca, gelin adı kalmaz.” (Güngör, 1998: 110).

3. Бээ туугуча - байтал, катын төрөгүчө - келин.

Bee tuuguça – baytal, katın törögüçö – kelin.

Kısrak doğurana kadar doğurmamış kısrak, kadın doğurana kadar gelindir.

4. Күн кызарып чыкса - элинди жоо чапкандай күйүн,

Күн кызарып батса - катының уул тапкандай сүйүн.

Kün kızarıp çıksa – elindi coo çapkanday küyün,

Kün kızarıp batsa – katınıñ uul tapkanday süyün.

Güneş kızarak çıkarsa halkını düşman vurmuş gibi yan,

Güneş kızarak batarsa karın oğul doğurmuş gibi sevin.

3.1.8. Bir Olaya, Duruma ve Canlı Cansız Varlıklara Benzetme/Karşılaştırma

Kırgız atasözlerinin neredeyse tamamında canlı-cansız varlıklar ile bir durum veya olay karşısında benzetme ve karşılaştırma kullanılmıştır. Bu bölümde kadınla ilgili olan benzetme ve karşılaştırmalara yer verilmiştir. Bu benzetme ve karşılaştırma çoğunlukla bozkır kültürünün ve Kırgız erkeğinin ayrılmaz parçası olan atın çeşitli özellikleri ile yapılmıştır.

1. Айыл десе катын күлүк, үй десе уй күлүк.
Ayıl dесе katın külük, üy dесе uy külük.
Köy dесе kadın koşu atı, ev dесе inek koşu atı.
2. Аксак кой жетип семирет, жаман катын катып кемирет.
Aksak koy cetip semiret, caman katın katıp kemiret.
Aksak koyun yetişerek şişmanlar, kötü kadın sertleşerek kemirir.
3. Ала ат баккандын көөнү тынч, чаар катын алгандын көөнү тынч.
Ala at bakkandın köönü tınç, çaar katın algandın köönü tınç.
Benekli at besleyenin gönlü rahat, benekli kadın alanın gönlü rahat.
4. Алган эри жарашса, кара катын ак болот,
Баккан ээси жарашса, кара күчүк сак болот.
Algan eri caraşsa, kara katın ak bolot,
Bakkan eesi caraşsa, kara küçük sak bolot.
Aldığı kocası yakışsa, esmer kadın beyaz olur,
Beslediği sahibi yakışsa, siyah köpek yavrusu dikkatli olur.
5. Баккан ээси жарашса, күйпүл күчүк сак болот,
Алган эри жарашса, кара катын ак болот.
“Bakkan êêsi caraşsa, küypül küçük sak bolot,
Alğan êri caraşsa, kara katın ak bolot.
Sahibi bakmasını bilirse zayıf enik (yavuz) uyanık olur.
Evlendiği eri yakışsa, kara kadın ak olur.” (Güngör, 1998: 92).
6. Алтын баштуу катындан, бака баштуу эр артык.
Altın baştuu katından, baka baştuu er artık.
Altın kafalı kadından, kurbağa kafalı erkek iyidir.
7. Ат алсаң - ай кеңеш, катын алсаң - жыл кеңеш.
At alsañ – ay keñeş, katın alsañ – cıl keñeş.
At alırsan bir ay danış, kadın alırsan bir yıl danış.

8. Ат алсаң жакындан ал, катын алсаң ыраактан ал.

At alsañ cakından al, katın alsañ ıraaktan al.

At satın alırsan yakından al, kadın alırsan (evlenirsen) uzaktan al.

9. Ат алсаң минип ал, катын алсаң билип ал.

At alsañ minip al, katın alsañ bilip al.

At alırsan binerek al, kadın alırsan tanıyarak al.

10. Ат алсаң минип көр.

Чыны алсаң чегип көр,

Катын алсаң сынап көр.

At alsañ minip kör,

Çını alsañ çekip kör,

Katın alsañ sinap kör.

At alırsan binerek dene,

Kâse alırsan fiske atarak bak,

Kadın alırsan sinayarak dene.

11. Ат арыктыгынан бузулат, катын карыптыгынан бузулат.

At arıktıgınan buzulat, katın karıptıgınan buzulat.

At zayıflığından bozulur, kadın garipliğinden bozulur.

12. Ат менен катынга ишенич жок.

At menen katinga işeniç cok.

At ile kadına güvenilmez.

13. Аттууну жөө демитет, эрди (кемпай) катын кемитет.

Attuunu cöo demitet, erdi (kempay) katın kemitet.

Atlıyı yaya iter, kocayı (aptal) kadın utandırır.

14. Атың жаман болсо жайың кетет,

Катын жаман болсо айлагың кетет,

Балаң жаман болсо тапканың кетет.

Atıñ caman bolso cayıñ ketet,

Katın caman bolso aylagıñ ketet,

Balañ caman bolso tapkanıñ ketet.

Atın kötü olursa yerin gider,

Kadın kötü olursa çaren tükenir,

Çocuğın kötü olursa kazandığın gider.

15. Байтал күлүк баркта жок, катын чечен наркта жок.

Batyal külük barkta cok, katın çeçen narkta cok.

Kısrak yarış atı değeri yok, kadın söz ustası değeri yok.

16. Жылып консо жылкы сүйүнөт, жылбай отурса катын сүйүнөт,

Жылкы семирсе жылкычы сүйүнөт

Жылып, жылып булут кетет көк калат,

Жүрүп, жүрүп жалгыз кетет көп калат.

Cılıp konso cılkı süyünöt, cılbay otursa katın süyünöt,

Cılkı cemirse cılkıçı süyünöt,

Cılıp, cılıp bulut ketet kök kalat,

Cürüp, cürüp calgız ketet köp kalat.

Sürünüp inse yılkı sevinir, kımıldamadan otursa kadın sevinir,

Yılkı şişmanlarsa yılkıcı sevinir,

Sürünüp, sürünüp bulut gider gök kalır,

Yürüyerek yürüyerek yalnız gider kalabalık kalır.

17. Ит зериксе кербенди кууйт, катын зериксе бергенди кууйт.

İt zerikse kerbendi kuuyt, katın zerikse bergendi kuuyt.

Köpeğin canı sıkılırsa kervanı kovalar, kadının canı sıkılırsa vereni kovalar.

18. Ит убай, катын жубай.

İt ubay, katın cubay.

Köpek merhamettir, kadın eştir.

19. Ит этектен алат, катын жакадан алат.

İt etekten alat, katın cakadan alat.

Köpek eteğinden ısırır, kadın yakandan tutar.

20. Оймоксуз катын жок, бычаксыз кын жок.

Oymoksuz katın çok, bıçaksız kın çok.

Yüzüksüz kadın yok, bıçaksız kın yok.

21. Эр - баш, катын - моюн.

Er – baş, katın – мойун.

Erkek baş, kadın boyundur.

22. Аттын жоргосу кызык, тондун торкосу кызык, козунун сорпосу кызык, чайдын кызылы кызык, суусундун тунугу кызык, төрдүн төбөсү кызык, аялдын сулуусу кызык.

Atın corgosu kızık, tondun torkosu kızık, kozunun sorposu kızık, çaydın kızılı kızık, suusundun tunugu kızık, tördün töbösü kızık, ayaldın sulusu kızık.

Atın yorgası zevklidir, gocuğun ipeklisi zevkli, kuzunun çorbası zevkli, çayın kırmızısı zevkli, içeceğin şeffaflığı zevkli, başköşenin tepesi zevkli, kadının güzeli zevklidir.

23. Ат-мингендики, тон кийгендики, аял-тийгендики, эр-элдики.

“At-mingendiki, ton kiygendiki, ayal-tiygendiki, er eldiki.

At binenin kürk giyenin, kadın evlenenin, er halkın.” (Güngör, 1998: 64).

3.1.9. Toplumsal Sınıflandırma

Her toplumda olduğu gibi Kırgız toplumunda da zengin-fakir ve köylü gibi sınıflamalar yapılmaktadır. Bu aşamada fakir bir kadın ile zengin bir kadın çeşitli durumlarla karşılaştırılmıştır. Zengin bir kadının hep el üstünde tutulmasıyla fakir bir kadının çaresizliği ve önemsenmeyişi ifade edilmiştir.

1. Айылдаш катын мундаш.

Ayılдаш katın mundaş.

Bir köylü kadını tasa ve keder paylaşıdır.

2. Байдын катыны өлсө, төшөгү жаңырат,

Жардынын катыны өлсө, башы каңгырайт.

Baydın katını ölsö, töşögü cañırat,

Cardının katını ölsö, başı kañğırayt.

Zenginin karısı ölürse, döşeği yenilenir,

Fakirin karısı ölürse, başı şaşırır.

3. Бектин катыны гүл болот, кулдун катыны күң болот.

Bektin katını gül bolot, kuldun katını küñ bolot.

Beyin karısı gül olur, kölenin karısı cariye olur.

4. Жардынын кызы арзан деп, жайсыздан катын алба.

Cardının kızı arzan dep, caysızdan katın alba.

Fakirin kızı ucuz diye, yersizden kadın alma.

5. Кыргыз байыса катын алат, өзбек байыса там салат.

Kırgız bayısa katın alat, Özbek bayısa tam salat.

Kırgız zenginleşirse kadın alır, Özbek zenginleşirse ev kurar.

6. Сарт⁸ байыса там салат, кыргыз байыса катын алат.

Sart bayısa tam salat, kırgız bayısa katın alat.

Sart (Özbek) zenginleşirse ev kurar, Kırgız zenginleşirse kadın alır.

3.1.10. Toplumsal Eleştiri

Atasözlerinin temelinde hep bir eleştiri anlayışı vardır. Bu kimi zaman olumlu kimi zaman olumsuz olmuştur. Bu bölümdeki Kırgız atasözlerinde erkeğin kadına davranış şekli eleştirilmiştir.

1. Акылдуу атын мактайт, акылсыз катынын мактайт.

Akılduu atın maktayt, akılsız katının maktayt.

Akıllı atını över, akılsız karısını över.

2. Өтө жаман-өзүн мактайт, башка жаман-баласын мактайт,

Айаккы жаман-айалын мактайт.

“Ötö caman-özün maktayt, başka caman-balasın maktayt,

Ayakkı caman-ayalın maktayt.

Kötü adam kendini över, önceki kötü adam çocuğunu över,

Son gelen kötü adam kadını över.” (Güngör, 1998: 283).

3. Балам, катыныңды башкара албайсың, элди кантип башкарасың.

Balam, katınıñdı başkara albaysıñ, eldi kantip başkarasıñ.

Oğlum, karını yönetemiyorsun, halkı nasıl yönetirsin?

⁸Kırgızlar farklı bölgelerde konuşulan Kırgızcaya dayalı olarak kuzeylilik veya güneylilik alt kimlikleri inşa etmektedirler. Güneylilik, Celalabad ve Oş bölgesinde yaşayan Kırgızları ifade etmektedir. Bu Kırgızlar ten rengi koyu olan Özbekler için korkaklık ve aşağılama ifadesi olarak kullanılan, sart tanımlamasına benzer biçimde “sartlaşmış Kırgızlar” olarak ifade edilmektedir. Kuzeyli Kırgızlar, Kırgızistan’ın yönetimini saf Kırgız olarak tanımladıkları kuzeylilere uygun görmektedirler. Güneyde ise durum daha ilginçtir. Özbek Türkleri bölgedeki Tacik ve diğer Farsi unsurlara sart demektedirler. (Beşirli, 2011: 318)

4. Жайында иштебей жаткан катын,
Кышында колун отко кактаган (же каткан).
Cayında iştebey catkan katın,
Kışında kolun otko kaktagan (ce katgan).
Yazın çalışmadan yatan kadın,
Kışın elini ateşe ısıtan (veya saklayan).
5. Катынга бийлик тийсе, теңирин тааныбайт.
Katinga biylik tiyse, teñirin taanıbayt.
Kadına yetki verilirse, tanrısını tanımaz.
6. Катынды күтүп албаган күң кылат.
Katındı kütüp albagan küñ kılát.
Kadına sahip çıkamayan cariye eder.
7. Өзүн мактаган биринчи акмак, катынын мактаган экинчи акмак.
Özün maktagan birinçi akmak, katının maktagan ekinçi akmak.
Kendisini öven birinci ahmak, karısını öven ikinci ahmak.
8. Ашканада аял көп болсо аш бышпайт.
Aşkanada ayal kör bolso aş bışpayt.
Yemekhanede kadın çoksa yemek pişmez.
9. Аялыңды атым дебе камчы салып, балаңды өзүм дебе эрке багып.
Ayalıñdı atım debe kamçı salıp, balandı özüm debe erke bağıp.
Karını atım deme kamçılayarak, çocuğunu kendim deme şımarık yetiştirerek.
10. Көп аялдуунун кокую көп.
Kör ayalduunun kokuyu kör.
Çok karılıının eyvahı çoktur.

11. Жетим бала кекчил, жесир катын элчил (же эмчил), өгөй өөнчүл.

Cetim bala kekçil, cesir katın elçil (ce emçil), ögöy öönçül.

Yetim çocuk inatçı, dul kadın halkçı (veya tabipçi), üvey alingandır.

3.1.11. Genel Bakış

Bu bölümde Kırgız kadınının doğal yaşamını ve karakterini yansıtan bazı hususlar verilmiştir. Kırgız kültürüyle harmanlanmış bir ifade ile Kırgız kadınına genel bir bakış verilmek istenmiştir. Kadınların bir anda değişen hareketleri, aynı yaştaki kadınların birbirlerine bağlılığı, kadının sürekli ev içinde yaşadığından köle gibi olduğu ve kadının sözüne güven olmadığı (Katın kalp aytpayt, kañırış ugat. / Kadın yalan söylemez, sağır duyar.) gibi genel düşünceler verilmiştir.

1. Азага барган катын өз ыйын ыйлайт.

Azaga bargan katın öz ıyın ıylayt.

Yasta olan kadın öz ağlamasını ağlar.

2. Алты катын азага барса (же келсе), ар кимиси өз муңун айтат.

Altı katın azaga barsa (ce kelse), ar kimisi öz muñun aytat.

Altı kadın yasa giderse (veya gelirse), her biri öz tasasını anlatır.

3. Алты катын арызга барса, ар кимиси өз дардын айтат.

Altı katın arızga barsa, ar kimisi öz dardın aytat.

Altı kadın şikâyete giderse, her biri öz derdini anlatır.

4. Бараңга түшкөн капа катын, өзүнө ылайык алы бар.

Baraңga түşkön kapa katın, özünö ılayık alı bar.

Pistonlu tüfeğe düşen küs (dertli, kederli) kadın, kendine layık gücü var.

5. Биз да катын болорбуз, капка таруу саларбыз.

Biz da katın bolorbuz, kapka taruu salarbiz.

Biz de kadın oluruz belki, torbaya darı doldururuz belki.

6. Болоор элдин баласы бирден бири баатыр,

Bolbos eldin balası биринен бири катын.

Boloor eldin balası birden biri batır,

Bolbos eldin balası birinen biri katın.

Olacak halkın çocuğunun her biri kahraman,

Olmaz halkın çocuğunun birinden biri kadın.

7. Буламыкты да жасаган катын жасайт.

“Bulamıktı da casagan katın casayt.

Bulamacı bile yaran kadın yapar.” (Çelik Şavk, 2002: 78).

8. Жоо аяган - жаралуу, катыны - каралуу.

Coo ayagan – caraluu, katını – karaluu.

Düşmana acıyan yaralı, karısı hüznü.

9. Жылдаш катын - сырдаш.

Cıldaş katın – sırdaş.

Yaşıt kadın sırdaştır.

10. Каба элинин карды тойсо, катын издейт.

Kaba elinin kardı toyso, katın izdeyt.

Kâbe halkının karnı doysa, kadın arar.

11. Кайгылуу катын каралуу.

Kaygıluu katın karaluu.

Kaygılı kadın hüznü.

12. Канды кудай ураарда, катыны менен кагышат, калкы менен чалышат, как башынан бак кетет, астынан алтын так кетет, ала аскардай бел кетет, андан кийин эл кетет.

Kandı kудay uraarda, katını menen kağışat, kalkı menen çalışat, kak başınan bak ketet, astınan altın tak ketet ala askarday bel ketet, andan kiyin el ketet.

Hanın Allah belasını vereceği zaman, karısı ile çarpışır, halkı ile vuruşur, kurumuş kafasından baht gider, altından altın taht gider, karlı dağ gibi bel gider, ondan sonra halk gider.

13. Канды кудай урарда катыны менен кабышат, эли менен чабышат.

Kandı kудay urarda katını menen kabışat, eli menen çabışat.

Hanın Allah belasını vereceği zaman karısı ile karışır, halkı ile vuruşur.

14. Каптагыны катын билет.

Kartagını katın bilet.

Torbadakini kadın bilir.

15. Катын бузулганда каада урайт.

Katın buzulganда kaada urayt.

Kadın kötüleştiğinde âdeti bozulur.

16. Катын үчүн жаман болсо да, бир эркектин кучагында жатыш жыргал.

Katın üçün caman bolso da, bir erkektin kuçagında catis cırgal.

Kadın için kötü olsa da, bir erkeğin kucağında yatmak mutluluktur.

17. Катын өлсө - камчы сап, кайра төшөк жаңырат.

Katın ölsö – kamçı sap, kayra töşök cañırat.

Kadın ölürse kamçı sapı, döşek yeniden yapılır.

18. Катын өлсө, камчы сап сынган менен тең.

Katın ölsö, kamçı sap singan menen teñ.

Kadın ölürse, kırbacın sapının kırılmasıyla aynı.

19. Катын калп айтпайт, каңырыш угат.

Katın kalp aytpayt, kañırış ugat.

Kadın yalan söylemez, sağıр duyar.

20. Катын каяша кылбайт, каяша кылса да болушууга жараша кылбайт.

Katın kayaşa kılбайt, kayaşa kılsa da boluşuuga caraşa kılбайt.

Kadın karşılık vermez, karşılık verse de taraftar olmaya göre vermez.

21. Катын кеп менен, уста rakeп⁹ менен.

Katın kep menen, usta rakep menen.

Kadın söz ile usta rakep ile.

22. Катын кыркка чыкса карыды да.

Katın kırkka çıksa karıdı da.

Kadın kırk yaşına girerse yaşlandı ya.

23. Катын менен айтышкан кызда не сын.

Katın menen aytışkan kızda ne sın.

Kadın ile tartışan kızda ne eleştiri var.

24. Катын менен урушсаң, эрлик эмес, майып иш.

Katın menen uruşsañ erlik emes, mayıp iş.

Kadınla kavga edersen, yiğitlik değil, kusur işidir.

25. Катын мухабатты кырк жылга чейин көөнүндө сактайт.

Katın muhabattı kırk cılga çeyin köönündö saktayt.

Kadın muhabbeti kırk yıla kadar gönlünde saklar.

26. Катын намыс үчүн кара кийет.

Katın namıs üçün kara kiyet.

Kadın namus için siyah giyinir.

27. Катын төрт дубалдын кулу.

Katın dört dubaldın kulu.

Kadın dört duvarın kölesi.

28. Катын ээн баштанганда доор-кыямат келет.

Katın een baştanganda door-kıyamat kelet.

Kadın burnunun dikine gittiğinde kıyamet devri gelir.

⁹ Kırızlar “usta” kelimesini sadece inşaat işiyle ilgilenen tecrübeli insanlara söylemektedirler. Buradaki “rakep” kelimesi ise ustanın kullandığı bir aleti ifade etmektedir.

29. Катынга зарга кара катын айдай көрүнөт.

Katinga zarga kara katın ayday körünöt.

Kadına ihtiyacı olana esmer kadın ay gibi görünür.

30. Катынга ишенбе, камышка жөлөнбө.

Katinga işenbe, kamışka cölönbö.

Kadına inanma, kamışa yaslanma.

31. Катынга кеңеш салса, төркүнүнө кетели дейт.

Katinga keñeş salsa, törkününö keteli deyt.

Kadına danışsa, öz akrabalarına gidelim der.

32. Катындуу жерде челек бар.

Katinduu cerde çelek bar.

Kadınli yerde kova var.

33. Катындын башы, уйдун оор ташы.

Katındın başı, üydün oor taşы.

Kadının başı, evin ağır taşы.

34. Катындын жаны кырк бир.

Katındın canı kırk bir.

Kadının canı kırk bir tanedir.

35. Катындын ою шайтанга сабак.

Katındın oyu şaytanga sabak.

Kadının fikri şeytana ders.

36. Катындын учугу менен ийгине тийбе.

Katındın uçugu menen iygine tiybe.

Kadının ip ya da ipliğinin ucu ile ip eğirmeğine dokunma.

37. Катындын чачы узун, акылы кыска, катынсыз эр - кызы жок жер.

Katındın çaçı uzun, akılı kyska, katınsız er – kızı cok cer.

Kadının saçı uzun akılı kysa, kadınsız er kızı olmayan yer.

Türkiye Türkçesi: “Kadın kısmının saçı uzun olur akılı kysa.”
(Çobanoğlu, 2004: 319).

AÇ. Küçük, bu duruma şu şekilde bir açıklama getirmiştir:

“Erkekler tarafından saçı uzun akılı kysa olarak nitelenen kadın erkeğe göre daha az akıllı görünmekle beraber daha kurnazdır. Bu yüzden kadından korkmayan yanılır.” (2003: 220). Bu noktada denilebilir ki erkeğin düşünce yapısında şekillenen genel bir kadın zihniyeti vardır.

38. Качкан жоого катын бий.

Kaçkan coogo katın biy.

Kaçan düşmana kadın hâkim.

39. Качкан жоону катын алат.

Kaçkan coonu katın alat.

Kaçan düşmanı kadın alır.

40. Кашкулак семиз - карта жок, катын чечен - акыл жок.

Kaşkulak cemiz – karta cok, katın çeçen – akıl cok.

Porsuk şişman karta yok, kadın söz ustası akıl yok.

41. Күйгөн катын - кошокчул (же күйгөн катын - кошокчу).

Küygön katın – koşokçul (ce küygön katın – koşokçu).

Yanan kadın çok ağıt yakan (veya yanan kadın ağıt yakan).

42. Күйгөн катын кошокчул болот.

Küygön katın koşokçul bolot.

Keder hissedenden kadın ağıtçı olur.

43. Отко келген катындын отуз ооз кеби бар.

Otko kelgen katındın otuz ooz kebi bar.

Ot'a gelen kadının otuz ağız sözü var.

44. Отундуунун отун арт, отуну жогун катын арт.

Otunduunun otun art, otunu coguñ katın art.

Odunu olanın odununu yükle, odunun yoksa (odunu olmayana) kadın yükle.

45. Оюн деген эрмек, катын деген жермек.

Oyun degen ermek, katın degen cermek.

Oyun denen eğlence, kadın denen dünyadır.

46. Соодагердин жаны пул, катыны тул (төл).

Soodagerdin canı pul, katını tul (töl).

Tüccarın canı para, kadını dul (döl).

47. Сыпайы менен дос болбо, катынга сырыңды айтпа.

Sıpayı menen dos bolbo, katinga sırındı aytpa.

Kibar (asil) ile dost olma, kadına sırrını anlatma.

48. Аял - үйдүн куту.

Ayal – üydün kutu.

Kadın evin kutusudur.

49. Аял - үйдүн туткасы.

Ayal – üydün tutkası.

Kadın evin desteğidir.

50. Аял - үйдүн чырагы.

Ayal – üydün çiragi.

Kadın evin çırağıdır.

51. Аял болбосо ашкана жетимсирейт.

Ayal bolboso aşkana cetimsireyt.

Kadın olmasa mutfak yetim kalır.

52. Аял турмушу - заман күзгүсү.

Ayal turmuşu – zaman küzgüsü.

Kadının yaşamı zamanın aynasıdır.

53. Аялды башынан, баланы жашынан.

Ayaldı başınan, balanı caşınan.

Kadını ilk baştan, çocuğu küçüklüğünden.

54. Аялдын азабы көп, түйшүгү түмөн.

Ayaldın azabı kör, tüşüğü tümön.

Kadının azabı çok, derdi hesapsızdır.

55. Аялдын акылын жесиринде көр, баланын акылын жетиминде көр.

Ayaldın akılın cesirinde kör, balanın akılın cetiminde kör.

Kadının aklını dul iken gör, çocuğun aklını yetim iken gör.

56. Аялсыз өмүр өчкөн өмүр.

Ayalsız ömür öçkөн ömür.

Kadınsız hayat sönen hayattır.

57. Башкадан аял кетсе ордуна балаа келер.

Başkadan ayal ketse orduna balaa kelep.

Başkasından kadın giderse yerine bela gelir.

58. Бирөөнүн аялына бирөө жетпес.

Biröönün ayalına biröö cetpes.

Birisinin karısına birisinininki benzeyemez.

59. Каракчы үйүнө кирсе, аял да курал көтөрөт.

Karakçı üyünö kirse, ayal da kural kötöröt.

Soyguncu evine girerse, kadın da silah tutar.

60. Оймоксуз аял болбойт.

Oymoksuz ayal bolboyt.

Yüzüksüz kadın olmaz.

61. Турмуштун туткасы - аял.

Turmuştun tutkası – ayal.

Yaşamın desteği kadındır.

62. Уул таппас аял болбос, анын тураарын айт,

Mal tappas cigit bolbos, anın turaarın ayt.

Uul tappas ayal bolbos, anın turaarın ayt,

Mal tappas cigit bolbos, anın kuraarın ayt.

Oğul doğurmaz kadın olmaz, onun kalacağını söyle,

Mal bulmaz yiğit olmaz, onun kuracağını söyle.

63. Үй кылган да аял, күл кылган да аял.

Üy kılğan da ayal, kül kılğan da ayal.

Ev kuran da kadın, kül kılan da kadındır.

64. Үйдүн көркү - аялда.

Üydün körkü – ayalda.

Evin görkemliği kadında.

65. Үйдө олтурган аялдын ашы менен иши бар, кушу менен неси бар.

Üydö olturgan ayaldın aşы менен işi bar, kuşu менен nesi bar.

Evde oturan kadının yemeği ile işi var, kuşu ile neyi var.

66. Эркектин баркы аялда.

Erkektin barkı ayalda.

Erkeğin değeri kadında.

67. Эрте турган аялдын, бир жумушу артык.

Erte turgan ayaldın, bir cumuşu artık.

Erken kalkan kadının bir işi fazladır.

68. Катындын (келиндин) тарбиясы башынан.

Katındın (kelindin) tarbiyası başınan.

Kadının (gelinin) terbiyesi başındandır.

69. Калаалуу коргон бузулса, калаа болбайт ал кайтып.

Karıgan soñ jasharbayt, kempir menen çal kaytıp.

“Kalaaluu korğon buzulsa, kalaa bolbayt al kaytıp.

Karığan soñ çaşarbayt, kempir menen çal kaytıp.

Kalenin duvarı yıkılsa, tekrar yapılp kale olmaz.

İhtiyar kadınla aksakal, ihtiyarladıktan sonra genç olmaz.” (Güngör, 1998: 211).

70. Карыга-урмат, балага-кызмат

“Karıga-urmat, balaga-kızmat.

Kadına hürmet, çocuğa hizmet.” (Güngör, 1998: 219).

71. Отко келген катындын отуз ооз сөзү бар.

“Otko kelgen katındın, otuz ooz sözü bar.

Ateşe gelen kadının, otuz ağız sözü var.” (Güngör, 1998: 274).

72. Күлбөлүү сөз-никелүү катын.

“Külbölüü söz-nikelüü katın.

Şahidli söz; nikahlı kadın.” (Güngör, 1998: 255).

73. Балалуу катын бааналуу катын.

Balaluu katın baanaluu katın.

Çocuklu kadın bahaneli kadındır.

3.2. Sosyal Hayatta Üstlendiği Görevler Doğrultusunda Kırgız Kadını

Kırgız kadınının da her toplumda olduğu gibi sosyal statüleri vardır. Bunlar kimi zaman doğuştan kimi zaman ise sonradan kendi isteği doğrultusunda kazandığı statülerdir. Kadının dünyaya geldikten sonraki ilk görevi ailede kız çocuğu olmasıdır. Daha sonra abla, gelin, eş, elti, yenge, görümce, baldız ve kaynana statüleriyle toplumda varlığını sürdürür.

3.2.1. Kız Çocuğu

3.2.1.1. Kız Çocuğunun Karakteristik Açıdan Özellikleri

Bu sınıflamada kadının sosyal statülerinin başlangıç noktası yani dünyadaki ilk doğal statüsü olan kız çocuğu statüsünün Kırgız atasözlerinde karakteristik açıdan ne şekilde var olduğu verilmek istenmiştir. Diğer genel anlamdaki Kırgız kadını tanımında olduğu gibi bu statüde de olumsuz yönler ağır basmaktadır. İyi bir kız çocuğundan beklenti ailesine sadık, annesinin sözünü dinleyen ve becerikli biri olmasıdır. Ancak bir kız çocuğu bu özelliklere sahip değilse nazlı, şımarık ve özellikle beceriksizse kötü kabul edilmiştir.

3.2.1.1.1. Kız Çocuğunun Karakteristik Açıdan Olumlu Özellikleri

Olumlu ifadeler şu şekildedir: Akıllı, güzel, iyi, becerikli, temiz. Kız ile ilgili olumlu ifadelerde iyi ve becerikli olma özelliklerine sıkça rastlanılmıştır. Bununla birlikte erkek ile karşılaştırıldığı atasözleri örneklerinde kız çocuğunun ne olursa olsun kıymetli olduğu da ifade edilmiştir.

1. Адепсиз туулган уулуңдан, акылдуу туулган кыз жакшы.

Adepsiz tuulgan uuluñdan, akılduu tuulgan kız cakşı.

Ahlaksız doğan oğluna göre, akıllı doğan kız daha iyi.

2. Бак коноор адамдын уулу эптүү, кызы көрктүү болот.
Bak konoor adamdın uulu eptuu, kızı körktüü bolot.
Baht konacak insanın oğlu becerikli, kızı güzel olur.
3. Жакшы кыз - жакадагы кундуз,
Жакшы жигит (уул) - көктөгү (асмандагы) жылдыз.
Cakşı kızı – cakadagı kunduz,
Cakşı cigit (uul) – köktöğü (asmandagı) cıldız.
İyi kız yakadaki yıldız,
İyi yiğit (oğul) gökteki yıldızdır.
4. Жакшы кыз таарынчаак кыз.
Cakşı kızı taarınçaak kız.
İyi kız çabuk darılan kızdır.
5. Жакшы кыз эрден чыкпайт, эрден чыкса да элден чыкпайт.
Cakşı kızı erden çıkpayt, erden çıksa da elden çıkpayt.
İyi kız kocadan ayrılmaz, kocadan ayrılса da halktan ayrılmaz.
6. Жетесиз жети уулуң боолгончо, эстүү бир кызың болсун.
Cetesiz ceti uuluñ boolgonço, estüü bir kızın bolsun.
Soysuz yedi oğlun olacağına, akıllı bir kızın olsun.
7. Кайрылыш да болсо жол жакшы, качак да болсо кыз жакшы.
Kayrılış da bolso col cakşı, kaçak da bolso kız cakşı.
Dönüş de olsa yol iyidir, kaçak da olsa kız iyidir.
8. Кеп жакшысын кулак билет, кыз жакшысын ынак билет.
Kep cakşısın kulak билет, kız cakşısın ınak билет.
Sözün iyisini kulak bilir, kızın iyisini yakın dost bilir.

9. Кыз жакшысы - жакадагы кундуз.

Kız cakşısı – cakadagı kunduz.

Kızın iyisi yakadaki yıldızdır.

10. Кыз жакшысы чалкакка тийген айдай, чыныга куйган майдай.

Kız cakşısı çalkakka tiygen ayday, çınıga kuygan mayday.

Kızın iyisi dağ yamacına görünen ay gibidir, piyale kuyulan yağ gibidir.

11. Жакшы кыз кылыгы менен, жакшы ийне учугу менен.

Cakşı kız kılıgı menen, cakşı iyne uçugu menen.

İyi kız nazıyla, iyi iğne ucuyla.

12. Септүү кыз болгуча, эптүү кыз бол.

Septüü kız bolguça, eptüü kız bol.

Çeyizli kız olacağına, becerikli kız ol.

13. Эки жарты бир бүтүн - эптүү кыздын калыңы,

Сексен жылкы, сегиз төө - септүү кыздын калыңы.

Eki cartı bir bütün – eptüü kızdın kalıñı

Seksen cılkı, segiz töö – septüü kızdın kalıñı.

İki yarım bir bütün becerikli kızın başlık parası,

Seksen at, sekiz deve çeyizli kızın başlık parası.

14. Сулуу кыз, кыраан бүркүт, алгыр тайган таалайлууга туш келет.

Suluu kız, kıraan bürküt, algır taygan taalayluuga tuş kelet.

Güzel kız, iyi kapa karakuş, iyi avcı köpek mesuda rastlar.

15. Сулуу кыздын - саамайы көрк, эр жигиттин - таалайы көрк,
саябан бактын - маанайы көрк.

Suluu kızdın – saamayı körk, er cigittin – taalayı körk, sayaban baktın – maanayı körk.

Güzel kızın şakağı güzellik, er yiğidin talihi güzellik, korumalı bahçenin morali güzellik.

16. Таз кыздын көңүлү болбосо да, таза кыздын көңүлү калбасын.

Taz kızdın köñülü bolboso da, taza kızdın köñülü kalbasın.

Kel kızın gönlü olmasa da, temiz kızın gönlü kalmasın.

17. Кыз кезинде бары жакшы, жаман катын кайдан чыгат?

Kız kezinde barı cakşı, caman katın kaydan çıgat?

Kızken hepsi iyidir, kötü kadın nereden çıkar?

18. Кыздын баары эле жакшы, жаман катын кайдан чыгат.

Kızdın baarı ele cakşı, caman katın kaydan çıgat.

Kızların hepsi iyidir, kötü kadın nereden çıkar?

19. Ырыстуунун аты күлүк, кызы сулуу чыгат.

İristuunun atı külük, kızı suluu çıgat.

Talihlinin atı koşu atıdır, kızı güzeldir.

20. Кыйшык болсо да жол жакшы, калы болсо да кыз жакшы.

Kıyşık bolso da col cakşı, kalı bolso da kız cakşı.

Eğri olsa da yol iyidir, beni olsa da kız iyidir.

21. Жакшы кыз эрден чыкпайт. эрден чыкса да элден чыкпайт

“Cakşı kız êrden çıkpayt. erden çıksa da êlden çıkpayt.

İyi kız erden çıkmaz, erden çıkarsa da halktan çıkmaz.” (Güngör, 1998: 128).

3.2.1.1.2. Kız Çocuğunun Karakteristik Açıdan Olumsuz Özellikleri

Olumsuz ifadeler şu şekildedir: Ahmak, talihsiz, nazlı, kötü, düşman, şişman, şımarık, çekişmeli, beceriksiz, kibirli, kavgacı, huysuz. İncelen kadın konulu Kırgız atasözlerinde olumsuz ifadelere sıkça yer verilmiştir. Bu bölümde de kız çocuğu için genellikle “caman kız” yani kötü kız tanımı verilmiştir. Bu tanım verilirken çeşitli benzetmelerden ve erkek çocuğu ile ilgili karşılaştırmalardan faydalanılmıştır.

1. Аңкоо бала атасына асылат, аңкоо кыз энесин коркутат.
Añkoo bala atasına asılat, aňkoo kız enesin korkutat.
Ahmak çocuk babasına sıkıntı verir, ahmak kız annesini korkutur.
2. Бейтаалай (таалайсыз) кыз тезек тергени чыкса уйлар сууга тезектептир.
Beytaalay (taalaysız) kız tezek tergeni çıksa uylar suuga tezekteptir.
Talihsiz kız tezek toplamaya çıksa, inekler suya tezek bırakırlar.
3. Бербес кыздын назы көп.
Berbes kızdın nazı köp.
Vermez kızın nazı çoktur.
4. Бир көгүчкөндө кырк кыздын кылыгы бар.
Bir kögüčkönde kırk kızdın kılığı bar.
Bir tane güvercinde kırk tane kızın nazı var.
5. Жаман үйдүн ити кабанаак, жаман кыз болор тубанак.
Caman üydün iti kabanaak, caman kız bolor tubanak.
Kötü evin köpeği çok havlar, kötü kız olur doğurgan.
6. Жаман киши өз үйүндө коноксуйт, жаман кыз өз үйүндө манапсыйт.
Caman kişi öz üyündö konoksuyt, caman kız öz üyündö manapsıyt.
Kötü insan öz evinde misafir olur, kötü kız öz evinde burnu havada olur.
7. Жаман кызга энеси элчи.
Caman kızga enesi elçi
Kötü kıza annesi elçidir.
8. Жаман кыздын белгиси - жазгы келген коноктой,
Үй-бүлөсүн жүдөтөт мизи мокок ороктой.
Caman kızdın belgisi – cazgı kelgen konoktoy,

Üy-bülösün cüdötöt mizi mokok oroktoy.

Kötü kızın işareti ilkbaharda gelen misafir gibi,

Ailesini yorar keskin olmayan orak gibi.

9. Жаман кыздын сөздөрү, көк желкеге ургандай.

Caman kızdın sözdörü, kök celkege urganday.

Kötü kızın lafları, ensene vurmuş gibi.

10. Карыганда катын жөө, баркыңды билбейт балаң жоо, кылыгың жакпайт кызың жоо, кебиң жакпайт келин жоо, туурадан чыккан тууган жоо, ошолордун ичинде кантип болот дениң соо.

Karıganda katın cöö, barkıñdı bilbeyt balañ coo, kılıgıñ cakpayt kızıñ coo, kebiñ cakpayt kelin coo, tuuradan çıkkан tuugan coo, oşolordun içinde kantip bolot deniñ soo.

Yaşlandığında karı düşman, değerini bilmez oğlun düşman, davranışın beğenmez kızın düşman, sözünü beğenmez gelin düşman, dürüstlükten çıkan akraban düşman, onların arasında sağlığını nasıl yerinde olsun?

11. Жаман кыз тырмаак болот.

Caman kız tırmaak bolot.

Kötü kız tırmalayan olur.

12. Кыз кылыксыз болбойт.

Kız kılıksız bolboyt.

Kız nazsız olmaz.

13. Кыздын жаманы иттен чыгарат.

Kızdın camanı itten çıkarat.

Kızın kötüsü köpekten çıkarır.

14. Узун бойлуу жигитке, чарчы бойлуу кыз керек.

Uzun boylu cigitke, çarçı boylu kız kerek.

Uzun boylu yiğide, şişman ve kısa boylu kız lazım.

15. Уул-кызың эрке болсо, дооматты башкага койбо.

Uul-kızıñ erke bolso, doomattı başkaga koybo.

Oğlun kızın şımarıksa, iftiray başkasına atma.

16. Чырдуу кыздын чыргоо жомогу ырбайт.

Çırduu kızdın çırgoo comogu ırbayt.

Çekişmeli kızın hassas (kırılğan) masalları büyür.

17. Энеси жок кыз - эпсиз, атасы жок уул - жетесиз.

Enesi cok kız – epsiz, atası cok uul – cetesiz.

Annesi olmayan kız beceriksiz, babasız oğul evsiz barksız.

18. Атасы өлгөн уул көбөт, энеси өлгөн кыз көбөт.

Atası ölgön uul köböt, enesi ölgön kız köböt.

Babası ölen oğul kibirlenir, annesi ölen kız kibirlenir.

19. Ырдуу-күйө чырдуу-кыз.

“İrduu-küyö, çırduu-kız.

Şarkıcı damat, kavgalı kız.” (Güngör, 1998: 200).

20. Куйлуу кыз үй тутпайт.

Kuyluu kız üy tutpayt.

Huysuz kız evi yürütemez.

21. Жакшы кушка жаман куш бабы менен теңелет,

Жакшы кызга жаман кыз багы менен теңелет.

Çakşı kuşka caman kuş babı menen teñelet,

Çakşı kızga caman kız bağı menen teñelet.

Kötü doğan talim sayesinde iyi kuşla denkleşir,

Kötü kız bahtıyla iyi kızla denkleşir.

3.2.1.1.3. İyi-Kötü Karşılaştırılması

Bu bölümde zıt kavramlardan yararlanılarak kız çocuğunun karakteristik yapısı için daha net bir tanıma ulaşılmak istenmiştir. İyi ve kötü olmanın neticesinde neler olacağı belirtilmiştir.

1. Жакшы кыз тартынчаак келет, жаман кыз бакырчаак келет.
 Cakşı kız tartınçaak kelet, caman kız bakırçaak kelet.
 İyi kız çekingen olur, kötü kız bağırıp çağırır olur.
2. Жакшы кыздын башына, бермет менен шуру ойнойт,
 Жаман кыздын башына, какач менен кир ойнойт.
 “Cakşı kızdın başına, bermet menen şuru oynoyt,
 Caman kızdın başına, kakaç menen kir oynoyt.
 İyi kızın başında, inci ile boncuk oynaşır,
 Kötü kızın başında kepek ile kir oynaşır.” (Güngör, 1998: 128).
3. Жаман кыз тамак үчүн ыйлайт, жакшы кыз энесин сыйлайт.
 Caman kız tamak üçün ıylayt, cakşı kız enesin sıylayt.
 Kötü kız yemek için ağlar, iyi kız annesine saygı duyar.

3.2.1.2. Kızın Ailedeki Yeri

Kız çocuğu ailede bereket ve bolluk göstergesidir. Kırgız aile yapısında da kız önemli bir yere sahiptir. Kız çocuğu hem misafir olarak görülmüş hem de ailenin dayanağı olarak kıymeti dile getirilmiştir. Kızlı evin nazlı, temiz olduğu ve kız çocuğuna sahip ailenin rahat olacağı ifade edilmiştir. Kız çocuğu ne kadar evlenip gitse de erkek çocuğa göre daha merhametli ve vefalı görülmüştür.

1. КЫЗ - конок.
 Kız – konok.
 Kız misafirdir.
2. КЫЗ конок, бүгүн өз үйүндө, эртең башка бирөөнүн үйүндө.
 Kız konok, bugün öz üyündö, ertēn başka biröönün üyündö.
 Kız misafirdir, bugün öz evinde, yarın başka birisinin evinde.
3. КЫЗ турган үйдө кыл жатпайт.
 Kız turgan üydö kıl catpayt.
 Kız yaşayan evde kıl olmaz.

4. Кызы бар үйдө кыл жатпайт.

Kızı bar üydö kıl catpayt.

Kızı olan evde kıl yatmaz.

5. Кыздуу үй кан көпүрөсү.

Kızduu üy kan köpürösü.

Kızlı ev kan köprüsü.

6. Кыздуу үй кылыктуу.

Kızduu üy kılıktuu.

Kızlı ev nazlıdır.

АÇ. Yukarıdaki Kırgız atasözündeki anlam, Türkiye Türkçesindeki “Kız evi naz evidir” ifadesiyle benzerlik taşımaktadır. Kız istemeye gidildiğinde kız babası karşı tarafa bazı konularda zorluk çıkarır. Kızını hemen vermeye niyetli olmadığını ve onun için kıymetli olduğunu dünürlere göstermek ister. Bu sebeple kız evi hep nazlı görülmüştür.

7. Кызы бардын назы бар.

Kızı bardın nazi bar.

Kızı olanın nazi var.

8. Кыздуу үйгө кырк ат байланаар.

Kızduu üygö kırk at baylanaar.

Kızlı eve kırk tane at bağlanır.

9. Кызы бар үй - кыялдуу үй.

Kızı bar üy – kıyalduu üy.

Kızı olan ev hayali evdir.

10. Кызы бардын ыракаты бар.

Kızı bardın ırakatı bar.

Kızı olanın rahatı var.

11. КЫЗЫ болбой сеп болбойт, чийки өрүктү жеп болбойт.

Kızı bolboy sep bolboyt, çiyki örüktü cep bolboyt.

Kız olmazsa çeyiz olmaz, pişmemiş olgunlaşmamış kayısı yenmez.

12. КЫЗЫҢ жаман болсо, жети атаңа жетээр,

“Аттигиниң ай” деп өмүрүң өтөөр.

Kızıñ caman bolso, ceti ataña ceteep,

“Attiginiñ ay” dep ömürüñ ötöör.

Kızın kötü olursa, yedi nesil babana ulaşır,

“Ne yazık ki ah” diyerek ömrün geçer.

13. КЫЗЫМ, колумдан учурган кушум.

Kızım, kolumdan uçurğan kuşum.

Kızım elimden uçan kuşum.

14. КЫЗЫМДЫН айыбы көзүмө көрүнбөс.

Kızımdın ayıbı közüme körünbös.

Kızımın ayıbı gözüme görünmez.

15. Тузду мээнет чырмаса, даамы чыгып шор болот, кызды мээнет

чырмаса, атасынын төрүндө көп олтуруп кор болот.

Tuzdu meenet çirmasa, damı çıgıp şor bolot, kızdı meenet çirmasa, atasının töründö köp oturup kor bolot.

Tuzu azap sararsa, tadı çıkarak acı olur, kız azap sararsa, babasının başköşesinde çok oturarak hor olur.

16. Үч кыз ата-энеге күч кыз.

Üç kız ata-enege küç kız.

Üç kız anne babaya güç kızdır.

17. Күмүш үйлүү кыз чөп алачыктагы атасынан үмүт кылат.

Kümüş üylüü kız çöp alaçıktagy atasınan ümüt kılat.

Gümüş evi olan kız ottan yapılan çadırdaki babasından umut eder.

18. Кыздуу-кыраң ашат.

“Kızduu-kırañ aşat.

Kızı olan ev; bütün engelleri aşar.” (Güngör, 1998: 238).

19. Кыздын кырк чачы улуу.

“Kızdın kırk çaçı uluu.

Kız çocuğunun kırk örgülü saçы kıymetli.” (Güngör, 1998: 238).

АÇ. Bu atasözünde “Kız çocuğunun kırk örgülü saçы kıymetli” olmasıyla kastedilen kıza aileden ayrıлып evlendiğinde bile saygı duyulmasıdır. Örneğin; Kırgız gelenek ve göreneklerinde kız evlendikten sonra baba evine ziyarete geldiğinde mutlaka koyun kesilip ağırlanır.

20. Кызымдын кулагына алтын сырға.

Kızımdın kulagina altın sırğa.

Kızımın kulağına altın küpe.

21. Кыз - башка үйдүн жарыгы.

Kız - başka üydün carıgı.

Kız - başka evin ışığı.

3.2.1.3. Anne-Kız İlişkisi

Anne kız çocuğu için hayattaki ilk öğreticidir. Anne-kız ilişkisi ne kadar sağlıklı olursa kız çocuğu o kadar güzel bir geleceğe sahip olur. Kız ile ilgili Kırgız atasözlerinde anne-kız ilişkisi hakkında şu nasihatlerde bulunulmuştur: Annesi olan kızın şanslı olduğu, anneyle iyi olan kızın her zaman yüzünün güleceği, iyi kızın annenin şerefi olduğu, anneye bakılarak kız çocuğunun alınacağı gibi. Bu ifadeler ile ilgili şu atasözü örnek verilebilir: “Enesin körüp kızın al, eşigin körüp törünö öt.” (Annesini görüp kızını al, eşğini görüp başköşesine geç). Bu atasözüne benzer Türkiye Türkçesinde “Anasına bak, kızını al, kenarına bak bezini al.” (Çobanoğlu, 2004: 83) şeklinde bir atasözü bulunmaktadır.

1. Аталуу уул - кожолуу кул, энелүү кыз - эрке кыз.
Ataluu uul – kocoluu kul, enelüü kız –erke kız.
Babalı oğul sahipli kul, anneli kız gözde kız.
2. Атаны көрүп уул өсөт, энени көрүп кыз өсөт.
Atanı körüp uul ösöt, eneni körüp kız ösöt.
Babaya bakarak oğul yetişir, anneye bakarak kız yetişir.
3. Атанын кеби - балага, аганын кеби - иниге, эненин кеби - кыз-келинге, эженин кеби - сиңдиге эм.
Atanın kebi – balaga, aganın kebi – inige, enenin kebi – kız-kelinge, ecenin kebi – siñdige em.
Babanın sözü çocuğa, ağabeyin sözü erkek kardeşe, annenin sözü kız ve geline, ablanın sözü kız kardeşe aşıdır.
4. Отко жакын иши күйөт, енеге жакын кыз күлөт.
“Otko cakın işi küyöt, enege cakın kız külöt.
Ateşe yakın oturan kişi yanar, anneye yakın kız güler.” (Güngör, 1998: 274).
5. Атасы болушчаактын уулу урушчаак,
Энеси болушчаактын кызы ыйлаак.
Atası boluşçaaktın uulu uruşaak,
Enesi boluşçaaktın kızı ıylaak.
Babası taraftar olanın oğlu dövüşçü, annesi taraftar olanın kızı hep ağlar.
6. Атасыз уул жетесиз,
Энесиз кыз никесиз.
“Atasız uul cetesiz,
Enesiz kız nikesiz,
Babasız oğul bakımsız,
Annesiz kız nikahsız.” (Çelik Şavk, 2002: 36).

7. Эненин колунан кыз тойбойт ердин колунан куш тойбойт.

“Enenin kolunan kız toyboyt, erdin kolunan kuş toyboyt.

Anne elinden kız doymaz, er elinden kuş doymaz.” (Güngör, 1998: 188).

8. Шакылдаган катынды кыз бергенде көрөрбүз.

Şakıldagan katındı kız bergende körörbüz.

Çağlayan kadını kız verdiğinde göreceğiz.

9. Бала жакшысы атанын даңкы, кыз жакшысы эненин даңкы.

“Bala cakşısı atanın dañkı, kız cakşısı enenin dañkı.

Çocuğun iyisi babanın ünü, kızın iyisi annenin ünü.” (Çelik Şavk, 2002: 51).

10. Кыз боозуп энесин коркутат.

“Kız boozup, enesin korkutat.

Kız gebe kalarak annesini korkutur.” (Çelik Şavk, 2002: 146).

11. Кыз жети жашка келгенде энесин жергеге кошот.

Kız ceti caşka kelgende enesin cergege koşot.

Kız yedi yaşına gelince annesini sıraya katar.

12. Кыз энеден үлгү албаса чоркок болот,

Уул атадан үлгү албаса коркок болот.

Kız eneden ülgü albasa çorkok bolot,

Uul atadan ülgü albasa korkok bolot.

Kız anneden örnek almazsa beceriksiz olur,

Oğul babadan örnek almazsa korkak olur.

13. Тили жок кыздын тилин энеси билет.

Tili cok kızdın tilin enesi bilet.

Dilsiz kızın dilini annesi bilir.

14. Чакылдаган катынды үй чечкенде (же эл көчкөндө, же кыз бергенде) көрөбүз.

Çakıldagan katındı üy çeçkende (ce el köçköndö, ce kız bergende) köröbüz.

Çak çak sesi çıkan kadını ev çözdüğünde (veya millet taşındığında veya kız verdiğiğinde) göreceğiz.

15. Шақылдаган катынды кыз бергенде (же эл көчкөндө, же үй чечкенде) көрөрмүн.

Şakıldagan katındı kız bergende (ce el köçköndö, ce üy çeçkende) körörmün.

Çok konuşan kadını kız verdiğiğinde (veya halk taşındığında veya ev çözdüğünde) görürüm.

16. Эне көрүп кыз ал, босого көрүп төрүнө өт.

Ene körüp kız al, bosogo körüp törünö öt.

Anneye bakarak kızını al, kapı girişine bakarak başköşeye geç.

17. Эшигин көрүп төрүнө өт, энесин көрүп кызын ал.

Eşigin körüp törünö öt, enesin körüp kızın al.

Kapı girişine bakarak başköşesine geç, annesine bakarak kızını al.

18. Энесин көрүп кызын ал, эшигин көрүп төрүнө өт.

Enesin körüp kızın al, eşigin körüp törünö öt.

Annesini görüp kızını al, eşiğini görüp başköşesine geç.

Türkiye Türkçesi: “Anasına bak, kızını al, kenarına bak bezini al.” (Çobanoğlu, 2004: 83).

АÇ. Anne-kız ilişkisi güçlü bir bağdır. Kız hayatının temellerini anne ile atmaktadır. Annenin üslubu, yetiştirme şekli, ahlakı vb. bütün özellikler neyse kızında da aynılarını görmek mümkündür. Türk ve Kırgız atasözünde ikinci kısım farklı benzetme unsurlarını içermektedir. Ancak mana aynıdır. Pala, bununla ilgili şu açıklamada bulunmuştur: “Bir kumaşın küçük bir parçası da o kumaşın

özelliklerini taşır. Damlanın denizden bir örnek oluşu gibi. İşte kumaşa göre parça ne ise; anneye göre de kız çocuğu odur.” (2010: 24). Kırgız atasözünde *eşik* kelimesiyle misafirliğe gidilen evin kapısındaki karşılanma şekli kastedilmektedir. Misafir kapıda nasıl karşılanırsa misafir olduğu evde de o kadar rahat olur.

19. Энени көрүп кыз өсөт, атаны көрүп уул өсөт.

Eneni körüp kız ösöt, atanı körüp uul ösöt.

Anneye bakarak kız yetişir, babaya bakarak oğul yetişir.

20. Эненин колунан кыз тойбойт, эрдин колунан куш тойбойт.

Eneni kolunan kız toyboyt, erdin kolunan kuş toyboyt.

Annenin elinden kız doymaz, erin elinden kuş doymaz.

21. Эр колунан куш тойбос, эне колунан кыз тойбос.

Er kolunan kuş toybos, ene kolunan kız toybos.

Erin elinden kuş doymaz, anne elinden kız doymaz.

22. Энемдин ери егизимдин түгөйү емес.

“Enemdin eri, egizimdin tügöyü emes.

Annemin eri, ikizimin benzeri değil.” (Güngör, 1998: 188).

23. Эрден кийин урмат жок енеден кийин төркүн жок.

“Erden kiyin urmat cok, eneden kiyin törkün cok.

Erden sonra hürmet yok, anneden başka kız akrabası yok.” (Güngör, 1998: 191).

24. Ана катын мас болсо, беш көкүл менен урушат.

Ana kadın mas bolso, beş kökül menen uruşat.

Ana kadın sarhoş olursa, beş kakhül¹⁰ ile kavga eder.

¹⁰ Beş kökül – beş kakhül: Aşağı yukarı 12 yaşında olan kız çocuğudur. Bu yaştaki kız çocuklarının her bir şakağına sarkan beşer örgü örler.

3.2.1.4. Kız ve Erkek Çocuğunun Karşılaştırılması

Kız ve erkek çocuğu bu bölümde hem aile içindeki hem de halk içindeki konumu itibariyle karşılaştırılmıştır. Bunun dışında anne ile kız baba ile oğul arasındaki ilişki de burada verilmek istenmiştir. Örneğin; “Ene sıırı kızında, ata sıırı uulunda.” (Annenin sıırı kızında, babanın sıırı oğlunda.) gibi. Kız ve erkek çocuğunun yetişirken edindiğıı huyu ve evlilikleri hakkında da karşılaştırılmalarda bulunulmuştur. Örneğin; “Uul tayakesin tartıp, kız tayecesin tartat.” (Oğul dayısına çekip kız teyzesine çeker.). Bu atasözünde huy yönünden bir karşılaştırma yapılmıştır. Buna benzer Türkiye Türkçesinde “Oğlan dayıya, kız halaya” şeklinde bir atasözü mevcuttur. Evlilik hakkında ise şu atasözü örnek verilebilir: “Uuluñ össö ulular menen koñşu bol, / Kızıñ össö kılıktuular menen koñşu bol.” (Oğlun büyürse büyüklerle komşu ol, kızın büyürse neşelilerle komşu ol.) şeklinde kız ve erkek çocuğu iyi eş bulabilmesi için nasihatle bulunulmuştur.

1. Кыз бала үйдүн көркү, уул бала элдин көркү.

Kız bala üydün körkü, uul bala eldin körkü.

Kız çocuğu evin güzelliğı, erkek çocuk halkın güzelliğıdir.

2. Кыз баласы - кызыктырат, уул баласы - ууктурат.

Kız balası – kızıktırat, uul balası – uukturat.

Kız çocuğu ilgi çeker, erkek çocuğu büyük bir üzüntü verir.

3. Кыз жеп кырга кетти, уулум жеп ууга кетти.

Kız cep kırga ketti, ulum cep uuga ketti.

Kızım doyup dağa gitti, oğlum doyup ava gitti.

4. Кыз өлсө¹¹ - кырчындай башы кыйылат, жигит өлсө - үч күн жалын,

Үч күн чок, үч күндөн кийин көздөн жаш тыйылат.

Kız ölsö – kırçınday başı kıyılat, cigit ölsö – üç kün calın,

Üç kün çok, üç күндөн kiyin közdön çaş tıyılat.

¹¹ Buradaki “ölsö” kelimesi mahvolmak, hayatın kötüye gitmesi anlamındadır.

Kız ölürse genç başı kesilir, yiğit ölürse üç gün alev,
Üç gün yanan kömür, üç günden sonra gözlerden yaş kesilir.

5. Kız туудум - кыялын кошо туубадым,

Уул туудум - уздугун кошо туубадым.

Kız tuudum – kıyalın koşo tuubadım,

Uul tuudum – uzdugun koşo tuubadım.

Kız doğurdum huyuyla birlikte doğurmadım,

Oğul doğurdum becerikliliğiyle doğurmadım.

6. Төркөндүн (кыздын) төрүндө болгончо, уулдун улагасында бол.

“Törköndün (kızdın) töründö bolgonço, uuldun ulagasında bol.

Kız evinin baş köşesinde oturmaktansa, oğul evinin kapısında oturmak iyidir.” (Güngör, 1998: 314).

7. Кызы жаман болсо – жаш дейт, баласы жаман болсо - мас дейт.

Kızı caman bolso, - caş deyt, balası caman bolso – mas deyt.

Kızı kötü olursa genç der, oğlu kötü olursa sarhoş der.

8. Уул атасын туурайт кыз энесин туурайт.

Uul atasın tuurayt kız enesin tuurayt.

Oğul babasını taklit eder, kız annesini taklit eder.

9. Уул аштабаган балтаны кыз аштаар, эр чаппаган кылычты зайып чабаар.

Uul aştabagan baltanı kız aştaar, er çappagan kılıçtı zayıp çabaar.

Oğul sapına geçirmediği baltayı kız sapına geçirir, er kesmediği kılıcı kadın keser.

10. Уул жаманы - уйгак, кыз жаманы - камгак.

Uul camanı – uygak, kız camanı – kamgak.

Oğul kötüsü dulavrat otu, kızın kötüsü yabani kadife çiçeği.

11. Уул таякесин тартып, кыз тайэжесин тартат.

Uul tayakesin tartıp, kız tayecesin tartat.

Oğul dayısına çekip kız teyzesine çeker.

AÇ. Türkiye Türkçesinde yukarıdaki Kırgız atasözüne benzer anlamda olan “Oğlan dayıya, kız halaya” atasözü kız ve erkek çocuğunun huy yönünden akrabalarına benzetilmesiyle ilgilidir. Türkiye Türkçesinde kız halaya Kırgız kültüründe ise kız tezeye benzetilmiştir. Ancak her iki kültürde de oğlan dayıya benzetilmiştir.

12. Уул туулса өзүнөн көрөт, кыз туулса башкадан көрөт.

Uul tuulsa özünön köröt, kız tuulsa başkadan köröt.

Oğul doğarsa kendinden bilir, kız doğarsa başkasından sayar.

13. Уул тууса өзүнөн көрөт, кыз тууса катынынан көрөт.

Uul tuusa özünön köröt, kız tuusa katınınan köröt.

Oğul doğurursa kendinden bilir, kız doğurursa karısından bilir.

14. Уулду төрөйт, уятын кошо төрөбөйт,

Кызды төрөйт, кыялын кошо төрөбөйт.

Uuldu töröyt, uyatın koşo töröböyt,

Kızdı töröyt, kıyalın koşo töröböyt.

Oğlu doğurur, ayıbını birlikte doğurmaz,

Kızı doğurur, karakterini birlikte doğurmaz.

15. Уулдуу болсоң узун сүйлөбө, кыздуу болсоң кыя сүйлөбө.

Uulduu bolsoñ uzun süylöbö, kızduu bolsoñ kıya süylöbö.

Oğullu olursan uzun konuşma, kızlı olursan keserek (düşünmeden konuşma) konuşma.

16. Кыздуу үйдө-кыңыр сүйлөбө уулду үйдө-узун сүйлөбө.

“Kızduu üydö-kıñır süylöbö, uulduu üydö-uzun süylöbö.

Kızı var evde yalan söyleme, oğlu olan evde uzun konuşma.” (Güngör, 1998: 238).

17. Уулу бардын өзү бар, кызы бардын изи бар.

Uulu bardın özü bar, kızı bardın izi bar.

Oğlu olanın özü var, kızı olanın izi var.

18. Уулу бардын уулуна күлбө, кызы бардын кызына күлбө.

Uulu bardın uluna külbö, kızı bardın kızına külbö.

Oğlu olanın oğluna gülme, kızı olanın kızına gülme.

19. Уулүң өссө улуулар менен коңшу бол,

Кызың өссө кылыктуулар менен коңшу бол.

Uuluñ össö uluular menen koñşu bol,

Kızıñ össö kılıktuular menen koñşu bol.

Oğlun büyürse büyüklerle komşu ol,

Kızın büyürse neşelilerle komşu ol.

20. Уулүң ашык болсо өйдө кара, кызың ашык болсо жерге кара.

Uuluñ aşık bolso öydö kara, kızıñ aşık bolso cerge kara.

Oğlun âşıkса yukarıya bak, kızın âşık olursa yere bak.

21. Уулүң өссө - урумга, кызың өссө - кырымга.

Uuluñ össö – urumga, kızıñ össö – kırımga.

Oğlun büyürse soya, kızın büyürse uzaklara.

22. Уулүң өссө уяттуу, кызы кылыктуу менен айыл кон.

Uuluñ össö uyattuu, kızı kılıktuu menen ayıl kon.

Oğlun büyürse utangaç, kızı neşeli ile bir köyde otur.

23. Уулүң чоң болсо жигиттигинди алат.

Кызың чоң болсо жаштыгыңды алат.

Uuluñ çoñ bolso cigittigiñdi alat,

Kızıñ çoñ bolso caştığıñdi alat.

Oğlun büyürse yiğitliğini alır,

Kızın büyürse gençliğini alır.

24. Уулун чоңойсо, абийирдүү менен айылдаш бол,

Кызың чоңойсо, өнөрлүү менен айылдаш бол.

Uuluñ çoñoyso, abiyirdüü menen ayılдаш бол,

Kızıñ çoñoyso öñörlüü menen ayılдаш бол.

Oğlun büyürse, namusluyla bir köylü ol,

Kızın büyürse, ustayla bir köylü ol.

25. Уулум жакшы болсун десең, уулу жакшы менен айылдаш бол,

Кызым жакшы болсун десең, кызы жакшы менен айылдаш бол.

Uulum cakşı bolsun deseñ, uulu cakşı menen ayılдаш бол,

Kızım cakşı bolsun deseñ, kızı cakşı menen ayılдаш бол.

Oğlum iyi olsun diyorsan oğlu iyi olanla bir köylü ol,

Kızım iyi olsun diyorsan kızı iyi olanla bir köylü ol.

26. Эне сыры кызында, ата сыры уулунда.

Ene sırı kızında, ata sırı uulunda.

Annenin sırrı kızında, babanın sırrı oğlunda.

27. Эне тыйбас кыздан түңүл, ата тыйбас уулдан түңүл.

Ene tıybas kızdan tüñül, ata tıybas uuldan tüñül.

Annesi yasaklayamayan kızdan vazgeç, babası yasaklayamayan oğuldan vazgeç.

28. Энеси болушчаактын кызы ыйлаак, атасы болушчаактын уулу урушчаак.

Enesi boluşçaakgın kızı ıylaak, atası boluşçaaktın uulu uruşçaak

Annesi merhametli olanın kızı çok ağlayık, babası merhametli olanın oğlu kavgacıdır.

29. Энеси болушчаактын кызы ыйлаак,

Атасы болушчаактын уулу ыйлаак.

“Enesi boluşçaaktın kızı ıylaak,

Atası boluşçaaktın uulu ıylaak.

Anası merhametli olanın kızı ağlayık,

Babası merhametli olanın oğlu ağlayık.” (Çelik Şavk, 2002: 121).

30. Энеси жоктун - кызы баш, атасы жоктун - уулу баш.

Enesi cокtun – kızı baş, atası cокtun – uulu baş.

Annesi olmayanın kızı baş, babası olmayanın oğlu baş.

31. Энеси көрбөгөнүн кызы көрөөр, атасы көрбөгөнүн уулу көрөөр.

Enesi körbögönün kızı köröör, atası körbögönün uulu köröör.

Annesinin görmediğini kızı görür, babasının görmediğini oğlu görür.

32. Энесиз кыз - никесиз, атасыз уул - жетесиз.

Enesiz kız – nikesiz, atasız uul – cetesiz.

Annesiz kız nikâhsız, babasız oğul soyu soku belirsiz.

33. Эркек баланы туурап, кыз колуна сиет.

Erkek balanı tuurap, kız koluna siyet.

Erkek çocuğu taklit ederek kız eline işer.

34. Эркек туумак, кыз туумак эсте болсун.

Erkek tuumak, kız tuumak este bolsun.

Erkek doğurmak, kız doğurmak aklında olsun.

35. Ата жакшы - уул жакшы, эне жакшы - кыз жакшы.

Ata cakşı – uul cakşı, ene cakşı – kız cakşı.

Baba iyiyse oğul iyidir, anne iyiyse kız iyidir.

36. Атага окшоп уул туулбас, энеге окшоп кыз туулбас.

Ataga okşop uul tuulbas, enege okşop kız tuulbas.

Babaya benzeyerek oğul doğmaz, anneye benzeyerek kız doğmaz.

37. Кыз баласы кызыктырат, уул баласы ууктурат.

“Kız balası kızıktırat, uul balası uukturat.

Kız çocuğu merak ettirir, oğlan çocuğu zehirletir.” (Güngör, 1998: 237).

38. Уул жаманы-уйгак кыз, жаманы-камгак.

“Uul camanı-uygak, kız camanı-kamgak.

Oğlan kötüsü nazlı çiçek gibi, kız kötüsü yelkovan otu gibi.” (Güngör, 1998: 320).

3.2.1.5. Kızın Eğitimi

Kız çocuğunun eğitimi için nasihatlerde bulunulmuştur. Bu atasözlerinde genellikle şartlı cümle yapısı kullanılmıştır. Tam olarak birebir benzeri bulunmasa da aşağıdaki Kırgız atasözlerinde yapılan nasihate benzer Türkiye Türkçesinde “Kızını dövmeyen dizini döver.” şeklinde atasözü bulunmaktadır.

1. Айтылбаса сөз карып, сөзгө кирбес кыз карып.

Ayılbası söz karıp, sözgö kirbes kız karıp.

Söylenmezse söz yaşlanıp söz dinlemeyen kız yaşlanıp.

2. Кызыңды асыра баксаң күң болот, уулуңду асыра баксаң күл болот.

Kızını asıra baksañ küñ bolot, uuluñdu asıra baksañ kül bolot.

Kızını esirgeyerek büyütürsen cariye olur, oğlunu esirgeyerek büyütürsen kül olur.

3. Кызым кылыгыңан табаарсың.

Kızım kılığıñan tabaarsıñ.

Kızım huyundan bulursun.

3.2.1.6. Kızın Eş Seçme Aşaması ve Evliliği

Bu bölümde genellikle kızın evliliğe olan ilgisinden ve aileninde kızı evlendirmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Kızın yaşlanmadan evlenmesi,

erkenden kocaya gitmeye meraklı olmaması, evlenmesinde becerikli olmasının ve ailenin itibarının etkisi gibi çeşitli durumlar hakkında nasihatte bulunulmuştur. Örneğin; “Beşim (peşim) kelse kün turbas, küyöö kelse kız turbas.” (İkinci gelirse güneş durmaz, koca gelirse kız durmaz.) şeklinde kızın evliliğe olan ilgisi ifade edilmiştir. Yine diğer atasözü örneklerinde olduğu gibi burada da nesne ya da durumlar ile ilgili benzetmelerden ve karşılaştırmalardan da yararlanılmıştır.

1. Алдыраган кыз эр тандабайт.

Aldıragan kız er tandabayt.

Şaşalayan kız koca seçmez.

2. Ар ким өз камында, кары кыз эр камында

Ar kim öz kamında, karı kız er kamında.

Herkes öz gamında, yaşlı kız koca gamında.

3. Ата даңкы менен кыз өтөт, мата даңкы менен бөз өтөт.

Ata dañkı menen kız ötöt, mata dañkı menen böz ötöt.

Baba şanıyla kız evlendirilir, dokunmuş pamuklu kumaş şanıyla bez satılır.

4. Ашыккан кыз эрге жетпейт,

Эрге жетсе этек жеңи жерге жетпейт.

“Aşıkkан kız êrge cetpeyt,

Erge cetse etek ceñi cerge cetpeyt.

Acele eden kız ere yetmez,

Ere yetse bile, etek yeni yere yetmez.” (Güngör, 1998: 57).

5. Ашыккан кыз эрге жетпейт, эрге жетсе (этек-жеңи) жерге жетпейт.

Aşıkkан kız erge cetpeyt, erge cetse (etek-ceñi) cerge cetpeyt.

Acele eden kız ere yetmez, kocaya varsa da etek kolu yere yetmez.

6. Багыштын кызы баймалуу (кийиз өтүктүү), багалеге саймалуу.

Bagıştın kız baymaluu (kiyiz ötüktüü), bagalegi saymaluu.

Bütün yiğit kız seçer, mutlu yiğit eli usta hanım seçer.

7. Баардык жигит кыз тандайт, бактылуу жигит уз тандайт.

Baardık cigit kız tandayt, baktıluu cigit uz tandayt.

Her yiğit kız seçer, bahtlı yiğit dikiş diken kız seçer.

8. Бактысы ачылар жерине кыз ыйлап барат.

Baktısı açılar cerine kız ıylap barat.

Bahtı açılır yere kız ağlayarak varır.

9. Бешим (пешим) келсе күн турбас, күйөө келсе кыз турбас.

Beşim (peşim) kelse kün turbas, küyöö kelse kız turbas.

İkindi gelirse güneş durmaz, koca gelirse kız durmaz.

10. Бою болсо эле ою болбос, тою болсо эле кыз болбос.

Boyu bolso ele oyu bolbos, toyu bolso ele kız bolbos.

Boyu olsa da düşüncesi olmaz, düğünü olsa da kız olmaz.

11. Кадырын жеңе билбесе, бойго жеткен кыз карып.

Kadıрын ceñe bilbese, boygo cetken kız karıp.

Kıymetini yenge bilmezse, yetişkin kız yaşlanır.

АÇ. Kızın evliliğinde “yenge” önemli bir etkindir. Günümüzdeki buluşma ve görüşmeleri insanlar kendi seçimleriyle yapmaktadır. Ancak Kırgız kültüründe geçmişten bugüne yenge bu görevi üstlenmiştir.

12. Даяр ашка саламчы көп, жетим кызга жуучу көп.

Dayar aşka salamçı köp, cetim kızga juuçu köp.

Hazır yemeğe selam veren çok, yetim kıza görücü çoktur.

13. Жакшы эрге кыз барса, сылап сылап султан кылат.

Жаман эрге кыз барса, уруп-согуп ултан кылат.

“Cakşı êrge kız barsa, sılap sılap sultan kılat.

Caman êrge kız barsa, urup-soğup ultan kılat.

İyi adamla kız evlenirse sıvazlaya sıvazlaya sultan eder.

Kötü adamla kız evlenirse, döve döve ultan eder.” (Güngör, 1998: 126).

14. Жигит өлөөр жерине күлүп барат, кыз жыргаар жерине ыйлап барат.

Cigit ölöör cerine külüp barat, kız cırgaar cerine ıylap barat.

Yiğit öleceği yere gülerek varır, kız refah içinde yaşayacak yerine ağlayarak varır.

15. Кыз жыргаар жерине ыйлап барат.

Kız cırgaar cerine ıylap barat.

Kız mutlu olacağı yere ağlayarak varır.

16. Жигит келсе, кыз даяр.

Cigit kelse, kız dayar.

Yiğit gelirse, kız hazırdır.

17. Күйөө келсе, кыз даяр.

Küyöö kelse, kız dayar

Koca gelirse, kız hazır.

18. Калыңсыз кыз болсо да, каадасыз болбойт.

Kalıñsız kız bolso da, kaadasız bolboyt.

Başlıksız kız olsa da adetsiz olmaz.

19. Жигит менен кыз жатат, жыргал менен таң атат.

Cigit menen kız catat, cırgal menen tañ atat.

Yiğitle kız yatar, eksiksiz bir mutlulukla sabah olur.

20. Күйөө келсе - кыз даяр, жүйөө келсе - баш даяр.

Küyöö kelse – kız dayar, cüyöö kelse – baş dayar.

Koca gelirse kız hazır, uygun olursa baş hazırdır.

21. Күйөөгө жетпей кыз тынбайт.

Küyöögö cetpey kız tınbayt.

Kocaya varamayıp kız durmuyor.

22. Күйөөгө жетпей кыз тынбайт.

“Küyöögö cetpey kız tınbayt.

Evde kalan kız evde oturmaz.” (Güngör, 1998: 258).

23. Көптөгөн кыз аткарат, өмдөгөн жоо качырат.

Köptögön kız atkarat, ömdögön coo kaçırat.

Çok insan kız kocağa verir, çok olan düşmanı kaçırır.

24. Коңшу жакшы болсо, сокур кыз эр табат.

Koñşu cakşı bolso, sokur kız er tabat.

Komşu iyi olursa kör kız koca bulur.

25. Кыз бала эрде жакшы, болбосо жерде жакшы.

Kız bala erde cakşı, bolboso cerde cakşı.

Kız çocuk evliyen iyi, olmazsa yerde iyidir.

26. Жаманга берсең кызыңды, алтын башы кор болот.

Camanga bersen kızdñdı, altın başı kor bolot.

Kötüye kızını verirsen altın başı hor olur.

27. Кетер кыздын керээзи.

Keter kızdın kereezi.

Gidecek olan kızın vasiyeti.

28. Кыз карыса наз болот, карыганда ыраазы болот.

Kız karısa naz bolot, karıganda ıraazı bolot.

Kız yaşlanırsa nazlı olur, yaşlandığında razı olur.

29. Кыз карыса эр тандабайт, уйку келгенде жер тандабайт.

Kız karısa er tandabayt, uyku kelgende cer tandabayt.

Kız yaşlanırsa koca seçmez, uyku geldiğinde yer seçilmez.

30. Кызды берсең корго бер, кызды алсаң зордоп ал.

Kızdı berseñ korgo ber, kızdı alsañ zordop al.

Kızı verirsen hakim görülmüşe ver, kızı alırsan zorla al.

31. Кызыңды алгыча кырыңдан өтөйүн, алгандан кийин жаныңдан өтөйүн.

Kızıñdı algıça kırıñdan ötöyün, algandan kiyin canıñdan ötöyün.

Kızını alana kadar kenarından geçeyim, aldıktan sonra yanından geçeyim.

АÇ. Bu atasözünde anlatılmak istenen şudur: Kızı almadan önce ya da alma esnasında kız tarafının birçok isteği yerine getirilir. Çünkü evliliğin gerçekleşmesi için kız evinin nazı çekilmelidir. Daha sonra evlilik gerçekleşir ve dünürler arasındaki samimiyet artar. Samimiyetin artmasıyla birlikte gerçek düşünceler dile getirilir. Buradaki ifadeye benzer bir anlatım Türkiye Türkçesindeki “Köprüden geçinceye kadar ayıya dayı denir.” atasözünde de bulunmaktadır. Bu atasözü genel anlamda kendi çıkarı için gururunu yok sayan insanlar için kullanılmaktadır. Ancak zamanla birçok insan ilişkisi için bu söz kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin; evlilik aşamasında iki tarafta birbirlerine gerçek düşüncelerini göstermezler. Bunun üzerine düğünden sonra gerçek düşünceler dile getirilince aileler arasında bazı sorunlar yaşanır. Böyle bir durum karşısında bu atasözü söylenmektedir.

32. Кызыл-кызыл кыялар, кыргый талга уялаар, акыр заман болгондо такыясын колго алып, кыз жигитти кубалаар.

Kızıl-kızıl kıyalar, kırgıy talga uyalaar, akıp zaman bolgondo takıyasın kolgo alıp, kız cigitti kubalaar.

Kırmızı kırmızı yamaç otları, atmaca söğüde yuvalarmış, ahir zaman olduğunda, takkesini ele alarak, kız yiğidi kovalar.

33. Кызыма ак халат жарашпайт, ага жакшы жигит жанашат.

Kızıma ak halat caraşpayt, aga cakşı cigit canaşıat.

Kızıma beyaz önlük yakışmaz, ona iyi yiğit yanaşır.

34. Кылыч кында турса - кылча пайдасы жок, кырдаалы келсе - кызын берсе да табылбайт.

Kılıç kında tursa – kılça paydası çok, kırdaalı kelse – kızın berse da tabılбайт.

Kılıç kında durursa kıl kadar faydası yoktur, uygun bir an geldiğinde kızını verirken de (o kılıç) bulunmaz.

35. Отурган кыз орун табат.

Oturgan kız orun tabat.

Evde kalan kız yerini bulur.

36. Самынсыз жуунсаң кир калат, оймоксуз өскөн кыз калат.

Samınsız cuunsañ kir kalat, oymoksuz öskön kız kalat.

Sabunsuz yıkanırсан kirin kalır, yüzüksüz yetişen kız evde kalır.

37. Санаасы жок сары сууга¹² семирет, катыны жок кыздуу үйгө теминет.

Sanaası çok sarı suuga semiret, katını çok kızduu üygö teminet.

Tasası olmayan sarı sudan kilo alır, karısı olmayan kızlı eve (at gibi tepinerek) koşar.

38. Сексен жылкы, сегиз төө - септүү кыздын калыңы.

Seksen cılkı, segiz töö – septüü kızdın kalıñı.¹³

Seksen yılkı, sekiz deve çeyizli kızın mihridir.

39. Тетиги жигит кыз көрөт, ал жигитти ким көрөт.

Tetigi cigit kız köröt, al cigitti kim köröt.

Öteki yiğit kız görür, o yiğidi kim görür?

¹² Kırgız kültüründe “sarı su” olarak çay ve ayran suyu bilinmektedir.

¹³ Kırgız evlenme geleneğinde alınan kız için verilen mal ve paraya kalın (mihri) denmektedir.

40. Уул-кызды үйлөмөк - тукумуна кам көрмөк.

Uul-kızdı üylömök – tukumuna kam körmök.

Oğul ve kızı evlendirmek, soyunu düşünmektir.

41. Чоккой кийген бут куурайт, чогоолго тийген кыз куурайт.

“Çokoy¹⁴ kiygen but kuurayt, çogoolgo tiygen kız kuurayt.

Ayakkabı giyen ayak kurur,kavgacı adamlar evlenen kız kurur.”

(Güngör, 1998: 173).

42. Ырдуу күйөө - чырдуу кыз.

Irduu küyöö – çırduu kız.

Şarkılı koca çekişmeli kız.

43. Эл мактабаган кыз эрсиз калат.

El maktabagan kız ersiz kalat.

Halkın övmediği kız kocasız kalır.

44. Эрге тийбесе кыз дебе, ийри болбосо эле түз дебе.

Erge tiybese kız debe, iyri bolboso ele tüz debe.

Kocaya varmazsa kız deme, eğri olmasa da düz deme.

45. Этке жетпей туз тынбайт, эрге жетпей кыз тынбайт.

Etke cetpey tuz tınbayt, erge cetpey kız tınbayt.

Ete ulaşamayan tuz durmaz, kocaya ulaşamayan kız durmaz.

46. Кызды өпсөң - алма шекер, бал татыйт.

Kızdı öpsöñ – alma, şeker, bal tatıyt.

Kızı öpersen elma, şeker, bal tadar.

47. Арпа берсең атка бер, күтүр, күтүр чайнасын.

Кызды берсең жашка бер, кучакташып ойносун.

“Arpa berseñ atka ber, kütür, kütür çaynasın.

¹⁴ Çokoy: Tek parça deriden dikilmiş bir çeşit ayakkabıdır.

Kızdı berseñ caşka ber, kuçaktaşyp oynosun.

Arpa vereceksen ata ver, kütür kütür çiğnesin,

Kızını vereceksen gence ver, kucaklaşyp oynaşsın.” (Güngör, 1998: 51).

48. Чыккан кыз чийден тышкары.

“Çıkkан kız çiyden tışkarı.

Evli kız, kesip koparılan bir parçadır.” (Güngör, 1998: 171).

49. Кара-далы, ер тандабайт,

Өлөөр адам, жер тандабайт.

“Kara-dalı, er tandabayt,

Ölөөr adam, cer tandabayt.

Evde kalmış kız, koca seçmez,

Ölecek insan, yer seçmez.” (Çelik Şavk, 2002: 134).

50. Өзүңдүн кимдигиңди билейин десең,

Башканын кызына жуучу киргизип көр.

Өзүңдүн кимдигиңди билейин десең,

Башканын кызына жуучу киргизип көр.

Kendi kimliğini öğrenmek istersen,

Başkasının kızıна дүнүр kılavuz göndermeyi dene.

51. Өлгөн менен кыз бергенге намыс кылба.

Ölgön menen kız bergenge namıs kılba.

Cenaze ile kız vermede gurur yapma.

3.2.1.7. Bir Olaya, Duruma ve Canlı-Cansız Varlıklara Benzetme/Karşılaştırma

Kız ile ilgili benzetme karşılaştırmaların yapıldığı bu bölümde sıkça at hayvanı kullanılmıştır. Atın kültürdeki önemi itibariyle her yönüyle fiziksel, beslenme, huy, eğitilmesi gibi çeşitli yönlerinden benzetmeler ve karşılaştırmalar yapılarak soyut ifadeler somutlaştırılmak istenmiştir. Örneğin; “Attın көркү –

calında, kızdın көркү – чаңında.” (Atın görkemi yelesindedir, kızın güzelliği saçındadır.) şeklinde fiziki açıdan karşılaştırılma yapılmıştır. Kırgız atasözlerinin en güçlü yanı da bu tarz somutlaştırmaların sıklıkla kullanılmasıdır.

1. Акындын жарашыгы тал, кыздын жарашыгы кал.

Akındın caraşığı tal, kızdın caraşığı kal.

Şaire ağaç uygundur, kıza ben uygundur.

2. Арык атка туз бербе, акылсызга кыз бербе.

“Arık atka tuz berbe, akılsızga kız berbe.

Zayıf ata tuz verme, akılsıza kız verme.” (Güngör, 1998: 45).

3. Атка бергис кунан бар, кызга бергис жубан бар.

Atka bergis kunan bar, kızga bergis cuban bar.

Ata değişilmez tay var, kıza değişilmez dilber hanım var.

4. Кара зоо боору муз болбойт,

Karıganda katındar kınşылап сүйлөп kız болбойт.

Kara zoo booru muz bolboyt,

Karıganda katındar kınşılap süylöp kız bolboyt.

Siyah kaya kenarı buz olmaz,

Yaşlandığında kadınlar ince konuşup kız olmaz.

5. Аттын жоргосу кызык, тондун торкосу кызык, козунун сорпосу кызык,

Чайдын кызылы кызык, суусундун тунугу кызык,

Төрдүн төбөсү кызык, аялдын сулуусу кызык.

Attın corgosu kızık, tondun torkosu kızık, kozunun sorposu kızık,

Çaydın kızılı kızık, suusundun tunugu kızık,

Tördün töbösü kızık, ayaldın suluusu kızık.

Atın yorgası ilginç, kürkün ipekli kumaşlısı ilginç, kuzunun çorbası ilginç,

Çayın kırmızısı ilginç, içeceğin şeffaflığı ilginç,
Başköşenin tepesi ilginç, kadının güzeli ilginç.

6. Аттын көркү - жалында, кыздын көркү - чачында.

Аттын көркү – calında, кыздын көркү – çaçында.

Аттын гөркөмү yelesindedir, кыздын гүзelliği saçıндadır.

7. Аттын сыры ээсине маалым, кыздын сыры төркүнгө маалым.

Аттын сыйры eesine maalım, кыздын сыйры törküngö maalım.

Аттын сыйры sahibine malum, кыздын сыйры akrabalarına malum.

8. Малдын сыры бакканга маалым, кыздын сыры төркүнгө маалым.

Maldın sыйры bakkanga maalım, кыздын сыйры törküngö malım.

Hayvanın sыйры besleyene maalum, кыздын сыйры öz akrabalarına malum.

9. Ачуу болсо да туз жакшы, аксак болсо да кыз жакшы.

Açuу bolso da tuz cakşı, aksak bolso da kız cakşı.

Acı olsa da tuz iyidir, topal olsa da kız iyidir.

10. Ачууну таттуу кылган - туз, алысты жакын кылган - кыз.

Açuunu tattuu kılğan – tuz, alıstı cakın kılğan – kız.

Acıyı tatlı eden tuz, uzağı yakın eden kızdır.

11. Ашты таттуу кылган туз, ыраакты жакын кылган кыз.

Aştı tattuu kılğan tuz, ıraaktı cakın kılğan kız.

Yemeği lezzetli yapan tuzdur, uzağı yakın eden kızdır.

12. Кашсыз кызга көө жакшы, какырга тоо жакшы.

Kaşsız kızga köö cakşı, kakırğa too cakşı.

Kaşsız kıza kül iyidir, kuru alana dağ iyidir.

13. Буудайдын бараар жери - тегирмен, кыздын бараар жери - күйөө.

Buudaydın baraар ceri – tegirmen, kızıdın baraар ceri – küyөө.

Buğdayın varacağı yer değirmen, kızın varacağı yer koca.

14. Гүл өссө - жердин көркү, кыз өссө - үйдүн көркү.

Gül össö – cerdin körkü, kız össö – üydün körkü.

Gül yetişse toprağın güzelliğidir, kız yetişse evin güzelliğidir.

15. Жазганбаган кыздан түңүл, жаздай болгон кыштан түңүл.

Cazganbagan kızdan tünül, cazday bolgon kıştan tünül.

Çekinmeyen kızdan vazgeç, ilkbahar gibi olan kıştan vazgeç.

16. Жайлоонун көркү туландыр, кыздын көркү уландыр.

Cayloonun körkü tulañdır, kızdın körkü ulandır.

Yaylanın güzelliği tulan otudur, kızın güzelliği delikanlıdır.

17. Жалгыз кыз - жалама туз, эки кыз - эрмек кыз, үч кыз ата-энеге күч кыз.

Calgız kız – calama tuz, eki kız – ermek kız, üç kız ata-enege küç kız.

Tek kız yalama tuz, iki kız eğlence kız, üç kız anne babaya güç kızdır.

18. Инегинди оттуу жерге байла, кызынды барлуу жерге бер.

İnegiñdi ottu cerge bayla, kızındı barluu cerge ber.

İneğini otlu yere bağla, kızını varlıklı yere ver.

19. Карга каркылдап каз болбос, катын шыңкылдап кыз болбос.

Karga karkıldap kaz bolbos, katın şıñkıldap kız bolbos.

Karga gaklayarak kaz olmaz, kadın tok sesle konuşarak kız olmaz.

20. Койго - бычак, кызга - кучак.

Koygo – bıçak, kızga – kuçak.

Koyuna bıçak, kıza kucak.

21. Кыз - кырк жылкы, эркек бала - ырыскы.

Kız – kırk cılkı, erkek bala – ırıskı.

Kız kırk tane attır, erkek çocuk rızıktır.

22. Жашыл оңот, жаш чоңоет, кызыл оңот, кыз чоңоет.

Caşıl oñot, caş çoñoet, kızıl oñot, kız çoñoet.

Yeşil solar (renk atar), genç büyür, kırmızı solar, kız büyür.

23. Кыз олтуруп калса нам басат, кылыч кында жатса дат басат.

Kız oturup kalsa nam basat, kılıç kında catsa dat basat.

Kız evde oturup kalırsa adı çıkar, kılıç kında kalırsa paslanır.

24. Кыз сактаганча туз сакта.

Kız saktagыча туу сакта.

Kız saktagança tuz sakta,

Kız saktagıça tuu sakta.

Kızı saklayacağına tuzu sakla,

Kızı saklayacağına bayrağı sakla.

25. Кыз уяты - тартуу, ат уяты - сатуу.

Kız uyatı – tartuu, at uyatı – satuu.

Kızın ayıbı hediye etme, atın ayıbı satma.

26. Кыздан жаман нерсе жок: өзгө эрибей, жатка эрийт,

Tuzdan жаман нерсе жок: майга эрибей, сууга эрийт.

Kızdan caman nerse cok: özgö eribey, catka eriyt,

Tuzdan caman nerse cok: mayga eribey, suuga eriyt.

Kızdan kötü şey yoktur: öz insanına erimeyip, yabancıya erir.

Tuzdan kötü şey yoktur: yağda erimeyip, suya erir.

27. Сөз жакшысын кулак билет, кыз жакшысын ынак билет.

Söz cakşısın kulak билет, kız cakşısın ınak билет.

Sözün iyisini kulak bilir, kızın iyisini yakın dost bilir.

28. Суу боюна тал жарашат, кыз маңдайына кал жарашат.

Suu boyuna tal caraşat, kız mañdayına kal caraşat.

Su kenarına söğüt yakışır, kız yüzüne ben yakışır.

29. Тамакты таттуу кылган - туз, алысты жакын кылган - кыз.

Tamaktı tattuu kılğan – tuz alıstı cakın kızgan – kız.

Yemeği lezzetli yapan tuz, uzağı yakın yapan kızdır.

30. Тандыр башында нан көрбө, караңгыда кыз көрбө.

Tandır başında nan körbö, karañgıda kız körbö.

Tandır başında ekmeğe bakma, karanlıkta kız görme.

31. Уй жер тандабайт, кары кыз эр тандабайт.

Uy cer tandabayt, karı kız er tandabayt.

İnek yer seçmez, evde kalan kız koca seçmez.

32. Тилден кыйын жоо жок, кыздан кыйын доо жок.

Tilden kıyın coo cok, kızdan kıyın doo cok.

Dilden güçlü düşman yoktur, kızdan öte dava yoktur.

33. Тузду даам татканга бер, кызды издеп тапканга бер.

Tuzdu daam tatkana ber, kızdı izdep tapkana ber.

Tuzu yiyecek tadana ver, kızı arayarak bulana ver.

34. Туулган жердин суусу - мүрөк, кызы - чүрөк.

Tuulgan cerdin suusu – mürök, kızı – çürök.

Doğduğun yerin suyu sonsuzluk suyu, kızı dilber (çok alımlı).

35. Уста аңчы из тааныйт, зирек жигит кыз тааныйт.

Usta aңçı iz taanıyt, zirek cigit kыз taanıyt.

Usta avcı iz tanır, anlayışlı yiğit kızı tanır.

36. Шакылдаган катынды - кыз бергенде (эл көчкөндө же үй чечкенде)
көрөрмүн, бакылдаган текени - суу кечкенде көрөрмүн.

Şakıldagan katındı – kыз bergende (el köçköndö ce üy çeçkende)
körörmün, bakıldagan tekeni – suu keçkende körörmün.

Çok konuşan kadını kыз verdiğinde (halk taşındığında veya ev
çözdüğünde) görürüm, bas bas bağırان tekeyi suyu geçtiğinde görürüm.

37. Элди таттуу кылган кыз, тамакты таттуу кылган туз.

Eldi tattuu kılган kыз, tamaktı tattuu kılган tuz.

Halkı tatlı eden kыз, yemeği lezzetli eden tuz.

38. Эр канаты ат болот, кыз канаты кат болот.

Er kanatı at bolot, kыз kanatı kat bolot.

Erin kanadı at olur, kızın kanadı mektup olur.

39. Мата даңгы менен бөз өтөт,

Ата даңгы менен кыз өтөт.

Mata daңгы menen böz ötöt,

Ата даңгы менен кыз өтөт.

Kumaş adıyla kumaş satılır,

Baba şanıyla kızı evlenir.

40. Наз кызга жарашат, каз көлгө жарашат.

Naz kызga caraşat, kaz kölgө caraşat.

Naz kıza yakışır, kaz göle yakışır.

41. Атан төө мас болсо тайлак төө менен дос болот,

Ана катын мас болсо беш көкүл менен угушат.

“Атан töö mas bolso, taylak töö menen dos bolot,

Ana katın mas bolso, beş kökül menen uruşat.

Atan deve sarhoş olursa, taylak deveyle arkadaş olur,

Hanım annen sarhoş olursa, küçük kızla kavga eder.” (Güngör, 1998: 66).

42. Бакылдаган текени, суу кечкенде көрөөрбүз.

Шакылдаган катынды кыз бергенде көрөөрбүз.

Такылдаган келинди, үй чечкенде көрөөрбүз.

Мен-менсинген жигитти, жоо келгенде көрөөрбүз.

Чеченсинген жигитти, доо келгенде көрөөрбүз.

“Bakılдаган текени, suu keçкенде көрөөрбүз.

Şakılдаган katındı kız bergende көрөөрбүз.

Takılдаган kelindi, üy çeçкенде көрөөрбүз.

Men-mensingen cigitti, coo kelgende көрөөрбүз.

Çeçensingen cigitti, doo kelgende көрөөрбүз.

Kavgacı tekeyi, su geçerken görürüz.

Geveze kadını, kız verirken görürüz.

Çok konuşan gelini, göç taşırken görürüz.

“Benim” diyen yiğidi, düşman karşısında görürüz.

Lafbaz yiğidi, dava karşısında görürüz.” (Güngör, 1998: 91).

43. Жакшы кушка жаман куш бабы менен теңелет,

Жакшы кызга жаман кыз багы менен теңелет.

“Cakşı kuşka caman kuş babı menen teñelet,

Cakşı kızga caman kız bağı menen teñelet.

İyi kuşla kötü kuş yarışarak denenir,

İyi kızla kötü kız mutluluğuyla denenir.” (Güngör, 1998: 129).

44. Эжелүү кызга тон кайда, ечкилүү койго суу кайда?

“Ecelüü kızga ton kayda, eçkilüü koygo suu kayda?

Ablası olan kıza kürk nerede, keçili koyuna su nerede?” (Güngör, 1998: 177).

45. Кыз кылыга менен жакшы, ийне учугу менен жакшы.

“Kız kılığı menen cakşı, iyne uçugu menen cakşı.

Kız yaptığı işle güzel, iğne deliğiyle güzel.” (Güngör, 1998: 238).

46. Бетинен бедер кеткен соң

Кымкар да болсо бөзгө тең

Кадырман болсо зайыбың

Картайса да кызга тең

“Betinen beder ketken soñ,

Kımkar da bolso bözgö teñ.

Kadıрман bolso zayıbıñ,

Kartaysa da kızga teñ.

Yüzünden nakışı gittikten sonra,

İpekli bile olsa bezle denk.

Saygın olunca zevcen,

Yaşlansa da kızla denk.” (Çelik Şavk, 2002: 66).

47. Койчунун кызы кой келгенде иш кылат.

Koyçunun kızı koy kelgende iş kılat.

Çobanın kızı koyunlar geldiğinde iş yapar.

48. Кыз-келинге тарак керек, алкаштарга арак керек.

Kız-kelinge tarak kerek, alkaştarga arak kerek.

Kız ve geline tarak lazım, alkoliclere votka lazım.

49. Кыштак сураган кыз кыша (камыш),

Каланып отурган төркүнүнөн үмүт кылат.

Kıştak suragan kız kışa (kamış),

Kalanıp oturğan törkününön ümüt kılat.

Köyü soran kız kışa (saz),

Yakarak oturan akrabasından umut eder.

50. Муңканганга - катын кыз, буюкканга - жылдыз от.

Muñkanganga – katın kız, buyukkanga – cıldız ot.

Hasret çekene kadın kız, donmuş insana yıldız ateş.

3.2.1.7.1. Кımızla İlgili Olan Benzetme ve Karşılaştırmalar

Kımız, at sütünden elde edilen Türklerin evlenme ve toy gibi törenlerinde tükettikleri millî içecektir. Burada kültürün Kırgız atasözlerindeki yansıması görülmektedir. Kımızın sunulma şekli ve kımızın kullanılması hakkında çeşitli benzetme ve karşılaştırmalar yapılarak kız hakkında bazı hususlar belirtilmek istenmiştir.

1. Кыздуу жерде - кыякчы, кымыздуу жерде - аякчы.

Kızduu cerde –kıyakçı, kımızduu cerde – ayakçı.

Kızlı yerde kemancı, kımızlı yerde içki dağıtan kimse.

АÇ. “Kıyak” isimli Kırgız çalgı aleti keman aletine benzer bir çalgıdır. “Kızlı yerde kemancı” denmesinin sebebi ise Kırgız kültüründe kız istemeye çalgıcı ile türkü söyleyerek gidilmesidir.

2. Кымыздуу үйдө аякчы кыздуу үйдө кыякчы.

“Kımızduu üydö ayakçı, kızduu üydö kıyakçı.

Kımızı var evde ikramcı, kızı var evde görücü.” (Güngör, 1998: 235).

3. Кыз кылыгы менен, кымыз сыйлыгы менен.

Kız kılıgı menen, kımız sıylığı menen.

Kız nazıyla, kımız ikramiyesiyle.

4. Арык эби менен,
Ийне жиби менен,
Кыз кылыгы менен,
Кымыз сыйлыгы менен.
Агık ebi menen,
İyne cibi menen,
Kız kılıgı menen,
Kımız sıylığı menen.
Ark yoluyla,
İğne ipiyle,
Kız nazıyla,
Kımız ikramiyesiyle.
5. Кызды сураганга бер, кымызды ичкенге бер.
Kızdı suraganga ber, kıımızdı içkenge ber.
Kızı isteyene ver, kımızı içene ver.
6. Кызы бар үй - кымызы бар саба.
Kızı bar üy – kımızı bar saba.
Kızı olan ev, kımızı olan büyük deri.
7. Кымыздуу үй - назар, кыздуу үй - базар.
Kımızduu üy – nazar, kızduu üy – bazar.
Kımızlı ev nazar, kızlı ev pazardır.
8. Кымызды ким ичейин дебесин, кызды ким кучактайын дебесин!
Kımızdı kim içeyin debesin, kızdı kim kuçaktayın debesin!
Kımızı kim içeyim demesin (içeyim demez), kızı kim kucaklayayım demesin (demez)!
9. Кымызды ким ичпесин дейсиң, кызды ким сүйбөсүн дейсиң?
Kımızdı kim içpesin deysiñ, kızdı kim süybösün deysiñ?
Kımız kim içmesin dersin, kızı kim sevmesin dersin?

3.2.1.8. Toplumsal Eleştiri

Bu bölümde dikkati çeken unsurlardan biri Türkiye Türkçesindeki bir atasözüyle aynı anlama gelen toplumsal olarak elindeki ile yetinmeyi bilemeyen insanlar için söylenen kız ile ilgili atasözleri örnekleri bulunmasıdır. Bu anlamı içeren benzer birçok atasözü söylenmiştir. Örneğin; “Üyündö ayak ayran çok, kızının atı Cuuratgül.” (Evinde kâse yoğurdu yok, kızının adı Cuuratgül.). Buna benzer olarak Türkiye Türkçesinde “Ayranı yok içmeye, atla (veya tahtırevanla) gider sıçmaya.” şeklinde atasözü bulunmaktadır.

1. Катын кыңшылап сүйлөп кыз болбойт.

Katın kınışılup süylöp kız bolboyt.

Kadın ince sesle konuşmakla kız olmaz.

2. Кызга катылган кедей болот.

Kızga katılğan kedey bolot.

Kıza dokunan fakir olur.

3. Кыздуу болсоң - көздүү бол.

Kızduu bolsoñ – közdüü bol.

Kızlı olursan gözlü ol.

4. Үйүндө аяк айран жок, кызынын аты Жуурагүл¹⁵.

Üyündö ayak ayran çok, kızının atı Cuuratgül.

Evinde kâse yoğurdu yok, kızının adı Cuuratgül.

AÇ. “Cuuratgül” kaymağı alınmamış süt anlamındadır. Aynı zamanda Kırgız kızlarına verilen bir isimdir. Atasözünde geçen “ayran” kelimesi ise bizde yoğurt karşılığını bulur. Kırgızca ayran ise “çalap” demektir. Bu atasözüne hem anlamca hem de yazılış olarak benzeyen Türkiye Türkçesindeki atasözü “Ayranı yok içmeye, atla (veya tahtırevanla) gider sıçmaya.” şeklindedir. Anlam olarak her iki atasözünde de yoksul bir kimsenin yoksulluğuna bakmadan gösteriş

¹⁵ Kaymağı alınmamış süt gülü.

yarmaya kalkması ifade edilmiştir. Ayrıca bu durum alaycı bir üslupla ele alınmıştır.

5. Үйүндө кашык (бир ууртам) айраны жок уулунун аты Жууратбек,

Мойнунда жалгыз мончогу жок кызынын аты Шурубү.

Üyündö kaşıq (bir uurtam) ayranı çok ulunun atı Cuuratbek,

Moynunda calgız monçogu çok kızının atı Şurubü.

Evinde bir kaşıq (bir yudum) ayranı yok oğlunun adı Cuuratbek,

Boynunda bir tane bile boncuğu yok kızının adı Şurubü.

АÇ. “Şurubü” kat kat dizilmiş boncuk anlamını taşır. Buradaki -bü eki bayan isimlerine gelen bir ektir. Örneğin; Aybü (ayın kızı), Turgunbü, Aytpü (kurban edilen kız), Kanımbü (bayan han) gibi.

6. Үйүндө кашык айраны жок, кызынын аты Жуурат.

Üyündö kaşıq ayranı çok, kızının atı Cuurat.

Evinde bir kaşıq yoğurdu yok, kızının adı Cuurat.

3.2.1.9. Toplumsal Sınıflandırma

Genel olarak bu bölümde zengin kız fakir kız şeklinde bir sınıflamaya gidilmiştir. Bir durum ya da olay örneği verilerek zengin kızın kıymeti belirtilmiştir. Evlenmede zengin kızı tercih edilmesi nasihat edilmiştir. Aynı zamanda dikkati çeken bir unsurda şartlı cümle yapılarının da bu bölümde sıkça kullanılmış olmasıdır.

1. Узун болсо да жолдун түзү жакшы, сокур болсо да байдын кызы жакшы.

Uzun bolso da coldun tüzü cakşı, sokur bolso da baydın kızı cakşı.

Uzun olsa da yolun düzü iyidir, kör olsa da zenginın kızı iyidir.

2. Хандын кызы депутат болбосо инсулт болот.

Handın kızı deputat bolboso insulıt bolot.

Hanın kızı milletvekili olmazsa felç olur.

3. Кандын кызы кашык кармаса колу жооруйт.

Kandın kızı kaşık karmasa kolu cooruyt.

Hanın kızı kaşık tutarsa eli yorulur.

4. Байдын келини болгуча, кедейдин кызы бол.

Baydın kelini bolguça, kedeydin kızı bol.

Zenginin gelini olacağına, fakirin kızı ol.

5. Жардынын кызы арзан деп, жайсыздан катын алба.

Cardının kızı arzan dep, caysızdan katın alba.

Fakirin kızı ucuz diyerek söz anlamazdan karı alma.

6. Жарыбагандын кызын жалчыбаган алыптыр,

Экөө биригип журтта калыптыр.

Carıbagandın kızın calçıbagan alıptır,

Eköö birigip curtta kalıptır.

Fakirin kızını muradına ermeyen almış,

İkisi birleşip yurtta kalmışlar.

7. Кедей кызы байга келин болуп барганда: “уңкул-чуңкул мүлжүгөнгө моюн, жакшы, карт-карт чайнаганга карын жакшы” дептир.

Kedey kızı bayga kelin bolup barganda: “uñkul-çuñkul mülçügöngö moyun, cakşı, kart-kart çaynaganga karın cakşı” deptir.

Fakir kızı zengine gelin olarak vardığında: “çukurları çok olan yer ağızla çiğnenen boyun (eti) iyidir, kırt-kırt çiğnenen karın iyidir” demiş.

3.2.1.10. Diğerleri

Bu başlık altındaki kız ile ilgili atasözleri belirli bir sınıflama altına konulamamıştır. Sadece bazı konularda belirli tespitlerde bulunulmuş ve bu konu hakkında nasihat edilmiş ya da uyarıda bulunulmuştur.

1. Бирөөнүн катыны, бирөөгө кыз көрүнөт.

Biröönün katını, biröögö kız körünöt.

Birisinin karısı, birisine kız görünür.

2. Кара кыздын агынан эмес, багынан.

Kara kızdın agınan emes, bagınan.

Esmer kızın beyazlığından değil, bahtındandır.

3. Кара кыздын багы билет.

Kara kızdın bağı bilet.

Esmer kızın bahtı bilir.

4. Кары кызга таң атпайт.

Karı kızga tañ atpayt.

Kocamış kıza sabah olmaz.

5. Катын менен айтышкан кызда не сын.

Katın menen aytışkan kızda ne sın.

Kadın ile kavga eden kızda ne kusur.

6. Кемпирге чал, келинге - күйөө, кызга - бозой.

Kempirge – çal, keling – küyöö, kızga – bozoy.

Kocakarıya ihtiyar, geline koca, kıza delikanlı.

7. Кичине жоолук токуса - уздун чери жазылат, күйөөлөрү келгенде -кыздын чери жазылат, балдыздары келгенде - күйөөнүн чери жазылат, аны көрүп турганда - бирөөнүн чери жазылат.

Kiçine cooluk tokusa – uzdun çeri cazılat, küyöölörü kelgende – kızdın çeri cazılat, baldızdarı kelgende – küyöönün çeri cazılat, anı körüp turganda – biröönün çeri cazılat.

Küçücük örtü dokusa, eli becerikli (kadının) olanın can sıkıntısını giderir, kocaları geldiğinde, kızın can sıkıntısı gider, baldızları

geldiğinde, kocanın can sıkıntısı gider, bunları izleyip gören, birisinin can sıkıntısı gider.

- 8.** Кыз күлүндөсө - кубангандык, санаа тынчыса - жубалгандык.

Kız külüñdösö – kubangandık, sana tınçısa – cubalgandık.

Kız neşeli bir şekilde gülümsese, sevinmektir; endişelense, avunmaktır.

- 9.** Кыздын көңүлү (же көөнү) кызылда.

Kızdın köñülü (ce köönü) kızılда.

Kızın gönlü kırmızıdadır.

- 10.** Кыздын кыя тартып басканы - кыйбасына сөз айтканы.

Kızdın kıya tartıp baskanı – kıybasına söz aytkanı.

Kızın çapraz yürüyüp basması, kıyamayacağına söz demesidir.

- 11.** Кыздын сыры төркүнгө маалим.

Kızdın sırrı törküngö maalım.

Kızın sırrı akrabalarına bellidir.

- 12.** Кызый-кызый кыздын койнуна кириптир.

Kızıy-kızıy kızdın koynuna kırıptır.

İçkili içkili kızın koynuna girmiş.

- 13.** Кыштын кыштай, кыздын кыздай өткөнү жакшы.

Kıştın kıştay, kızdın kızday ötkönü cakşı.

Kışın kış gibi, kızın kız gibi yaşaması iyidir.

- 14.** Өпкөдө кыз-кыз, жүрөгүндө пыз-пыз.

Öpködö kız-kız, cürögündö pız-pız.

Ciğerinde kız kız, kalbinde pız pız.

- 15.** Секет үчүн сегиз сом ыйгарганың - молдонун кызын септүү кылганың.

Seket üçün segiz som ıygarganıñ – moldonun kızın septüü kılğanıñ.

Zekât için sekiz som tahsis etmen (ayırman), hocanın kızını çeyizli yapmandır.

16. Соо эмес кыз соо кыздын бетин тырмайт.

Soo emes kız soo kızdın betin tırmayt.

Sağ olmayan kız sağ kızın yüzünü kaşır.

17. Үйдөгү ток кыз ашка барам деп ыйлайт,

Аштагы ач кыз үйгө барам деп ыйлайт.

Üydöğü tok kız aşka baram dep ıylayt,

Aştagı aç kız üygö baram dep ıylayt.

Evdeki tok kız anma ziyafetine varacağım diye ağlar,

Anma ziyafetindeki aç kız eve gideceğim diye ağlar.

18. Кыздын көзү кызылда.

Kızdın közü kıızılda.

Kızın gözleri kıızılda.

19. Кыздын сырын төркүнү билет.

Kızdın sırın törkünü bilet.

Kızın sırrını akrabaları bilir.

20. Ыраакты жакын кылган-кыз.

“İraaktı cakın kılğan-kız.

Uzak yeri yakın eden kızdır.” (Güngör, 1998: 200).

21. Кадырман болсо зайыбың картайса да кызга тең.

“Kadıрман bolso zayıbıñ, kartaysa da kızğa teñ.

Saygılı olursa kadının, ihtiyarlasa da kız gibi.” (Güngör, 1998: 211).

22. Кемпирге чал келине күйөө кызга бозои.

“Kempirge çal, kelinge küyöö, kızğa bozoy.

İhtiyar kadına ihtiyar erkek, geline damat, kıza delikanlı.” (Güngör, 1998: 231).

23. .Олтурган кыз орун алат.

“Olturgan kız orun alat.

Oturan kız yerini alır.” (Güngör, 1998: 269).

24. Төркүндүн төбөсү кубат.

“Törkündün töbösü-kubat.

Kız akrabanın tepesi kuvvet.” (Güngör, 1998: 314).

25. Төркүнү жакындын төшөгө жыйылбайт.

“Törkünү cakındın töşөгö cıyılбайт.

Kız akrabasının yakın olması, döşəğinin toplanmaması.” (Güngör, 1998: 315).

26. Баш тарагандын баары кыз эмес.

Baş taragandın baarı kız emes.

Kafa tarayanların hepsi kız değil.

3.2.2. Abla, Baldız, Gelin, Yenge ve Elti

3.2.2.1. Abla

3.2.2.1.1. Abi-Abla Karşılaştırması

Hem cins arasındaki uyumdan dolayı yapılan anne-kız ve baba-oğul eşleşmesi bu sınıflamada da abi-erkek kardeş ve abla-kız kardeş şeklinde yapılmıştır. Abi erkek kardeşin yetişmesinde rol almaktadır ve kardeş onu örnek alır. Abla da kız kardeş için anne kadar önemli bir eğiticidir.

1. Аганы көрүп ини өсөт, эжени көрүп сиңди өсөт.

Aganı körüp ini ösöt, eceni körüp siñdi ösöt.

Ağabeye bakarak kardeş yetişir, ablaya bakarak kız kardeş yetişir.

2. Эжени корүп сиңди өсөт, аганы көрүп ини өсөт.

Ecenı korup sindi ösöt, aganı körüp ini ösöt.

Ablaya bakarak kız kardeş yetişir, abiye bakarak erkek kardeş yetişir.

3. Акең менен айтышпа, алты шапалак жейсиң,
Эжең менен ойношпо, камыр туруш жейсиң.
Akeñ menen aytışpa, altı şapalak ceysiñ,
Ecen menen oynoshpo, kamır turuş ceysiñ.
Abin ile tartışma, altı şaplak yersin,
Ablan ile şakalaşma, hamur mayası yersin.
4. Акеге карап уул туубайт, эжеге карап кыз туубайт.
Akege karap uul tuubayt, ecege karap kız tuubayt.
Abiye bakarak oğul doğurmaz, ablaya bakarak kız doğurmaz.
5. Ага-ини таттуу болсо ат көп,
Эже-синди таттуу болсо аш көп.
“Ağa-ini tattuu bolso at köp,
Ece-siñdi tattuu bolso aş köp.
(Aga-tuugan intımtuu bolso at köp,
Abısındar intımtuu bolso aş köp)
Ağabeyle kardeş tatlı olsa at çok,
Abla bacısıyla tatlı olsa yiyecek çok.” (Güngör, 1998: 26).
6. Акеге карап уул туубайт, эжеге карап кыз туубайт.
Akege karap uul tuubayt, ecege karap kız tuubayt.
Ağabeye bakarak oğul doğmaz, ablaya bakarak kız doğmaz.

3.2.2.1.2. Abla-Kız Kardeş Karşılaştırması

Bu bölümde sadece abla ve kız kardeş arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. Abla anne kadar değerlidir. Ona yapılan bir davranış anneye yapılmış kadardır. Ablası olan bir kızın yeni kıyafetleri olması güçtür. Hep ablasının eskilerini giymek zorunda kalır. Bu duruma şu atasözü örnek verilebilir: “Ece kiygendi sindi kiet.” (Ablası giydiğini kız kardeşi giyer.).

1. Агасын чапса балаңыз атасын урам дегени,
Эжесин чапса балаңыз, енесин урам дегени.
“Ağasın çapsa balañız, atasın uram degeni,
Ecesin çapsa balañız, enesin uram degeni.
Ağabeyini döverse çocuğunuz, babasını döverim dediği,
Ablasını döverse çocuğunuz annesini döverim dediği.” (Güngör, 1998: 27).
2. Атанын кеби - балага, аганын кеби - иниге,
Эненин кеби - кыз-келинге, эженин кеби – сиңдиге эм.
Атанын кеби – balaga, aganın kebi – inige,
Enenin kebi – kız keling, ecenin kebi – siñdige em.
Babanın sözü çocuğa, ağabeyin sözü kardeşe,
Annenin sözü kız-geline, ablanın sözü kız kardeşe aşıdır.
3. Эже кийгенди сиңди кьет.
Есе кийгendi sindi kiet.
Ablası giydiğini kız kardeşi giyer.
4. Эжекем эрге тийди, эскиси мага тийди.
Еcekem erge tiydi, eskisi maga tiydi.
Ablacığım evlendi, eskisi bana kaldı.
5. Эжекеме ишенип, эрсиз калдым.
Еcekeme işenip, ersiz kaldım.
Ablama güvenip, kocasız kaldım.
6. Эжелүү кызга тон кайда, эчкилүү койго суу кайда?
Ecelüü kızga ton kayda, eçkilüü koygo suu kayda?
Ablalı kıza kürk nerede, keçili koyuna su nerede?

7. Эжелүү кызга - эски тон.

Ecelüü kızga – eski ton.

Ablalı kızı eski kürk.

8. Эжени туурап сиңди өсөт.

Eceni tuurap siñdi ösöt.

Ablayı taklit ederek kız kardeş büyür.

9. Энени көрүп кыз өсөт, эжени көрүп сиңди өсөт.

Eneni körüp kız ösöt, eceni körüp siñdi ösöt.

Anneye bakarak kız yetişir, aabaya bakarak kız kardeş yetişir.

10. Тул төл кемпирди жаннатка телгеп кылса, котур эжесин жетелеп кирет.

Tul töl kempirdi cannatka telgep kılsa, kotur ecesin cetelep kiret.

Dul yaşlı kadının cennete girmesine izin verirse, uyuz ablasını elinden tutarak girer.

3.2.2.2. Baldız

Baldız, kız kardeşin evlenmesiyle birlikte diğer kız kardeşin kazanmış olduğu statüdür. Kız kardeşin eşi yani enişte eşinin kardeşine bu şekilde hitap etmektedir. Baldız atasözlerinin çoğunda olumlu ifadelerle bahsedilmiştir. Ailede baldız sevilmektedir. Özellikle eniştelere tarafından kıymetlidir.

1. Балга ишенбе, балдызда жүрбө.

Balga işenbe, baldızda cürbö.

Bala inanma, baldız ile çıkma.

2. Балдыз күйөөнүн кулагын чоет, жылкычы ышкырып коет.

Baldız küyөөnүн kulagın çoet, cılıkçı ышkırıp koet.

Baldız kocanın kulağını çeker, at çobanı ılık çalar.

3. Балдыздары келгенде, күйөөнүн чери жазылат.

Baldızdarı kelgende, küyөөnүн çeri cazılat.

Baldızları geldiğinde kocanın neşesi yerine gelir.

4. Кичине жоолук токуса- уздун чери жазылат, күйөөлөрү келгенде – кыздын чери жазылат, балдыздары келгенде – күйөөнүн чери жазылат, аны көрүп турганда - бирөөнүн чери жазылат.

Кичине cooluk toksa-uzdun çeri cazılat, küyöölörü kelgende-kızdın çeri cazılat, baldızdarı kelgende – küyöönün çeri cazılat, anı körüp turganda-biröönün çeri cazılat.

Küçücük örtü dokusa, eli becerikli (kadının) olanın can sıkıntısını giderir, kocaları geldiğinde, kızın can sıkıntısı gider, baldızları geldiğinde, kocanın can sıkıntısı gider, bunları izleyip gören, birisinin can sıkıntısı gider.

5. Балдыздары келгенде, күйөөнүн чери жазылат.

“Baldızdarı kelgende, küyöönün çeri cazılat.

Baldızları gelince, güveyinin can sıkıntısı dağılır.” (Çelik Şavk, 2002: 54).

3.2.2.3. Gelin

3.2.2.3.1. Gelinin Karakteristik Açıdan Özellikleri

3.2.2.3.1.1. Gelinin Karakteristik Açıdan Olumlu Özellikleri

Gelin ile ilgili olumlu ifadeler şu şekildedir: Mert, utangaç, becerikli, iyi. Gelin, ailenin birlik ve beraberliği için önemlidir. Bu sebeple gelinden beklentiler yüksektir. Kırgız kültüründe görülmektedir ki gelin edepli, becerikli ve iyi huylu olmalıdır.

1. Жигиттин марттыгы келгиче, келинчектин марттыгы тутуптур.
Cigittin marttıgı kelgiçe, kelinçektin marttıgı tutuptur.
Yiğidin mertliği gelene kadar, gelinciğin mertliği tutmuş.
2. Ийменчектик кыз-келинге жарашат, күймөнчүлүк дин колун байлайт.
İymençektik kız – kelinge caraşat, küymönçülük din kolun baylayt.
Utangaçlık kız ve geline yakışır, beklemenin din elini bağlar.

3. Адамдын асылы ишмер, келиндин асылы жепер.
Adamdın asılı işmer, kelindın asılı ceper.
İnsanın özü becerikli, gelinin özü eli becerikli kadındır.
4. Ишмер келинди бешик жанында көр, жалкоону эшик жанында көр.
İşmer kelindi beşik canında көр, calkoonu eşik canında көр.
Becerikli gelini beşiğin yanında gör, tembeli eşik yanında gör.
5. Келини жакшы үйдүн керегеси алтын.
Kelini cakşı üydün keregesi altın.
Gelini iyi olan evin keregesi¹⁶ altındır.
6. Келин жаман эмес, келген жери жаман.
Kelin caman emes, kelgen ceri caman.
Gelin kötü değildir, geldiği yer kötüdür.
7. Келиндин көөнү назик.
Kelindin köönü nazik.
Gelinin gönlü naziktir.
8. Уул жакшысы - урмат, келин жакшысы - келбет.
Uul cakşısı – urmat, kelin cakşısı – kelbet.
Oğlun iyisi hürmet, gelinin iyisi endamdır.

3.2.2.3.1.2. Gelinin Karakteristik Açıdan Olumsuz Özellikleri

Gelin ile ilgili olumsuz ifadeler şu şekildedir: Hırsız, kötü, kavgacı, beceriksiz. Gelin, kötü olursa gelinden değil oğuldan bilinir. Gelin ne kadar iyi olursa olsun kavgacı olmayanı yoktur. Bu gibi ifadelerle birlikte beceriksiz gelin eleştirilmiştir. Örneğin; “Kolu çeber gülün oyot oymonun, çorkok kelin bilbey izdeyt koygonun.” (Eli usta nakışın en güzelini yapar, beceriksiz gelin bilemeyip koyduğunu arar.) gibi.

¹⁶ Kerege: Keçe evin duvarını teşkil eden ağaç kafes.

1. Баласынан намыс кетет, катыны айыңчы, келини ууру болот.

Balasınan namıs ketet, katını ayıñçı, kelini uuru bolot.

Oğlundan namus gider, karısı dedikoducu, gelini hırsız olur.

2. Бузулаар үйдөн ырк кетет,

Атасынан адилдик кетет,

Баласынан намыс кетет,

Катыны айыңчы, келини ууру болот.

“Buzulaar üydön ırk ketet,

Atasınan adildik ketet,

Balasınan namıs ketet,

Katını ayıñçı, kelini uuru bolot.

Dağılacak evden refah gider,

Babasından adalet gider,

Çocuğundan namus gider,

Kadını küfürbaz, gelini hırsız olur.” (Çelik Şavk, 2002: 80).

3. Келиндин жаман болгону - кереги тийбес ташка тең,

Уулдун жаман болгону - апийим ичкен сартка тең.

Kelindin caman bolgonu – keregi tiybes taşka teñ,

Uuldun caman bolgonu – apiyim içken sartka teñ.

Gelinin kötü olması taş kadar lazım olmaz,

Oğlunun kötü olması afyon içen sart kadar.

4. Керишпес келин, урушпас уул болбойт.

Kerişpes kelin, uruşpas uul bolboyt.

Ağız kavgası yapmayan gelin, dövüşmeyen oğlan olmaz.

5. Урушпас (же урушпаган) уул, керишпес (же керишпеген) келин болбос.

Uruşpas (ce uruşpagan) uul, kerişpes (ce kerişpegen) kelin bolbos.

Dövüşmez (veya dövüşmeyen) oğul, ağız kavgası yapmaz (veya yapmayan) gelin yoktur.

6. Урушпас уул, кейишпес келин болбос.

Uruşpas uul, keyişpes kelin bolbos.

Dövüşmez oğul, ağız kavgası yapmaz gelin yoktur.

7. Күйөө балаң жаман болсо кызыңдан көр,

Келиниң жаман болсо уулуңдан көр.

Küyöö balañ caman bolso kızından kör,

Keliniñ caman bolso uulundan kör.

Damadın kötüyse kızından bil,

Gelinin kötüyse oğlundan bil.

8. Колу чебер гүлүн ойот оймонун, чоркок келин билбей издейт койгонун.

Kolu çeber gülün oyot oymonun, çorkok kelin bilbey izdeyt koygonun.

Eli usta nakışın en güzelini yapar, beceriksiz gelin bilemeyip koyduğunu arar.

9. Кыз жаманы- кыроо, уул жаманы - уйгак,

Келин жаманы - кетпес кезик.

Kız camanı-kıroo, uul camanı – uygak,

Kelin camanı – ketpes kezik.

Kızın kötüsü kırağı, oğlun kötüsü dulavrat otu,

Gelinin kötüsü, gitmez salgın hastalıktır.

3.2.2.3.1.3. İyi-Kötü, Becerikli-Beceriksiz

Karakteristik açıdan diğer statülerde olduğu gibi bu bölümde de daha açık ve anlaşılır bir anlatıma ulaşmak için zıt ifadelerden faydalanılmıştır. Gelinin iyisi keramet olarak kötü gelin ise gitmez bir dert olarak görülmüştür.

1. Келин жакшысы - керемет, келин жаманы - кетпес кесик.

Kelin cakşısı – keremet, kelin camanı – ketpes kesik.

Gelinin iyisi keramet, gelinin kötüsü gitmez kesiktir.

2. Келин жаманы - кетпес кесик, келин жакшысы - керемет.

Kelin camanı – ketpes kesik, kelin cakşısı – keremet.

Gelinin kötüsü gitmez kesiktir, gelinin iyisi keramettir.

3. Жакшы келин - келин, жаман келин - өлүм.

Cakşı kelin – kelin, caman kelin – ölüm.

İyi gelin gelin, kötü gelin ölümdür.

4. Ишмер келинди бешик жанында көр, жалкоону эшик жанында көр.

İşmer kelindi beşik canında kör, calkoonu eşik canında kör.

Becerikli gelini beşiğin yanında gör, tembeli eşik yanında gör.

3.2.2.3.2. Gelinin Ailedeki Yeri

Gelin, eşi ile ailesi arasında bağı kuran kişidir. Gelinden beklenen birlik bereberliği sağlamasıdır. Bununla birlikte geline yaklaşırken biraz tereddütlü ve dikkatli yaklaşılması gerektiği ifade edilmiştir. Örneğin; gelinin çocuğunun danışarak sevilmesi gerektiği konusunda uyarıda bulunulmuştur. Aynı zamanda genel olarak gelin ile ilgili atasözlerinde gelin elkızı gibi görüldüğü için hep bir tedbirli davranma ve güvenmeme hissini veren düşüncelere rastlanılmıştır.

1. Кайнага калтайбаса, келин келтейбейт.

Kaynaga kaltaybasa, kelin kelteybeyt.

Kayınbirader alçak gönüllü olmazsa, gelin öne eğilmez.

2. Карыганда катын жоо, баркыңды билбейт балаң жоо, кылыгың жакпайт кызың жоо, кебиң жакпайт келин жоо, туурадан чыккан тууган жоо, ошолордун ичинде кантип болот дениң соо.

Karıganda katın coo, barkıñdı bilbeyt balan coo, kılıgın cakpayt kızıñ coo, kebin cakpayt kelin coo, tuuradan çıkkан tuugan coo, oşolordun içinde kantip bolot deniñ соо.

Yaşlandığında karın düşman, kıymetini bilmez çocuğun düşman, davranışını beğenmez kızın düşman, sözünü beğenmez gelin düşman, doğrudan çıkan akrabalar düşman, onların içinde sağlığını nasıl iyi olsun?

3. Катындын (келиндин) тарбиясы башынан.

Katındın (kelindin) tarbiyası başınan.

Karının (gelinin) terbiyesi başından.

4. Келин келет, кыз чыгат.

Kelin kelet, kız çıgat.

Gelin gelir, kız çıkar.

5. Келиндин баласын кеңешип сүй.

Kelindin balasını keñeşip süy.

Gelinin çocuğunu danışarak sev.

6. Келиниңди келгенде көр, чачбоосун салганда көр.

Kelinindi kelgende kör, çaçboosun salganda kör.

Gelinini geldiğinde gör, saç bağını serdiğinde bak.

7. Кел-келине келгенде, келинден мурун кыз тууйт.

Kel- keline kelgende, kelinden mürün kız tuuyt.

Şansı olursa, gelinden önce kız doğurur.

8. Эки келин бир ойлуга батпас.

Eki kelin bir oyluga batpas.

İki tane gelin bir vadiye sığmaz.

9. Эл эби менен жакшы, келин- кыз эри менен жакшы.

El ebi menen cakşı, kelin-kız eri menen cakşı.

Halk seni ile iyidir, gelin ve kız kocası ile iyidir.

10. Эри өлүп эрге тийген катын келинчек болот.

“Eri ölüp erge tiygen katın kelinçek bolot.

Kocası ölünce kocaya varan kadın küçük gelin olur.” (Çelik Şavk, 2002: 122).

11. Кечинде күн кызарса келиниң эркек төрөгөндөй сүйүн,

Эртең менен күн кызарса элиңе жоо тийгендей күйүн.

“Keçinde kün kızarsa, keliniñ erkek törögöndöy süyün,

Erteñ menen kün kızarsa, eliñe coo tiygendey küyün.

Akşam güneşinin kızılığında, gelinin erkek çocuğu doğurmuş gibi sevin,

Sabah güneşinin kızılığında, halkına düşman saldırmış gibi üzül.” (Güngör, 1998: 228).

12. Уулдан уят кетсе, келинден келбет кетет.

Uuldan uyat ketse, kelinden kelbet ketet.

Oğuldan şeref giderse, gelinden endam gider.

3.2.2.3.3. Gelin-Kaynana Çatışması

Gelin-kaynana çatışması her toplumda olan bir durumdur. Bu çatışma hem gelinin hem de kaynananın sevgilerini kontrol edememesi sonucu kıskanma ile birlikte liderlik savaşı haline dönüşmektedir. Kadın konulu Kırgız atasözlerinde açık bir şekilde olmasa da bu çatışma görülmüştür. Örneğin; “Kızım saga aytayın, kelinim sen uk.” (Kızım sana söyleyeyim, gelinim sen dinle.). Doğrudan geline söylenmeyen ifade dolaylı olarak iletilmek istenmiştir. Bu nokta da bir gelin-kaynana çatışması hissedilmektedir. Türkiye Türkçesinde de “Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla.” şeklinde de karşılığı bulunmaktadır.

1. Кел-келине келгенде, келинден мурун кыз тууйт.

Kel-keline kelgende, kelinden murun kız tuuyt.

Şansı olursa, gelinden önce kız doğurur.

2. Көктөмдүн аптабына келинди сал, күздүн аптабына кызыңды сал.

Köktömdün aptabına kelindi sal, küzdün aptabına kızını sal.

İlkbaharın şiddetli ısisına gelini sal, sonbaharın sıcağına kızını sal.

3. Кайгы жокто кайнене өлгөн кайгы екен.

“Kaygı çokto kaynene ölgön kaygı eken.

Kaygı yokluğunda kaynananın ölmesi kaygı imiş.” (Çelik Şavk, 2002: 139).

4. Кайнене айбаттуу болсо, келини уяттуу болот.

Kaynene aybattuu bolso, kelini uyattuu bolot.

Kaynana heybetli olursa, gelini dikkatli olur.

5. Кызымдын баласы кызыл гүлдүн ширеси,

Уулумдун баласы ууру тикен энеси.

Kızımdın balası kızıl güldün şiresi,

Uulumdun balası uuru tiken enesi.

Kızımın çocuğu kırmızı gülün şurubu,

Oğlumun çocuğu hırsız diken annesidir.

6. Кызым сага айтайын, келиним сен ук.

Kızım saga aytayın, kelinim sen uk.

Kızım sana söyleyeyim, gelinim sen dinle.

Türkiye Türkçesi: “Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla.”
(Çobanoğlu, 2004: 349).

3.2.2.3.4. Diğerleri

1. Келиндин бетин ким ачса ошол ысык.

Kelindin betin kim açsa, oşol, ısık.

“Gelinin yüzünü kim açarsa, o, sıcak (cana yakın görünür).” (Çelik Şavk, 2002: 143).

2. Келинди келгенле көр кемпирди өлгөндө көр.

Kelindi kelgende kör, kempirdi ölgöndö kör.

“Gelini geldiğinde gör, baba anayı öldüğünde gör.” (Güngör, 1998: 230).

3. Чычкак баланы ит ээрчийт, гүлкүчү келинди жигит ээрчийт.

Çıçkak balanı it eerçiyt, gүlkүçü kelindi cigit eerçiyt.

İshal olan çocuğun peşinden köpek gelir, çok gülen gelinin peşinden yiğit gelir.

3.2.2.4. Yenge

3.2.2.4.1. Yengenin Ailedeki Yeri

Erkek kardeşin ya da abinin evlenmesi sonucu eşinin aile içinde kazandığı statüye yenge denmektedir. Yengenin ailede bir olumlu yanı bir de olumsuz yanı ağır basmaktadır. Yenge ailede kız çocuğun evlenmesinde çok etkilidir. Bu yüzden genellikle “yengeye yakın kız yanar.” ifadesi kullanılmıştır. Bunun dışında olumsuz olarak dedikoducu olması eleştirilmiştir.

1. Агам кимди алса, жеңем ошол.

Agam kimdi alsa, ceñem oşol.

Ağabeyim kimle evlenirse yengem odur.

2. Атаң кимди алса, энең ошол, агаң кимди алса, жеңең ошол.

Atan kimdi alsa, eneñ oşol, agañ kimdi alsa, ceñeñ oşol.

Baban kimle evlenirse annen odur, ağabeyin kimle evlenirse yengen odur.

3. Жеңеме (же энеме) ишенип, эрсиз калдым.

Ceñeme (ce eneme) işenip, ersiz kaldım.

Yengeme (veya anneme) güvenip, kocasız kaldım.

4. Отко жакын шиш күйөт, жеңеге жакын кыз күйөт.

Otko cakın şış küyöt, ceñege cakın kız küyöt.

Ateşe yakın şış yanar, yengeye yakın kız yanar.

5. Энеси мактаган кызды алба, жеңеси мактаган кыздан калба.

Enesi maktagan kızdı alba, ceñesi maktagan kızdan kalba.

Annesinin övdüğü kızı alma, yengesinin övdüğü kızı kaçırma.

6. Жетимге боор ооруса, жеңеси койнун ачат.

Cetimgе boor oorusa, ceñesi koynun açat.

Yetime acısa, yengesі kucаğını açar.

7. Жеңең билди дегенче, жер жүзү укту десеңчи.

Ceñeñ bildi degeñçe, cer cüzü uktu deseñçi.

Yengem öğrendi diyeceğine, yeryüzü duydu desen.

3.2.2.4.2. Yengenin Canlı-Cansız Varlıklara Benzetilmesi ve Karşılaştırılması

Yenge hakkında çok fazla diğer sınıflamalardan ayrı olarak özellikle içinde benzetme ve karşılaştırmanın olduğu atasözü örneklerine rastlanılmamıştır.

1. Абысын, жеңе эп болбос, өпкө, карын эт болбос.

Abısıñ, ceñe ep bolbos, öpkö, karın et bolbos.

Elti, yenge mutlu olmaz, akciğer, karın et olmaz.

2. Иш эби менен, күйөө жеңе менен, тезек кабы менен, калак сабы менен.

İş ebi menen, küyöö ceñe menen, tezek kabı menen, kalak sabı menen.

İş yoluyla, koca yengeyle, tezek torbasıyla, kürek sapıyladır.

3.2.2.5. Elti

Erkek kardeşlerin evlenmesi sonucu eşlerinin arasında oluşan akrabalık bağına elti adı verilmektedir. Elti, ailede pek iyi bilinmemektedir. Örneğin; “Abısın barda kündöşüm çok debe, / Agayın barda düşmanım çok debe.” (Elti varken kumam yok deme, arkadaşların varken düşmanım yok deme.) şeklindeki atasözünde eltinin aile içindeki algılanışı net bir şekilde görülmektedir.

1. Жакшы абысыңа барганча, жаман сандыгыңды оодар.

“Çakşı abısıña bargança, caman sandıgıñdı oodar.

İyi eltisine gidince, kötü sandığını karıştırır.” (Güngör, 1998: 122).

2. Абысын – аңдышкан жоо, күнү - күйүшкөн жоо.

Abısın – aңdıшkan coo, күnü – küyüşkөн coo.

Elti gözetlenen düşmandır, kadın köle endişe olunan düşmandır.

3. Абысын барда күндөшүм жок дебе,

Агайын барда душманым жок дебе.

Abısın barda kündöşüm çok debe,

Agayın barda düşmanım çok debe.

Elti varken kumam yok deme,

Arkadaşların varken düşmanım yok deme.

3.2.3. Anne

3.2.3.1. Annenin Karakteristik Açıdan Özellikleri

Anne hakkında tam olarak karakteristik bir tanım mevcut değildir. Genellikle baba ile birlikte ele alınarak karşılaştırılmalar yapılmıştır. Bu bölümde iyi-kötü olarak karakteristik açıdan anne açıklanmaya çalışılmıştır.

3.2.3.1.1. Annenin Karakteristik Açıdan Olumlu Özellikleri

1. Жакшы енелер төш жебейт.

“Çakşı êneler töş cebeyt.

İyi anneler göğüs etini yemezler.” (Güngör, 1998: 126).

3.2.3.1.2. Annenin Karakteristik Açıdan Olumsuz Özellikleri

1. Жаман энеден бала да качат.

Caman eneden bala da kaçat.

Kötü anneden çocuk da kaçар.

2. Ата-эне кара мүртөз болсо, өз баласын каргайт,

Kan кара мүртөз болсо, өз башын өзү жалмайт.

Ata-ene kara mürtöz bolso, öz balasın kargayt.

Kan kara mürtöz bolso, өз başın özü calmayt.

Anne-baba gaddar olursa, өз çocuğuna beddua eder,

Kan gaddar ise, өз başın kendisi açgözlülük eder.

3.2.3.2. Anneyle Babanın Karşılaştırılması

Anne ve baba hem evlat ilişkileri yönüyle hem de ailedeki eksiklikleri yönünden atasözlerinde yer almıştır. Anne babaya göre daha güvenli görülmüş onun eksikliği özellikle kız çocuğunu etkilemektedir. Örneğin; “Altın baştuu atañ menen kalğıça, salma baştuu eneñ menen kal.” (Altın başlı babanla kalacağına, ağır başlı annenle kal.).

1. Алтын баштуу атаң менен калгыча, салма баштуу энең менен кал.

Altın baştuu atañ menen kalğıça, salma baştuu eneñ menen kal.

Altın başlı babanla kalacağına, ağır başlı annenle kal.

2. Атага окшоп уул туулбас, энеге окшоп кыз туулбас.

Ataga okşop uul tuulbas, enege okşop kız tuulbas.

Babaya benzeyerek oğul doğmaz, anneye benzeyerek kız doğmaz.

3. Атадан таяк жеген балдар жакшы, энеден тил укпаган кыздар жакшы.

Atadan tayak cegen baldar cakşı, eneden til ukpagan kızdar cakşı.

Babadan dayak yiyen çocuklar iyi, anneden azar işitmeyen kızlar iyidir.

4. Атаңдын бак ойлуусу менен калгыча, энеңдин баштыгы менен кал.

Ataңdın bak oylusu menen kalgıça, eneңdin baştıgı menen kal.

Babanın bahçe düşüncesiyle kalacağına, annenin torbasıyla kal.

5. Атаңдын баласы болгуча, энеңдин баласы бол.

Ataңdın balası bolguça, eneңdin balası bol.

Babanın oğlu olacağına, annenin çocuğu ol.

6. Аталуу жетим - арсыз жетим, энелүү жетим - эрке жетим.

Ataluu cetim – arsız cetim, enelüü cetim – erke cetim.

Babalı yetim arsız yetimdir, anneli yetim şımarık yetimdir.

7. Атама жок буурчак энеме кайда?

Atama cok buurçak eneme kayda?

Babamda olmayan fasulye (bezelye, nohut) annemde nereden olsun?

8. Атамдын өлгөнү энеме жарашты, тебегейин иттер талашты.

Atamdın ölgönü eneme caraştı, tebegeyin itter talaştı.

Babamın ölmesi anneme yakıştı, kalpağına köpekler dalaştılar.

9. Атамдын тапканы энемдин баракелдесине да жарабаптыр.

Atamdın tapkanı enemdin barakeldesine da carabaptır.

Babamın kazandığı annemin aferinine de yaramamış.

10. Атамдын тапканы энемдин эндигине жетпейт.

Atamdın tapkanı enemdin endigine cetpeyt.

Babamın kazandığı annemin allığına yetmez.

11. Атаны көрүп уул өсөт, энени көрүп кыз өсөт.

Atanı körüp uul ösöt, eneni körüp kız ösöt.

Babaya bakarak oğul büyür, anneye bakarak kız büyür.

12. Атанын белеги күчтүү, эненин тилеги күчтүү.

Atanın belegi küçtüü, enenin tilegi küçtüü.

Babanın hediyesi güçlü, annenin dileği güçlüdür.

13. Атанын кеби - балага, аганын кеби - иниге,

Эненин кеби - кыз-келинге, эженин кеби - сиңдиге эм.

Atanın kebi – balaga, aganın kebi – inige,

Enenin kebi – kız-kelinge, ecenin kebi – siñdige em.

Babanın sözü – çocuğa, ağabeyin sözü – erkek kardeşe,

Annenin sözü kız ve geline, ablanın sözü kız kardeşe aşıdır.

14. Атанын салган жолу бар, эненин бычкан тону бар.

Atanın salgan colu bar, enenin bıçkan tonu bar.

Babanın yaptığı yolu var, annenin biçtiği kürkü var.

15. Атасы болушчаактын уулу урушчаак,

Энеси болушчаактын кызы ыйлаак.

Atası boluşçaaktın uulu uruşçaak,

Enesi boluşçaaktın kızı ıylaak.

Babası taraftar olanın oğlu dövüşçü,

Annesi taraftar olanın kızı hep ağlar.

16. Атасы жиндинин - бири жинди, энеси жиндинин - баары жиндин.

Atası cindinin – biri cindi, enesi cindinin baarı cindin.

Babası deli olanın birisi delidir, annesi deli olanın hepsi delidir.

17. Атасы өлгөн алты жыл көбөт, энеси өлгөн эки жыл көбөт.

Atası ölgön altı cıl köböt, enesi ölgön eki cıl köböt.

Babası ölen altı yıl kabarır, annesi ölen iki yıl kabarır.

18. Атасы көргөндү уулу көрөт, энеси көргөбөндү кызы көрөт.

Atası körgöndü uulu köröt, enesi körgöböndü kızı köröt.

Babası gördüğünü oğlu görür, annesi görmediğini kızı görür.

19. Атасы туруп уулу сүйлөгөндөн без, энеси туруп кызы сүйлөгөндөн без.

Atası turup uulu süylögöndön bez, enesi turup kızı süylögöndön bez.

Babası varken konuşan oğlu kabul etme, annesi varken konuşan kızı kabul etme.

20. Атасыз уул (бала) жетесиз, энесиз кыз никесиз.

Atasız uul (bala) cetesiz, enesiz kız nikesiz.

Babasız oğul (çocuk) soyu soppu belirsiz, annesiz kız nikâhsız.

21. Атасызды күйөө уул кылба, энесизди келин кылба.

Atasızdı küyöö uul kılba, enesizdi kelin kılba.

Babasız damat edinme, annesiz gelin edinme.

22. Атасыздын өзү өлгөн, энесиздин эмчеги өлгөн.

Atasızdın özü ölgön, enesizdin emçegi ölgön.

Babasızın kendisi ölmüş, annesizin memesi ölmüş.

23. Ата баштабагандын башы жок,

Эне баштабагандын эмчеги жок.

Ata baştabagandın başı yok.

Ene baştabagandın emçegi yok.

Babası başında olmayanın başı (akıl vereni) yok,

Annesi başında olmayanın memesi (aşı) yok.

24. Бала жакшысы атанын даңкы, кыз жакшысы эненин даңкы.

Bala cakşısı atanın dañkı, kız cakşısı enenin dañkı.

Çocuğun iyisi babanın şerefî, kızın iyisi annenin şerefidir.

25. Кыз энеден үлгү албаса чоркок болот,
Уул атадан үлгү албаса коркок болот.
Kız eneden ülgü albasa çorkok bolot,
Uul atadan ülgü albasa korkok bolot.
Kız anneden örnek almazsa beceriksiz olur.
Oğul babadan örnek almazsa korkak olur.
26. Кызды энеси сактасын, уулду атасы сактасын.
Kızdı enesi saktasın, uuldu atası saktasın.
Kızı annesi korusun, oğlu babası korusun.
27. Орок кармап атаң калгыча, оймок тутуп энең калсын.
Orok karmap atañ kalgıça, oymok tutup eneñ kalsın.
Orak tutarak baban kalacağına, yüzük tutarak annen kalsın.
28. Уул атасын туурайт кыз энесин туурайт.
Uul atasın tuurayt kız enesin tuurayt.
Oğul babasını taklit eder, kız annesini taklit eder.
29. Эне сыры кызында, ата сыры уулунда.
Ene sırrı kızında, ata sırrı uulunda.
Annenin sırrı kızında, babanın sırrı oğlundadır.
30. Эненин сөзү - нур, атанын сөзү - ур.
Enenin sözü - nur, atanın sözü - ur.
Annenin sözü nur, babanın sözü cezadır.
31. Эненин эмгеги эки дүйнөдө эстен кетпейт, ата кадырга жетпейт.
Enenin emgegi eki düynödö esten ketpeyt, ata kadırga cetpeyt.
Annenin emeği iki cihanda unutulmaz, baba kıymetini bilmez.
32. Энеси болушчаактын кызы ыйлаак, атасы болушчаактын уулу урушчаак.
Enesi boluşçaakgın kızı ıylaak, atası boluşçaaktın uulu uruşçaak.
Annesi merhametli olanın kızı ağlak, babası merhametli olanın oğlu kavgacıdır.

33. Энеси жок кыз - эпсиз, атасы жок уул - жетесиз.

Enesi cok kız – epsiz, atası cok uul – cetesiz.

Annesi yok kız beceriksiz, babası yok oğul bakımsız.

34. Энеси жок кыз, атасы жок уул – жетесиз.

Enesi cok kız, atası cok uul – cetesiz.

Annesi olmayan kız, babası olmayan oğul bakımsızdır.

35. Энеси жок кыздын эмчеги чоң, атасы жок уулдун аласы чоң.

Enesi cok kızdın emçegi çoñ, atası cok uuldun alası çoñ.

Annesi olmayan kızın memesi büyük, babası olmayan oğlun ağı büyüktür.

36. Энеси жоктун - кызы баш, атасы жоктун - уулу баш.

Enesi cuktun – kızı baş, atası cuktun – uulu baş.

Annesi olmayanın kızı baş, babası olmayanın oğlu baş.

37. Энеси көрбөгөнүн кызы көрөөр, атасы көрбөгөнүн уулу көрөөр.

Enesi körbögönün kızı köröör, atası körbögönün uulu köröör.

Annesi görmediğini kızı görür, babası görmediğini oğlu görür.

38. Ата көргөн ок бычат, эне көргөн тон бычат.

Ata körgön ok bıçat, ene körgön ton bıçat.

Babayı gören kurşun biçer, anneyi gören don biçer.

39. Ата көргөн ат берет, эне көргөн тон берет.

“Ata körgön at берет, ene körgön ton берет.

Babasını tanıyan at verir, annesini tanıyan kürk verir.” (Güngör, 1998: 64).

40. Атаңды көргөндөн акыл сура,

Энеңди көргөндөн тон сура.

“Атаңды көргөндөн акыл сура,

Eneңdi көргөндөн тон сура.

Babanı görenden akıl iste,

Anneni görenden elbise iste.” (Çelik Şavk, 2002: 36).

41. Атам өлсө өлсүң,

Атамды көргөн өлбөсүн.

Энем өлсө өлсүң,

Энемди көргөн өлбөсүн.

“Атам өлсө өлсүн,

Атамды көргөн өлбөсүн.

Enem өлсө өлсүн,

Enemdi көргөн өлбөсүн.

Babam ölürse ölsün,

Babamı gören ölmesin,

Annem ölürse ölsün,” (Çelik Şavk, 2002: 34).

AÇ. Burada anne ve babanın ölmesinden sonra oluşan bir durumdan söz edilmektedir. Evlatları onların yaşitlarında olan insanların hayatta kalıp hâla onlara sevgi göstermesini ister. Anne babası olmayanlara büyükler hep öğüt verip iyiliklerini isterler.

42. Аталаштан алтоо болгончо,

Энелештен экөө бол.

“Аталаштан алтоо болгончо,

Eneleşten eköo bol.

Baba tarafından altı (kardeş) olmaktansa,

Ana tarafından iki (kardeş) ol.” (Çelik Şavk, 2002: 34).

AÇ. Bir anneden doğan çocuklar birbirlerine daha çok bağlıdır. Bu atasözünde anneden öz kardeş olmakla babadan öz kardeş olmak arasında karşılaştırma yapılmıştır. Anne taraftan öz olmak kardeş bağının güçlü olması demektir. Çünkü anne ve çocuk ayrılmaz parçalardandır.

43. Аталашым аттан түш,

Энелешим ээрге мин.

“Atalaşım attan tüş,

Eneleşim eerge min.

Baba bir kardeşim attan in,

Anne bir kardeşim eyere bin.” (Çelik Şavk, 2002: 34).

44. Алдырган енесинин койнун ачат.

“Aldırgan enesinin koynun açat.

Bir şeyi çalınan kişi, (onu aramak için) annesinin koynunu karıştırır.”

(Çelik Şavk, 2002: 17).

45. Алдырган апасынын койнун ачат.

Aldırgan apasının koynun açat.

Bir şeyi çalınan kişi, annesinin koynunu karıştırır.

46. Ата болсоң акылдуу бол, эне болсоң мээримдүү бол.

Ata bolsoň akılduu bol, ene bolsoň meerimdüü bol.

Baba olsan akıllı ol, anne olsan şefkatli ol.

47. Кызды энеси сактасын, уулду атасы сактасын.

Kızdı enesi saktasın, uuldu atası saktasın.

Kızı annesi saklasın, oğlanı babası saklasın.

48. Баланын тили "апа" деп чыкса да, атанын тарбиясын алат.

Balanın tili “apa” dep çıksa da, babanın tarbiyasın alat.

Çocuk “anne” diyerek konuşmaya başlasa da, babanın terbiyesini alır.

49. Ата - аска тоо, Эне - оргуган булак, бала - экөөнө тең шам чырак.

Ata - aska too, ene - orgugan bulak, bala - eköönö teñ şam çırak.

Baba kayalık dağ, anne fişkıran pınardır, çocuk ikisine de mum çırağıdır.

50. Ата болуш - ардак, эне болуш - сыймык.

Ata boluş - ardak, ene boluş - sıymık.

Baba olmak şeref, anne olmak gururdur.

51. Ата жакшы - уул жакшы, эне жакшы - кыз жакшы.

Ata cakşı - uul cakşı, ene cakşı - kız cakşı.

Baba iyiye oğul iyi, anne iyiye kızı iyi.

52. Эне өлсө - төркүн жок, ата өлсө - тууган жок.

Ene ölsö - törkün çok, ata ölsö - tuugan çok.

Anne ölürse hanımın akrabaları olmaz, baba ölürse akrabaları olmaz.

3.2.3.3. Anne ve Babanın Çocuklarıyla İlişkisi

Anne ve baba ailede çocukların yetişmesinde en önemli yere sahiptir. Bir insanın yetiştiği ve eğitildiği ilk yer ailedir. Dolayısıyla anne ve babanın çocukları ile ilişkileri önem arz etmektedir. Bu bölümdeki atasözlerinde özellikle anne ile kız çocuğu ve baba ile erkek çocuğu arasındaki bağ hakkında atasözleri örneklerine rastlanılmıştır. Kötü kız annesine zarar verirken kötü oğul babasına zarar vermektedir. Çünkü anneye bakarak kız babaya bakarak da oğul yetişmektedir.

1. Аңкоо бала атасына асылат, аңкоо кыз энесин коркутат.

Añkoo bala atasına asılat, añkoo kız enesin korkutat.

Ahmak çocuk babasına sıkıntı verir, ahmak kız annesini korkutur.

2. Акылсыз баштын дартын бут тартат,

Akылсыз жаштын дартын ата-эне тартат.

Akılsız başın dartin but tartat,

Akılsız caştın dartin ata-ene tartat.

Akılsız başın derdini ayak çeker,

Akılsız gencin derdini anne baba çeker.

Türkiye Türkçesi: “Akılsız başın cezasını ayaklar çeker.”
(Çobanoğlu, 2004: 71).

AÇ. Çobanoğlu (2004: 38-39) Türk atasözlerinde ihtiyatlı, tedbirli, siyasetle hareket eden ve bir işi yapmazdan önce düşünüp taşınmak gibi davranış kalıplarının olduğunu dile getirmiştir. Yukarıdaki Kırgız atasözünün Türk atasözüyle benzer olan “Akılsız başın derdini ayak çeker” ifadesi de bu davranış kalıbını göstermektedir.

3. Атага (же энеге) баланын алалыгы жок.

Ataga (ce enege) balanın alalığı çok.

Babaya (veya anneye) çocuğun helallığı yoktur.

4. Жакшы өскөн бала эшикте калган ата-энесин төргө чыгарар,

Жаман өскөн бала төрдөгү ата-энесин сыртка чыгарар.

Çakşı öskön bala eşikte kalgan ata-enesin törgö çıkarar,

Çaman öskön bala tördögü ata-enesin sırtka çıkarar.

İyi yetişen çocuk dışarıda kalan anne-babasını başköşeye oturtur (çıkartır),

Kötü yetişen çocuk başköşedeki anne babasını dışarıya çıkarır.

5. Жалгыз кыз - жалама туз, эки кыз - эрмек кыз, үч кыз ата-энеге күч кыз.

Calgız kız - calama tuz, eki kız - ermek kız, üç kız ata-enege küç kız.

Tek kız yalama tuzdur, iki kız eğlencedir, üç kız anne babaya güç kız.

6. Жаман кыз тамак үчүн ыйлайт, жакшы кыз энесин сыйлайт.

Çaman kız tamak üçün ıylayt, çakşı kız enesin sıylayt.

Kötü kız yemek için ağlar, iyi kız annesine saygı duyar.

7. Жаман кызга энеси элчи.

Çaman kızga enesi elçi.

Kötü kıza annesi elçidir.

8. Кыз боозуп энесин коркутат (болбо).

Kız boozup enesin korkutat (bolbo).

Kız hamile kalıp annesini korkutur (olma).

9. Кыз жети жашка келгенде энесин жергеге кошот.

Kız ceti çaşka kelgende enesin cergege koşot.

Kız yedi yaşına geldiğinde annesini toprağa katar.

10. Эне адаты - кызга үлгү.

Ene adatı – kızga ülgü.

Annenin âdeti kıza örnektir.

11. Энени көрүп кыз өсөт, эжени көрүп сиңди өсөт.

Eneni körüp kız ösöt, eceni körüp siñdi ösöt.

Anneye bakarak kız yetişir, ablaya bakarak kız kardeş yetişir.

12. Атаң кимди алса, энең ошол, агаң кимди алса, жеңең ошол.

Atañ kimdi alsa, eneñ oşol, agañ kimdi alsa, ceñeñ oşol.

Baban kimle evlenirse annen odur, ağabeyin kimle evlenirse yengen odur.

3.2.3.4. Çocuğa Anne ve Baba Hakkında Verilen Öğütler

Bu bölümde anne yine baba ile birlikte ele alınmıştır. Çocuğa anne ve baba hakkında onların bakımı, üzerindeki hakkı ve onlara olan davranışlarının iyi ya da kötü olması sonucunda karşılaşacağı durumlar yönünden öğütlerde bulunulmuştur. Örneğin anne ve babaya iyi davranması sonucunda neler kazanacakalarını ifade eden atasözü şu şekildedir: “Ata-eneñdi saylasañ, öz balañdan opaa (cakşılık) körösüñ. (Baba ve anneni sayarsan, kendi çocuğundan vefa (iyilik) görürsün.).

1. Атаңдын акысын, энеңдин сүтүн унутпа.

Atañdın akısın, eneñdin sütün unutpa.

Babanın hakkını, annenın sütünü unutma.

2. Атаң карыса кул кылба, энең карыса күң кылба.

Atañ karısa kul kılba, eneñ karısa küñ kılba.

Baban yaşlanırsa köle etme, annen yaşlanırsa cariye etme.

3. Атаны сыйлаган абийир табат, энени сыйлаган элге жагат.

Atanı sıylagan abiyip tabat, eneni sıylagan elge cagat.

Babaya saygı duyan izzet bulur, anneye saygı duyan halkın hoşuna gider.

4. Ата-энеңди сыйласаң, өз балаңдан опаа (жакшылык) көрөсүң.
“Ata-eneñdi saylasañ, öz balañdan opaa (cakşılık) körösüñ.
Baba ve anneni sayarsan, kendi çocuğundan vefa (iyilik) görürsün.”
(Çelik Şavk, 2002: 34).
5. Ачтыктан өлсөң да, ата-энеңди таштаба.
Ачтыктан өлсөң да, ата-энеңди таштаба.
Ачлыктан өлсөн де, anne ve babanı bırakma.
6. Жети атасын билбеген уул - кул, жети энесин билбеген кыз - күң.
Ceti atasın bilbegen uul – kul, ceti enesi bilbegen kız – küñ.
Yedi babasını bilmeyen oğul köle, yedi annesini bilmeyen kız cariye.
7. Иштегениң ата-энең үчүн, үйрөнгөнүң өзүң үчүн.
İştegeniñ ata-eneñ için, üyröngönüñ özüñ için.
Çalıştığın anne ve baban için, öğrendiğin kendin için.
8. Эне сүтүн актоо - унутулгус карыз.
Ene sütün aktoo – unutulgus karız.
Anne sütünü ödemek unutulmaz borçtur.
9. Энеңди атаңа жасаксыз көрсөтпө.
Eneñdi ataña casaksız körsötpö.
Anneni babana silahsız gösterme.
10. Энеңдин баткакта жатканын айтып келгенге сүйүн.
Eneñdin batkakta catkanın ayтып kelgenge süyün.
Annenin bataklıkta yattığını haber verene sevin.
11. Энени жонуңа көтөрүп үч ирет Меккеге жөө
Барсаң да карызындан кутулбайсың.
Eneni conuña kötörüp üç iret Mekkege cöö
Barsañ da karızından kutulbaysıñ.
Anneni sırtında taşıyarak üç kere Mekke’ye yaya gitsen de borcundan kurtulamazsın.

12. Ата-енеге баланын ала турганы жок.

“Ata-ênege balanın ala turğanı cok.

Ata, anneden çocuğun alacağı yoktur.” (Güngör, 1998: 65).

13. Атаң капыр болсо енеңе бычак бер.

“Атаñ капыр болсо, енеñе bıçak ber.

Baban kafir ise, annene bıçak ver.” (Çelik Şavk, 2002: 35).

14. Ага-ининин кадырын - жалаалуу болсоң билээрсин

Ата-эненин кадырын - балалуу болсоң билээрсин.

Aga-ininin kadırın - calaaluu bolsoñ bileersiñ,

Ata-enenin kadırın- balaluu bolsoñ bileersiñ.

Akrabanın kıymetini iftiraya uğradığında anlarsın,

Anne babanın kıymetini çocuğun olduğunda anlarsın.

15. Ата болбогон атанын кадырын билбейт,

Эне болбогон эненин кадырын билбейт.

Ata bolbogon atanın kadırın bilbeyt,

Ene bolbogon enenin kadırın bilbeyt.

Baba olmayan babanın değerini bilmez,

Anne olmayan annenin değerini bilmez.

16. Ата-энеңди башыңа көтөр, балдарыңды колуңа көтөр.

Ata-eneñdi başıña kötör, baldarıñdı koluña kötör.

Anne babanı tepene kaldır, çocuklarını koluna kaldır.

3.2.3.5. Bir Olaya, Duruma ve Canlı-Cansız Varlıklara Benzetme/Karşılaştırma

Anne ve baba bu bölümde daha çok nehir, göl, toprak gibi doğa unsurları yönünden benzetmelerle atasözlerinde yer almıştır. En dikkat çeken ve sıkça ifade edilen “Cer tüşümdün enesi, emgegi anın atası.” (Toprak verimin annesi, emeği

onun babası.) şeklindeki atasözü örneğidir. Bu örnekte anne ve babanın önemi kısa ve öz bir şekilde verilmiştir.

1. Баатыр энеден, аргымак бээден туулат.

Baatır eneden, argımaк beeden tuulat.

Kahraman anneden, asil at kısraktan doğar.

2. Баланын көркү энеде, көлдүн көркү кемеде.

Balanın körkü enede, köldün körkü kemedede.

Çocuğun görkempliliği annede, gölün güzelliği gemide.

3. Дайранын көркү кемеде,

Баланын көркү энеде.

“Dayranın körkü kemedede,

Balanın körkü enede.

Nehrin güzelliği gemide,

Çocuğun güzelliği annede.” (Çelik Şavk, 2002: 113).

4. Жаман айгыр энесине тап берет.

Caman aygır enesine tap берет.

Kötü aygır annesine vurmak için el kaldırır.

5. Ашыктын атасы - эмгек, энеси - жер.

Aşıktın atası - emgek, enesi - cer.

Aşığın (sevglinin) babası emektir, annesi topraktır.

6. Байлыктын атасы - эмгек, энеси - жер.

Baylıktın atası – emgek, enesi – cer.

Zenginliğin babası emek, annesi topraktır.

7. Жер түшүмдүн энеси, эмгеги анын атасы.

Cer түшүмдүн enesi, emgegi anın atası.

Toprak verimin annesi, emeği onun babası.

8. Жандын ырааты (ырахаты) дене менен,

Баланын ырааты эне менен.

Candın ıraatı (ırahatı) дене менен,

Balanın ıraatı ene менен.

Canın rahatı vücut ile,

Çocuğun rahatı anne ile.

9. Эне чымчык баткан уяга.

Ene çımçık batkan uyaga.

Anne kuştur sığdığı yuvaya.

10. Энеден сүт ич, акылмандан акыл ич.

Eneden süt iç, akılmandan akıl iç.

Anneden süt iç, bilginden akıl iç.

11. Жаш-күчү менен, кары-кеңеши менен.

“Caş-küçü менен, karı-keñeşi менен.

Genç gücüyle; anne-baba nasihatı ile.” (Güngör, 1998: 150).

17. Уурулук кесип эмес, энелүү бала жетим эмес.

Uuruluk kesip emes, enelüü bala cetim emes.

Hırsızlık meslek değil, anneli çocuk yetim değil.

3.2.3.6. Aile ve Toplumda Anne –Baba

Toplumda anne ışık, ülke, yer baba ise vatan kabul edilmiştir. Anne ve babanın kıymeti açıklayıcı birçok atasözü bulunmaktadır. Örneğin; “Ata-ene batası tilsiz coogo colotpoyt.”(Anne babanın duası dilsiz düşmana rastlatmaz.) gibi. Bunun dışında anne ve babanın kıymetinin bilinmemesi hakkında da eleştiride bulunulmuştur. Bu duruma şu atasözü örnek verilebilir: “Bir ata-ene otuz uuldu bagat, otuz uul bir ata-eneni бага albayt.”(Bir anne-baba otuz oğula bakar, otuz oğul bir tane anne-babaya bakamaz.). Bu atasözünün bir benzeri Türkiye Türkçesinde şu şekildedir: “Bir baba dokuz oğulu (evladı) besler de dokuz oğul (evlat) bir babayı besleyemez.”

1. Ата - мекен, эне - нур.

Ata – meken, ene – nur.

Baba vatan, anne ışıktır.

2. Эл, ене-сер ата.

“El, ene; cer, ata.

Ülke, anne; yer, baba.” (Çelik Şavk, 2002: 119).

3. Ата-эне баланын айнеги.

Ata-ene balanın aynegі.

Anne ve baba çocuğun aynasıdır.

4. Атабыз - нур, энебиз - жер, каныбыз - суу, жаныбыз - аба.

Atamız – nur, enebiz – cer, kanımız – suu, canımız – aba.

Babamız nur, annemiz yer, kanımız su, canımız havadır.

5. Атам, энем бар болсун, оозу мурду жок болсун.

Atam, enem bar bolsun, oozu murdu cok bolsun.

Babam, annem var olsun, ağzı burnu olmasın.

6. Ата-эне батасы тилсиз жоого жолотпойт.

Ata-ene batası tilsiz coogo colotpoyt.

Anne babanın duası dilsiz düşmana rastlatmaz.

7. Ата-эне берген тарбиядан турмуш өзү берген тарбия он эсе артык.

Ata-ene bergen tarbiyadan turmuş özü bergen tarbiya on ese artık.

Anne babanın verdiği terbiye hayatın verdiği terbiyeden on kat daha iyidir.

8. Ата-эне кумурскадай жыйат, бала бакыра тооктой чачат.

Ata-ene kumurskaday cıyat, bala bakıra tooktoy çaçat.

Anne baba karınca gibi toplar, çoluk çocuk tavuk gibi dağıtır.

9. Элинде өлүм жок болсо, энең кана?

Elinde ölüm çok bolso, enen kana ?

Halkında ölüm yok ise, annen nerede?

Halkında ölüm yoksa annen neden öldü?

10. Ата-энем жонтоюмда, урук тууган сандыгымда.

Ata-enem contoyumda, uruk tuugan sandıgımda.

Anne ve babam sırtımda, soy sop akraba sandığımdadır.

11. Ата-эненин кадырын билген уул эл багар.

Ata-enenin kadırın bilgen uul el bagar.

Anne babanın kıymetini bilen oğul halkı besler.

12. Ата-энеси жоктун эли бар, эли жоктун өлүмү бар.

Ata-enesi cektun eli bar, eli cektun ölümü bar.

Anne babası olmayanın halkı var, halkı olmayanın ölümü var.

13. Ата-энесине акаарат кылганды ташбараң кылат, шарият деп законун табат.

Ata-enesine akaarat kılğandı taşbarañ kılát, şariyat dep zakonun tabat.

Anne babasına hakaret edeni taşlama eder, şeriyat diyerek kanunu bulur.

14. Бир ата-эне отуз уулду багат, отуз уул бир ата-энени бага албайт.

Bir ata-ene otuz uuldu bagat, otuz uul bir ata-eneni бага albayt.

Bir anne-baba otuz oğula bakar, otuz oğul bir tane anne-babaya bakamaz.

Türkiye Türkçesi: “Bir baba dokuz oğulu (evladı) besler de dokuz oğul (evlat) bir babayı besleyemez.” (Pala, 2010: 53).

Kırgız atasözüyle ortak olan bu atasözü anne ve babanın evlatlarını büyütürken göstermiş oldukları fedakârlığı anlatmaktadır. Bununla beraber evlatların bu fedakârlık karşısındaki tutumunun aynı

olmadığı görülmektedir. Pala (2010: 54) bu atasözünün evlatlarının evinde huzur bulamayan veya onların yanında duramayan muhtaç durumdaki anne veya baba için söylendiğini ifade etmiştir.

15. Эне сыйлаган элине жагат.

Ene sıylagan eline cagat.

Anneye saygı duyan halkın hoşuna gider.

16. Эне элжиресе - өпкө-боорун чабат,

Баласы акылдуу болсо - ысык мээрим табат.

Ene elcirese - öpkö-boorun çabat,

Balası akılduu bolso - ısık meerim tabat.

Anne yumuşasa ciğerini verir,

Çocuğu akıllı olursa sıcak sevgi bulur.

17. Энеге жакканың - балалык, элге жакканың - адамдык.

Enege cakkaniñ - balalık, elge cakkaniñ - adamdık.

Anneyi sevindirdiğin çocukluk, halkı sevindirdiğin insanlıktır.

18. Энеден тарбия башталат, эне гилден улут сакталат.

Eneden tarbiya baştalat, ene gilden ulut saktalat.

Terbiye anneden başlar, ana dil milleti korur.

19. Энелүү баланын өзү ток, энесиз баланын көзү ток.

Enelüü balanın özü tok, enesiz balanın közü tok.

Anneli çocuğun kendisi tok, annesiz çocuğun gözü toktur.

20. Эненин тогуз уулу болсо да көп көрбөйт.

Enenin toguz uulu bolso da köp körböyt.

Annenin dokuz tane oğlu olsa da çok görmez.

21. Эр энеден туулат, элге кызмат кылат (же эл үчүн өлөт).

Er eneden tuulat, elge kızmat kılát (ce el üçün ölöt).

Er anneden doğar, halka hizmet eder (veya halk için ölür).

22. Кайгы эненин камырынан.

Kaygı enenin kamırınan.

Üzüntü annenin hamurundandır.

23. Эне өлсө, төркүндөн кадыр кетет.

Ene ölsö, törkündön kadir ketet.

Annen ölürse, akrabalarından kıymetin gider.

24. Эр энеден туулат, тулпар бээден туулат.

Er eneden tuulat, tulpar beeden tuulat.

Kocadan sonra saygı yoktur, anneden sonra akraba yoktur.

25. Ерден кийин урмат жок, енеден кийин төркүн жок.

“Erden kiyin urmat cok, eneden kiyin törkün cok.

Erden sonra hürmet yok, anneden başka kız akrabası yok.” (Güngör, 1998: 191).

3.2.3.7. Üvey Anne

Üvey anne statüsü babanın eşinden ayrılması ya da kaybetmesi sonucu bir kez daha evlenmesiyle çocuklarının ikinci annesi konumuna gelen kadın için verilmiş bir statüdür. Üvey anne genel olarak bütün toplumlarda olduğu gibi Kırgız toplumunda da olumlu bir şekilde karşılanmamaktadır. Bu bölümde özellikle öz anne ile karşılaştırılarak üvey annenin tanımı verilmeye çalışılmıştır.

1. Өгөй эне - өөнчүл, жетим бала - кекчил.

Ögöy ene - öönçül, cetim bala - kekçil.

Üvey anne alingan, yetim çocuk kinci.

2. Өгөй эне көрүндө жатып кол булгайт.

Ögöy ene köründö catıp kol bulgayt.

Üvey anne mezarında yatarak el sallar.

3. Өгөй эненин эркелеткенинен, өз энеңдин муштаганы жакшы.

Ögöy enenin erkeletkeninen, öz eneñdin muştaganı cakşı.

Üvey annenin sevmesinden, öz annenin dövmesi daha iyidir.

4. Өз жериң - тууган энең, башка жер - өгөй энең.

Öz ceriñ - tuugan eneñ, başka cer - ögöy eneñ.

Öz toprağın doğuran annen, başka yer üvey annen.

5. Өз энең болбосо, өгөй энеге көн.

Öz eneñ bolboso, ögöy enege kön.

Öz annen yoksa, üvey anneye alış.

6. Өз энең келбейт, өгөй энең өлбөйт.

Öz eneñ kelbeyt, ögöy eneñ ölböyt.

Öz annen gelmez, üvey annen ölmez

7. Өскөн жер - өз эне, өзгө жер - өгөй эне.

Öskön cer - öz ene, özgö cer - ögöy ene.

Büyüdüğün yer öz anne, yabancı yer üvey anne.

8. Экинчи эне - мугалим.

Ekinçi ene - mugalim.

İkinci anne öğretmendir.

9. Энең өгөй болсо тоюң бузулат, атаң өгөй болсо үйүң бузулат.

Eneñ ögöy bolso toyuñ buzulat, atañ ögöy bolso üyüñ buzulat.

Annen üvey ise düğünün bozulur, baban üvey ise evin bozulur.

3.2.3.8. Diğerleri

1. Касапчы енесине соок (тартат) сатат.

“Kasapçı enesine sook (tartat) satat.

Kasap anasına bile kemik satar.” (Güngör, 1998: 222).

2. Ичкиликке тойгон еңесин тааныбайт.

“İçkilikke toyğon eñesin taanıbayt.

İçkiye doyan annesini tanımaz.” (Güngör, 1998: 203).

3. Эненин көөнү талаада.

“Enenin köönü talaada.

Annenin gönlü tarlada.” (Güngör, 1998: 188).



SONUÇ

Bir dilin ne kadar zengin olduğunu ya da bir milletin kültürünün hangi seviyelerden başlayıp nerelere kadar geldiğini o millete ait yazılı ve sözlü eserlerden anlamak mümkündür. Bu çalışmanın konusu atasözlerinden hareketle Kırgız kadınının toplumdaki yerinin tespit edilmesidir. Çalışma, sadece toplumun kadından beklentileri ve kadının toplumdaki yerinin ne olduğu ile sınırlı kalmamış; atasözlerinin bazı dil hususiyetleri üzerinde de durulmuştur.

Kırgız atasözlerinde dilin kullanımı oldukça başarılıdır. Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde bulunan genel biçimsel ve işlevsel özellikler Kırgız atasözlerinde de mevcuttur. Bununla birlikte Kırgız Türkçesinin zengin ve uzun bir sözlü edebiyat geçmişine sahip olması da atasözlerine ayrıca bir anlam derinliği kazandırmıştır. Çoğunlukla manzum şeklinde kurulmuş atasözlerine rastlanılmıştır. Bu şekilde olmasının sebebi her bir durum için açıklayıcı ve destekleyici benzetmeler kullanmalarıdır. İlk cümlede verilen bilgi ikinci cümlede genellikle desteklenmiştir.

Cümle yapılarına bakıldığında çoğunlukla bağımlı ve bağımsız sıralı cümle ile şartlı birleşik yapı cümleler dikkati çekmiştir. Ki bağlacı Kırgız Türkçesinde kullanılmadığından ki'li birleşik cümle yapısına rastlanmamıştır. Normalde bağlı cümleler Kırgız Türkçesinde kullanılmaktadır. Fakat incelenen atasözlerinde cümlelerin bağlaçlarla bağlanmak yerine daha çok noktalama işaretleriyle bağlanmasından dolayı da bağlı cümle örnekleri bulunmamaktadır. Sıralı cümleler Türkiye Türkçesinde virgül ve noktalı virgülle bağlanırken Kırgız imlası gereği Kırgız atasözlerinde kısa çizgi ile bağlanmış sıralı cümle örneklerinin de olduğu görülmüştür. Atasözlerinde fiilimsilere, sıfat ve isim tamlamalarına (benzetme unsuru sıklıkla kullanıldığı için) yer verildiği görülmüştür. Atasözlerinin nasihat içerikli ve didaktik temelli olmasından dolayı sıklıkla şartlı cümle yapılarına rastlanmıştır. Aynı zamanda Kırgız atasözlerindeki kelime dünyası yelpazesinin ne kadar geniş olduğu da dikkati çekmiştir.

Kırgız atasözlerinde kadın ile ilgili sıklıkla benzetmeler ve karşılaştırmalar yapılmıştır. İncelenmiş olan kadın konulu Kırgız atasözlerinde kadın birçok açıdan canlı ve cansız varlıklara benzetilmiş ve onlarla karşılaştırılmıştır. Özellikle çeşitli

hayvan türlerinin; şişman ve zayıf olması, beslenme şekilleri, satın alırken tercih edilen yanları ile duygu yönünden insani özellikler atfedilerek (can sıkıntısı, merhamet, güven gibi) kurulmuş olan atasözlerinde kadına ait nasihatler vurgulanmıştır. Bu benzetmelerin yapıldığı bazı hayvanlar; at, deve, köpek, inek, koyun, keçi, kaz, kurbağa, eşek gibi hayvanlardır. Bu hayvanlar içerisinde bozkır kültürünün simgesi ve Türk erkeğinin de yegâne yoldaşı olan “at” en çok kullanılan hayvandır. At, birçok yönden kadınla karşılaştırılmıştır. Atın iyisi ve kötüsü, kadının iyisi ve kötüsü gibi.

Doğa unsurları da kadın ile ilgili atasözlerinde benzetme amaçlı kullanılmıştır. Bunlar çeşitli bitkiler ve mevsimlerdir. Bitkilere örnek vermek gerekirse bunlar; tulan otu, gül, söğüt ağacı, yelkovan otu gibi. Bunun dışında yiyeceklerin tadı bakımından acı ve tatlı olması şeklinde karşılaştırmalar yapılmıştır. Aynı zamanda renkler, bazı organlar (baş, boyun) ve dış mekânlar (tarla, yayla, tandır başı, göl kenarı gibi) işlevleri bakımından hem benzetme hem de karşılaştırma yönünden kullanılmıştır. Bu benzetme ve karşılaştırmalar verilirken özellikle zıtlıklardan ve olumlu-olumsuz ifadelerden yararlanılmıştır. Çoğunlukla kadın için iyi-kötü, becerikli-beceriksiz, akıllı-akılsız, acı-tatlı, güzel-çirkin gibi zıt ifadeler kullanılmıştır.

Bir başka açıdan bakıldığında sonuç olarak Kırgız halkının kadına bakışı da atasözlerinde önemli bir yere sahiptir. İncelenen kadın konulu Kırgız atasözlerinde dikkati çeken unsurlardan biri kadının hep erkek bakış açısıyla verilmesidir. Atasözlerinin genelinde erkeğe kadının tabiatı ile iyisi-kötüsü hakkında nasihatle bulunulduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla ilk olarak Kırgız halkının kadına bakışını bu yönden değerlendirmek mümkündür. Peki, Kırgız erkeğinin Kırgız kadınından beklentileri nelerdir? Bu beklentileri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Öncelikle iyi bir eş olmalıdır. Ahlaklı, becerikli, neşeli, misafirperver, erkeğine yardımcı ve yapıcı bir eş.
- Aynı zamanda iyi bir anne olmalıdır. Çocuklarını yetiştirirken birçok sorumluluğu da üstlenmelidir. Özellikle anne, kız çocuğunun eğitime çok özen göstermelidir.

- Geveze, kurnaz, tembel, obur, akılsız, dedikoducu, yalancı, suratsız ve özellikle kavgacı kadın tercih edilmemektedir ve bu sebeple sıkça erkek tarafından eleştirilmektedir.
- Kadın seçen değil seçilendir.
- Kadın ne kadar güzel olursa olsun huyu kötü ise güzelliğinin bir önemi yoktur.
- Kadın, kısır olmamalıdır. Kadının, erkek çocuğu doğurması da çok önemlidir.
- Kadın, yaptığı hatanın farkına varmalı ve bunu düzeltmelidir.

Kırgız erkeğinin Kırgız atasözlerinden hareketle kadından beklentileri genel olarak bu şekildedir. Bunun yanında Kırgız milletinin kadının diğer statülerine bakışı da şu şekildedir:

- Bir kız çocuğu, ailesine bağlı ve büyüklerine saygılı olmalıdır. Bunun dışında annesine yardımcı olup ondan iyi bir kadın ile iyi bir eş nasıl olacağını öğrenmelidir.
- Kız çocuğunun ailesi de çok önemlidir. Kız evlenirken ilk annesine ve daha sonra babasının şanına bakılır.
- Abla, kız kardeşinin yetişmesinde anne kadar etkilidir. Ablaya her zaman saygı gösterilmelidir.
- Baldız, her zaman enişter tarafından sevilmektedir. Ailede iyi bir yere sahiptir.
- Gelin; becerikli, aile içinde birleştirici, utangaç ve nazik olmalıdır. İstenen bu olmasına rağmen yine de gelin olup kavgacı ve düzeni bozan çokça kadının olduğu ifade edilmiştir.
- Elti ve yenge statüsündeki kadınlar birbirleriyle anlaşamayan iki insandır. Elti ve yenge arasında olumsuz bir bağ vardır. Elti genellikle kötü şekilde anılmıştır. Ancak yenge ailede hem yapıcı hem de soruna sebep olan kişi

olarak görülmektedir. Yapıcı yanı, ailedeki kızların evlenmesinde etkili biri olmasıdır. Olumsuz yönü ise çokça dedikodu yapmasıdır.

- İkinci anne olarak da anılan üvey anne, genel olarak olumsuz görülmüştür. Öz annenin yerini tutamayacağı ifade edilmiştir.

Bunların dışında hala ve görümce statülerine rastlanılmamıştır. Aynı zamanda “kaynana” statüsü birkaç atasözünde olmakla beraber teyze statüsü ise bir atasözünde bulunmaktadır.

Kadın konulu Kırgız atasözlerinde dikkati çeken diğer bir unsur ise atasözlerinin genelinde hissedilen bir anne öğüdür. Erkek bakış açısının ve Kırgız halkının bakış açısının temelinde iki cinsiyetin yetişmesinde büyük bir rolü olan annenin gözlemlerinin ve tecrübelerinin yer aldığı görülmektedir. Bununla birlikte Kırgız kadınının iyi ve kötü olmasında annenin kız çocuğunu yetiştirme tavrı önemsenmiş ve annenin iyi yetiştirip büyüüttüğü kız çocuğunun iyi bir Kırgız kadını, tam tersi bir durumda ise kötü bir Kırgız kadını olacağı atasözlerinde ifade edilmiştir.

Genel olarak incelenen kadın konulu Kırgız atasözlerinde Kırgız kadınının toplumdaki yeri ve önemine, doğuştan ve daha sonradan kazanmış olduğu statülerce toplumda ve ailedeki varlığına ve sosyal hayattaki duruşuna dair bilgilere ulaşılmıştır. Bu durumlar tespit edilirken Kırgız sözlü edebiyatının da ne kadar güçlü olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte Kırgız sözlü edebiyatının temeli olan Manas Destanı’ndaki kadın kimliği ile incelenen kadın konulu Kırgız atasözlerindeki kadın kimliğinin benzerlikleri de dikkati çekmiştir. Manas Destanı’nda kadın birçok yerde eşinin yardımcısı ve yol göstericisi konumundadır. Aynı zamanda kadının kısır olmaması ve erkek çocuk doğurması gibi durumlara da değinilmiştir. Erkek çocuğuna önem verilmiştir ancak kız çocuğuna da gereken ilgi gösterilmiştir. Buna benzer durumlar açısından incelenen kadın konulu Kırgız atasözleri ile benzerlik taşımaktadır.

Türkiye sahası atasözleri ile bazen birebir benzeyen bazense birkaç kelime farklılığı ile anlamca birbirine benzeyen kadın konulu Kırgız atasözleri tespit edilmiştir.

İncelenen kadın konulu Kırgız atasözlerindeki durum ya da canlı-cansız varlıklarla yapılan benzetmeler akılda kalıcı bir üslupla işlenmiş ve soyut ifadelerin çoğu başarılı bir şekilde somutlaştırılmıştır. Kırgız kültürüne ait (kırmızı, at, çeşitli yiyecekler, bozkır hayatı vb.) unsurlar atasözlerinin çoğunda kullanılmıştır. Kadın için verilen nasihatler neredeyse tüm atasözlerinde erkek için de verilmiştir. Ancak bu nasihatlerin çoğunun erkeği kadına karşı bilgilendirmek ve uyarmak mahiyetinde olduğu tespit edilmiştir.



KAYNAKÇA

- Akalın, Şükrü Halûk (2008); *BinYıl Önce BinYıl Sonra Kâşgarlı Mahmud ve Divanü Lugati't-Türk*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Akbalık, Esra (2014); "Dede Korkut Kitabı'nda Bir Cinsiyet Rejimi Olarak 'Erkeklik', " *Türkbilig*, Cilt 27, s. 105-119.
- Akkan, Erdoğan (2002); "Kırgızistan," *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, s. 441-442, Ankara.
- Aktaş, Gül (2013); "Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak," *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, Cilt 30, s. 53-72.
- Aksan, Doğan (2009); *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 5. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Aksoy, Ömer Asım (1998); *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I Atasözleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitapevi Yayın, İstanbul.
- Alagözlü, Nuray (2009); "Türkçe Atasözlerinde ve Deyimlerde Kadın Üzerine Eğretilmeler ve Toplum Bilişsel Yapı," *International Journal of Central Asian Studies*, Volume 13, p: 37-48, Başkent Üniversitesi, Ankara.
- Artun, Erman (2010); *Türk Halkbilimi*, 6. Baskı, Kitabevi, İstanbul.
- Aşlar, Halit (2014); "Tarihi Roman Kavramı ve Kırgız Tarihi Romanı Üzerine," *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı 24, s. 517-526.
- Ayaz, Berna (2013); "Balıkesir Yöresinde Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme," Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Başdaş, Cahit ve Abdülmukaddes Kutlu (2016); *Kırgız Türkçesi Ses ve Şekil Bilgisi*, Paradigma Akademi, İstanbul.
- Belek, Kayrat (2008); "Kırgızlarda At ve At Kültürü," Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırgızistan.
- Beşirli, Hayati (2011); "Kırgızistan'ın Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısı," *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 15, s. 313-331.
- Biray, Nergis (2004); "Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesindeki Cümlelerin Çeşitleri Bakımından Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme," *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 10, s. 63-81.
- Bozkurt, Fuat (1995); *Türkiye Türkçesi*, 1. Baskı, Cem Yayınları, İstanbul.
- Buran, Ahmet ve Ercan Alkaya (2006); *Çağdaş Türk Lehçeleri*, 4. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.

- Cigitov, Salican (2006); “Çağdaş Kırgız Edebiyatına Dair,” *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, Cilt 3, s. 7-20.
- Çankaya, Selahaddin (2014); *Kırgız Sözlüğü*, 1. Basım, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Çelik Şavk, Ülkü (2002); *Kırgız Atasözleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Çevik, Ahmet (2006); “*Basın Dilinde Atasözleri ve Deyimler*,” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çobanoğlu, Özkul (2004); *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Çotuksöken, Yusuf (2004); *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1. Basım, Toroslu Kitaplığı, İstanbul.
- Demir, Ekrem (2013); “Atebetü’l-Hakâyık’ta Geçen Deyimler, Atasözleri ve Özdeyişler,” *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 23, s. 37-52.
- Delice, H. İbrahim (2007); *Türkçe Sözdizimi*, Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul.
- Duman, Gül Banu (2016); “Kırgız Atasözlerinin Söz Dizimi Bakımından İncelenmesi,” *Aşmarinin Okumaları 10. Uluslararası Bilimsel Pratik Konferansı*, 20-21 Ekim, Çeboksarı, s. 105-109.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2010); *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, 8. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Erdem, Mustafa (2005); *Kırgız Türkleri Dinî ve Sosyal Hayat*, 2. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Ergin, Muharrem (1998); *Üniversiteler İçin Türk Dili*, Bayrak Basım Yayım, İstanbul.
- Ergin, Muharrem (2011); *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yayınları, 46. Baskı, İstanbul.
- Esin, Emel (1978); *İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Târîhi ve İslâma Giriş (Türk Kültürü-El Kitabı)*, II Cild I / b’den Ayrı Basım, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- Gece, K. Mehmet (1998); “Türkiye Türkçesinde Bağlı Cümle,” *Türk Dili*, Sayı 562, s. 332-339.
- Gültekin, Mevlüt (2013); “Kırgız Atasözlerinin Cümle Yapısı Üzerinde Bazı Gözlemler,” *Turkish Studies*, Cilt 8, Sayı 1, s. 1495-1509.
- Günay, Umay (2000); “İslâmî Dönem Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi,” *Millî Folklor*, Cilt 6, Sayı 46, Ankara.
- Güngör, Ahmet ve Asel Cailova Güngör (1998); *Türkçe Açıklamalı Kırgız Atasözleri*, Engin Yayınevi, Ankara.

- Gürsu, Uğur (2009); “Kazak Türkçesi’ndeki ve Türkiye Türkçesi’ndeki Atasözlerinin Karşılaştırmalı Biçimde İncelenmesi,” İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gömeç, Saadettin (2002); *Tarihte ve Günümüzde Kırgız Türkleri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İbragimov, Muhamed (2008); *Kırgız Makal, Lakap, Uçkul Sözdöriü*, Bişkek: ST art.
- İdil, Aydın (2012); *Yerel Kaynaklara Göre Kırgızistan Tarihi*, 2. Baskı, Bişkek.
- İnan, Abdülkadir (1992); *Manas Destanı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Kara, Serdal (2012); “Sıralı Cümle Üzerine Bir İnceleme,” *Turkish Studies*, Cilt 7, Sayı 4, s. 2163-2171.
- Karaağaç, Günay (2011); *Türkçenin Söz Dizimi*, 3. Baskı, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Karahan, Leyla (2010); *Türkçede Söz Dizimi*, 15. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Karaörs, Metin (1993); *Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri*, Kayseri.
- Kasapoğlu Çengel, Hülya (2007); *Türk Lehçeleri Grameri*, 1. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kaya, Doğan (2004); *Anonim Halk Şiiri*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Koca, Selçuk Kürşad ve Serdar Uğurlu (2010); “Dede Korkut Hikâyelerinden Hareketle Türk Kültüründe Erkek Evlat Olarak Oğul Kavramı,” *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı 22, s. 1-10.
- Koca, Selçuk Kürşad ve Feyhan Ruşid (2017); “Makedonya Türk Atasözleri ve Makedon Atasözleri Arasındaki Ortaklıklar,” *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9, s. 293-308.
- Korkmaz, Zeynep (2009); *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, 3. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Küçük, Salim (2003); “Cinsiyet Ayrımlı Atasözlerinde Kadın ve Erkek Kimliği,” *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/2, s. 213-225.
- Muratov, Abdikerim, Ceelalı Şeriev ve Kanıbek İsakov (2014); *Kırgız Adabiyatı: Maalimattama*, Bişkek.
- Oğuz, M. Öcal, Metin Ekici, Mehmet Aça ve Dilaver Düzgün, R. Bahar Akarpınar, Mustafa Arslan, Aktan Müge Yılmaz, Gülin Öğüt Eker, Tuba Özkan (2012); *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, 9. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Otorbaev, B. ve A. Turdugulov (2013); *Kırgız Adabiyatı Orto Mekteptin VIII Klassı Üçün Okuu Kitebi*, Bişkek.
- Ögel, Bahaeddin (2010); *Türk Mitolojisi (Kaynaklar ve Açıklamaları ile Destanlar)*, I. Cilt, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

- Özçelik, Sadettin ve Münir Erten (2005); *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*, Kişisel Yayın, y.y.
- Özkan, Bülent ve Ayşe Eda Gündoğdu (2011); “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçede Atasözleri ve Deyimler,” *Turkish Studies*, Cilt 6, Sayı 3, s. 1133-1147.
- Pala, İskender (2010); *Sözün Özünden Dünden Bugüne Atasözleri*, 2. Baskı, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Saçkesen, Ahmet (2007); “Er Tabıldı Destanında Kadın Tipleri,” *Turkis Studies*, Cilt 2, Sayı 3, s. 489-495.
- Sakaoğlu, Saim (1997); “Halk Edebiyatı,” *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 15, s. 345-350, İstanbul.
- Saray, Mehmet (2002); “Kırgızistan,” *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, s. 442-445, Ankara.
- Tavkul, Ufuk (2003); “Türk Lehçelerinin Sınıflandırılmasında Bazı Kriterler,” *Kırım Dergisi*, 12/45, s. 23-32.
- Tekin, Talât (2010); *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara.
- Tuğluk, Mehmet Emin (2012); “Atasözlerinin Sınıflanması ve Yapısal Özellikleri,” Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
- Türkmen, Fikret (2012); “Türk Kültüründe Tarihi Gelişim İçinde Hayvan ve Bitkilerin ‘Ölçü Birimi’ Olarak Kullanılması Hakkında,” *Millî Folklor Dergisi*, Yıl 24, Sayı 95, s.96-102.
- Yakıcı, Ali (2007); “Dede Korkut Kitabı’nda Görülen Ozan Tiplerinin Türkiye Sahası Âşıklık Geleneğinin Oluşumuna Etkisi,” *Millî Folklor*, Sayı 73, s. 40-47.
- Yıldız, Naciye (1995); *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yudahin, K.K. (1998); *Kırgız Sözlüğü*, (Çev. : Abdullah Taymas), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Zülfikar, Hamza (1985); “Cümle Yapılarından Bir Örnek,” *Türk Dili*, Sayı 398, s. 96-98.
- Zülfikar, Hamza (1995); “Girişik Cümle Sorunu,” *Türk Dili*, Sayı 552, s. 643-648.

ÖZ GEÇMİŞ

6 Ocak 1991 Zonguldak Merkez ilçesi doğumluyum. 5 kişilik bir aileye sahibim. Babam işçi emeklisi olup annem de ev hanımıdır. Öğrenim hayatıma 7 yaşında Tepebaşı İlköğretim okulunda başladım. İlkokul ve ortaokul öğrenimimi burada tamamladım. Daha sonra 2006 yılında Zonguldak Atatürk Lisesinde öğrenimime devam ettim. 2009 yılında okul üçüncüsü olarak mezun oldum.

2010 yılında Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü kazandım. Lisans eğitimimi 2013 yılında tamamladım. Lisans eğitiminin ardından 2014 yılında Bülent Ecevit Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimime başladım. Aynı zamanda 2014 yılında Bülent Ecevit Üniversitesinden Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifikasını aldım. 2017 yılında yüksek lisans eğitimimi tamamladım.

2016-2017 eğitim öğretim yılında Gaziantep Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezinde okutman olarak görev yaptım. Şuan herhangi bir kurumda çalışmamaktayım.